

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

DEĞERLER EĞİTİMİ
BAĞLAMINDA İSLAM'DA
ADALET KAVRAMI

Yüksek Lisans Tezi

Sayed Haroon MODAQİQ

Danışman

Doç.Dr. Hasan DAM

Samsun, 2017

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ
ANABİLİM DALI

DEĞERLER EĞİTİMİ
BAĞLAMINDA İSLAM'DA
ADALET KAVRAMI

Yüksek Lisans Tezi

Sayed Haroon MODAQİQ

Danışman

Doç.Dr. Hasan DAM

Samsun, 2017

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Hazırladığım Yüksek Lisans Tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, yazımda enstitü yazım kılavuzuna uygun davranıldığını taahhüt ederim.

07.../04/2017

Sayed Haroon MODAQIQ

KABUL VE ONAY

Sayed Haroon MODAQİQ tarafından hazırlanan “Değerler Eğitimi Bağlamında İslam’da Adalet Kavramı başlıklı bu çalışma, 07.04.2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr. Mevlüt KAYA

Üye : Doç.Dr. Hasan DAM

Üye : Yrd.Doç.Dr. Ayşe İNAN KILIÇ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

___/___/___

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ
Müdür

ÖZET

DEĞERLER EĞİTİMİ BAĞLAMINDA İSLAM'DA ADALET KAVRAMI

Sayed Haroon MODAQİQ

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans, Nisan/2017

Danışman: Doç.Dr. Hasan DAM

Yaşadığımız dönemde bütün maddi yaşam refaha ulaşmışken manevi değerlerimiz gün geçtikçe yaşantımızdaki yerini kaybetmektedir. Dünya ulaşım ve iletişim sebebiyle bir köye dönmüştür; ancak küreselleşme, ahlak ve insanlık açısından aynı gelişmeyi gösterememiştir. İnsanların birçoğu her şeyi maddi boyutuyla değerlendirmekte, manevi ve ahlaki değerlere önem vermeden kendi çıkar ve menfaatlerine göre davranmakta ve böylece başkalarına haksızlık ve zulüm yapmaktadır. Bu nedenle her yerde insanlar zalimlerin zulmünden feryat etmekte, adaletsizlik her alanda farklı yönlerden kendini göstermekte ve mazlumlar adalet istemektedirler. Bundan dolayı bireysel ve toplumsal açıdan en önemli değer olan adalet değerinin kazandırılması için ailede, okulda ve toplumda sağlıklı bir adalet değerinin öğretimine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışmada, önce değerler eğitimi ve adalet kavramları incelenmiştir. Daha sonra adalet değerinin çocuklara ve gençlere etkili bir şekilde kazandırılabilmesi için, ailede, okulda ve toplumda, değerler eğitimi bağlamında adalet değeri öğretiminin yöntem, teknik ve ilkelerinden bahsedilmiştir. Son olarak, medyanın ve sanal âlemin, insanların eğitime ve toplumun bilinçlenmesine ve yönlendirmesine ne kadar etkisi olduğunu belirleyip adalet değerini öğretmek ve yaymak için buralarda ne gibi faaliyetlerde bulunulması gerektiği açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Değer eğitimi, din eğitimi, adalet, adalet öğretimi.

ABSTRACT

THE CONCEPT OF JUSTICE IN ISLAM IN THE CONTEXT OF VALUES EDUCATION

Sayed Haroon MODAQİQ

Ondokuz Mayıs University, Social Sciences Institute

Department of Philosophy and Religious Sciences, M.A. April/2017

Advisor: Doç.Dr. Hasan DAM

While all the material life has reached abundance in the period we live, our spiritual values lose their place in our lives increasingly. The world has turned a global village because of transportation and communication; but the globalization has not shown the same development in terms of morality and humanity. Many people value everything in terms of materiality, behave in accordance with their own interests without giving importance to spiritual and moral values, and thus make injustice and cruelty to others. For this reason people everywhere cry out for the oppressors' persecution and injustice manifests itself in different directions in every field. And the oppressed want justice. Therefore, in order to gain the value of justice, which is the most important individual and societal value, there is a need to teach a healthy value of justice in the family, the school and the society.

In this study, firstly, the concepts of education of values and justice were examined. Later, in order to teach effectively the value of justice to children and youth, the methods, techniques and principles of justice teaching in the context of education of values were mentioned in family, school and society. Lastly, to determine how much the media and the virtual World have effected the education and direction the society's awareness, it has been tried to put forward some proposals in this area.

Key Words: Value education, Religious education, Justice, Justice teaching

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
ÖNSÖZ	vii

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi.....	1
2. Araştırmanın Amacı.....	1
3. Araştırmanın Önemi	2
4. Araştırmanın Yöntemi	3

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Değerler Eğitimi	4
1.1.1. Değer Nedir?	4
1.1.2. Değerlerin Temel Esasları	5
1.1.3. Değerlerin Ölçütü	6
1.1.4. Değerlerin Özellikleri.....	8
1.1.5. Değerlerin İşlevleri.....	10
1.1.6. Değerlerin Sınıflandırılması	11
1.1.7. Değerler Eğitimi	13
1.1.8. Değerler Eğitiminin Önemi	14
1.1.9. Değerler Eğitimi Yaklaşımları	15
1.1.10. Değerler Eğitiminin Yöntemleri.....	16
1.2. Adalet.....	22
1.2.1. Adaletin Kelime Anlamı	22
1.2.4. Kur'an'da Adalet Kavramı	24
1.2.5. Sünnette Adalet Kavramı	30
1.2.6. Hz. Peygamberin Adaleti Uygulama Örnekleri.....	33
1.2.7. İslam Tarihinde Adalet Örnekleri.....	34
1.2.8. Adaletin Önemi	38
1.2.9. Adaletin Amacı.....	40
1.2.10. Adaletin Ölçüsü	41

1.2.11. Adaleti Oluşturan Faktörler	41
1.2.12. Adaletin türleri	43
1.2.13. Adaletin Değerler Eğitimiyle İlişkisi.....	46

İKİNCİ BÖLÜM

ADALET DEĞERİNİN ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER

2.1.1. Anne Babanın Dikkat Etmesi Gereken Hususlar	48
2.2. Okulda Adalet Değerinin Öğretiminde Yöntem ve Teknikler	53
2.2.1. Okul Öncesindeki Öğrencilerde Adalet Değeri Öğretimi	53
2.2.2. İlkokul Öğrencilerinde Adalet Değeri Öğretimi	58
2.2.3. Ortaokul Öğrencilerinde Adalet Değeri Öğretimi.....	62
2.2.4. Lise Öğrencilerinde Adalet Değeri Öğretimi	64
2.2.5. Üniversite Öğrencilerinde Adalet Değeri Öğretimi	67
2.3. Çevre ve Toplumda Adalet Değeri Eğitimi	67
2.3.1. Sivil Toplum Kuruluşlarında Adalet Değeri Eğitimi	68
2.3.2. Devlet Kurumlarında Adalet Değeri Eğitimi	69
2.3.3. Alışveriş Merkezlerinde Adalet Değeri Eğitimi.....	74
2.4. Medyada Adalet Değerinin Eğitimi.....	75
2.4.1. Basılı Medyada Adalet Değerinin Eğitimi	75
2.4.2. Sesli Medyada Adalet Değerinin Eğitimi.....	76
2.4.3. Görüntülü Medyada Adalet Değerinin Eğitimi	77
2.5. Sanal Ortamda Adalet Değeri Eğitimi	78
2.5.1. Facebook	78
2.5.2. Twitter	79
2.5.3. Youtube	79
SONUÇ	81
ÖNERİLER.....	83
KAYNAKÇA.....	85
ÖZGEÇMİŞ	90

ÖNSÖZ

Adalet değeri, devlet yönetiminden günlük yaşama tüm hayatı kapsayan bir değerdir. Maalesef günümüzde insanların çoğu bu önemli değeri hayatlarında uygulamamaktadırlar. Siyasetten ekonomiye yargıdan eğitime toplumsal yaşamın her alanında ihtiyaç duyduğumuz adalet değerine yeteri kadar önem verilmemesi, gelişmiş ülkeler dahil birçok yerde sıkıntıların ana sebeplerinden biridir.

Adalet değerinin tüm hayatımızda uygulanan bir değer olması için öncelikle bu değeri çocuklara eğitim yoluyla aşılamamız gerekir. Tabi bu eğitime aileden başlanılmalı ancak okul ve çevre de bu eğitim sürecine katılmalıdır. Ancak bu sayede adalet değerini çocuklara tam olarak öğretebiliriz.

Biz bu çalışmada, bu sorunları dikkate alarak değerler eğitimi bağlamında adalet değerinin öğretilmesinin etkili yöntem ve tekniklerini araştırdık. Bu çalışmamızda emeği geçen, rehberlik eden ve yardım eden tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle istişarede bulunduğum Prof. Dr. Mustafa Köylü hocama, Prof. Dr. Melüt Kaya hocama, Prof. Dr. Hüseyin Peker hocama, Prof. Dr. Metin Yasa hocama ve tüm çalışmamı yönlendiren, rehberlik eden ve yardım eden danışmanım Doç.Dr. Hasan Dam'a, ayrıca bu çalışmanın her safhasında yardımlarını esirgemeyen arkadaşım Metin Akbulut'a şükranlarımı sunuyorum.

GİRİŞ

1. Araştırmanın Problemi

İnsanlık, özellikle son yüzyılda bilimsel ve teknolojik alanlarda akıllara durgunluk veren gelişmeler kaydetmiştir, hemen her alanda günümüz şartlarında ulaşabileceği en üst noktaya ulaşmış görünmektedir. Ancak maddi boyuttaki bu bilimsel ve teknolojik alanlardaki olağanüstü gelişmeler, insanlığın manevi yönü ve değerleri üzerinde paralel bir gelişme meydana getirmemiş, aksine tüm dünyayı, bugüne kadar görülmemiş boyuttaki problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. Günümüzde hala insanlar, birçok sıkıntı içerisinde yaşamakta, çeşitli zulüm, haksızlıklara maruz kalmakta ve insanlık, ahlaktan ve adaletten uzaklaşmaktadır. Temel ahlaki sorunların başında adalet duygusunun zayıflaması gelmektedir. Adalet, belki de diğer tüm erdemlerin başında gelmektedir. Adalet kavramının analizi ve bir değer olarak bunun bireylere nasıl aktarılabilmesi araştırmanın temel problemidir. Bu temel problem çerçevesinde aşağıdaki alt problemlere cevap aranacaktır:

- 1) İslam’da adalet kavramının mahiyeti nedir?
- 2) Değer ve adalet ilişkisi nedir?
- 3) Değerler eğitimi bağlamında adalet kavramı çocuklara nasıl aktarılabilir?
- 4) Değerler eğitiminde adalet kavramının öğretiminde hangi yöntem ve teknikler kullanılabilir?
- 5) Aile, okul, çevre ve medyanın adalet değerine etkisi ve katkısı nedir?

2. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı, adalet kavramının bir ahlaki erdem olarak anlamını ve mahiyetini incelemek ve adalet değerinin bireylere etkili bir şekilde kazandırabilmenin esaslarını ortaya koyabilmektir. Adalet kavramı çoğu zaman farklı

şekillerde yorumlanmış ve hep sözde kalmıştır. Adaleti uygulama açıdan bireylerde, toplumlarda, devletlerde ve büyük örgütlerde çoğunlukla zafiyetler görülmekte ve pek çok alanda haksızlıklar ve adaletsizlikler ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden adalet kavramının ne olduğunun anlaşılması, bireysel ve toplumsal açıdan içselleştirilmesi ve davranış haline dönüştürülmesi için bu erdemin değerler eğitimi yoluyla nasıl kazandırılabilceğinin esaslarını ortaya koymaya çalışmak amaçlanmaktadır.

3. Araştırmanın Önemi

Adalet kavramı evrensel ahlaki bir değerdir. Herkes tarafından bilinen ve her toplumunda saygı gösterilen ve tüm bireylerin ve toplumların en çok ihtiyacı olan bir erdemdir. Günümüzde araç gereçler gelişerek son noktaya gelmektedir. Bunun yanında maneviyat, insani ve ahlaki değerler azalmakta belki de tükenmektedir. İnsanların çoğu maddi şeylerin peşinden koşarak amaçlarına ulaşmak için her şeyi mubah görmektedir. Bu durum insan ahlakını yok sayarak insanları kötü yönlerle sevk etmektedir. Bundan dolayı insanoğlu her şeyden önce insanlığını korumak ve toplumu oluşturmak için ahlaki değerlere özellikle adalet erdemine ihtiyaç duymaktadır. Günümüzdeki olumsuzlukların pek çoğu adaletsizlikten kaynaklanmaktadır. İnsanlar, devletler ve büyük örgütler Makyavelizm siyasetini kullanarak maddi amaçlara, makama, şöhrete vb. şeylere ulaşmak için tüm ahlaki değerleri ayaklar altına almaktadır. Bunlar, hiçbir sınır, kural tanımayarak, tüm varlıklara zulüm ederek haddi aşmaktadırlar. Bütün bu olumsuzlukların altında büyük ölçüde adaletsizlik yatmaktadır.

Adalet İslam dininde de en çok vurgulanan değerlerden biridir. İslam dini düşmanına bile adaletli davranılmasını emreder. Adalet bir ahlaki değerden ziyade dengeyi tutan ve toplumun birleşmesini sağlayan bir güçtür. Adalet, yoksul insanların toplum içinde eşit bir şekilde yaşamalarına sebep olan bir eylemdir. Adalet, toplumların iyiliğini ve devletlerin bekasını devam ettiren bir erdemdir. Bu nedenle, adalet kavramının anlaşılması, davranış haline dönüştürülmesi ve gelecek nesillere etkili bir şekilde aktarılması için değerler eğitimi bağlamında adalet değerinin öğretimi, yöntem ve esaslarının ortaya konulması oldukça önemlidir.

4. Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırmada adalet kavramı İşlam'ın en önemli kaynakları olan Kuran ve Sünnette nasıl izah edilmiş ve hangi anlamları taşımaktadır, değerler eğitimiyle bağlantısı nedir? sorularına açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada nitel literatür araştırması özelliğinde, konuyla ilgili kitaplar, makaleler, dergiler ve elektronik kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda, literatür incelemesi sonucu elde edilen kaynaklardan, adalet kavramı, kavramsal çerçevesinde İşlam'da adaletin ne anlam ifade ettiği ve adaleti uygulama yolları ve buna uygun yöntemlerle, değerler eğitimi aracıyla bireylere nasıl kazandırılacağı hususları, içerik analizi yöntemiyle ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada güvenilir Arpça, Türkçe ve Farsça kaynaklardan faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Değerler Eğitimi

1.1.1. Değer Nedir?

Değer sözcüğü insanın inanç, ideoloji, akıl, fikir, tutum ve davranışlarıyla ilgili olduğu için eğitimciler, felsefeciler, psikologlar ve sosyologlar tarafından ele alınmış ve üzerinde tartışılmıştır. Bundan dolayı değer sözcüğü hakkında net bir tanım olmayıp, her bilim dalı kendi yöntem ve düşüncesine göre tanımlamıştır.¹

Değer kelimesi aşağıdaki şu anlamları ifade etmektedir:

Dil açısından: Değer, sözlükte “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, bedel, paha, yüksek nitelik, meziyet ve üstün, yararlı, nitelikleri olan kimse”² şeklinde tanımlanmaktadır.

Değer felsefesi açısından: Değer, ahlak ve değer felsefesinde, olgu bilincinden sonra ortaya çıkan ve olguya, duyguları, arzuları, ilgileri, ihtiyaçları, amaç ve eylemleri olan özneye ilişkisi içinde, belli nitelikler yüklemeye belirlenen tavır; öznenin, olguya yüklediği niteliktir. Değer, bir değişkenin belli bir yorum altında oluşan değer alanının herhangi bir unsurudur.³

¹ Recep Kaymakcan, “Değerler Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri” *Eğitim Bir Sen Dergisi*, 18, 2010, s. 10.

² Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2008, s. 350.

³ Ahmet Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma yayınları, 2003, s. 96.

Değer sosyolojisi açısından: Değer, nesne ve olayların bir toplum, bir sınıf ya da bir insan bakımından taşıdığı önemi belirleyen nitelik, bir toplum, bir sınıf ya da bir insan için önem taşıyan nesne ve olaylardır.⁴

Değer psikolojisi açısından: Değer, bir şeyin arzu edilir veya yararlı kılan özelliği, belli bir toplumda, neyin iyi, neyin kötü, doğru veya yanlış arzu edilir arzu edilmez olduğu konusunda ortak görüşler ve standartlardır.⁵

Değer eğitimcilerinin gözünden: Değer, birey ve örgütün amaçlarının dayanağıdır.⁶ Değer, bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünüdür.⁷

Bu tarif ve tanımlardan hareketle değerler şöyle tanımlanabilir. Her birey ve toplum; mutlu yaşama ve güzel hayat sürdürmek için inanç, ideoloji, örf ve kültürlerden beslenen değerlere sahiptir. Ancak değer sayılması için toplumun geneli tarafından kabul edilmesi gerekir. İnsanlar değerlere uyup tüm tutum ve davranışlarını toplum için yararlı ve sağlam tutarlar. Değer; ailede, toplumda tüm davranışları, tavırları, eylemleri hatta fikir ve düşünceleri etkileyen manevi bir ölçüttür. Değer, bireyler, gruplar, örgütler ve tüm insan toplulukları ve toplumları tarafından önemsenen, saygı gösterilen, inanılan, bilinen nesne, eylem, olay ve düşüncelerdir. Değerler, o kadar önemlidir ki bir insanın, bir ailenin, bir grubun, bir örgütün, bir toplumun hatta bir milletin ne kadar uygar ve medeni olduğunu ya da ne kadar geri kaldığını göstermektedir. Yani insanlar, toplum ve milletler; kültür, sosyal, ahlak, iktisat gibi alanlardaki, yükselme veya geri kalmalar sahip oldukları değerler oranındadır. Yüce değerlere sahip milletler çağdaş medeniyet seviyesine yükselmekte veya tam tersi olarak bir millet yüce değerlere sahip değilse geri kalmaktadır.

1.1.2. Değerlerin Temel Esasları

Değerler nereden kaynaklanır, değerlerin temel esasları nelerdir? Hangi ölçütlerle ölçülür? ve bunların değer olup olmadığını nasıl anlaşılır? Psikologlara göre, insan doğuştan yardımseverlik, doğruluk, adalet ve eşitlik vb. gibi birçok

⁴ Özer Ozan Kaya, *Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Savaş Yayınları, 1984, s. 31.

⁵ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005, s. 195.

⁶ Ali Balcı, *Açıklamalı Eğitim Yönetimi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2010, s. 35.

⁷ Özcan Demirel, *Eğitim Sözlüğü*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012, s. 31.

değere sahiptir. Sonra aile, eğitim, okul, çevre ve toplum onun gelişmesine yardımcı olur. Bunun yanında insanın yaşadığı ortam da çok önemlidir psikologların söylediği gibi ve İslam'ın inancına göre insan fitraten ahlak ve insani değerlerle doğar. Sonra büyüdükçe aile, çevre, okul ve toplum çevresi onun etkileyip doğuşla getirdiği fitri değerleri gelişmeden köreltilirerek kötü ve yanlış yöne yönlendirir. Veya bu fitri değerlerin gelişmesine zemin hazırlayıp iyi insan ahlaklı ve yararlı bir fert olarak doğru yola yönlendirir. Konu ile ilgili Hz. Peygamber Efendimiz şöyle buyurmuştur: “Her çocuk İslam fıtratı üzere doğar. Sonra anne babası Yahudi ise Yahudi yapar, Hristiyan ise Hristiyan yapar, Müşrik ve Ateşperestse Müşrik ve Ateşperest yapar”⁸. Bu hadisten anlaşıldığına göre değerlerin esas temeli fıtrattır. Yani insan doğuştan, güzel şeyleri, davranışları, eylemleri, düşünceleri sever, benimser ve onu uygulamaya çalışır. Bunun tersine kötü şeyleri, kötü ahlak ve davranışları sevmez, onlardan nefret eder ve uzaklaşır. Değerlerin temel esaslarından biri de dindir. Dinin belirlediği bazı değerler vardır ki insanlardan onun yapılmasını talep etmektedir. Değerlerin, bir diğer temel esası ise aile ve toplumda yaşayan kültürdür. Örneğin, Peygamberimizin ailesinde kimse büyüklerin yerine oturamazdı. Bir gün Peygamber Efendimiz 8 yaşındayken dedesinin (Abdülmuttallib'in) yerine oturdu. Peygamberimizin amcaları onu kaldırmaya kalktılar. Çünkü onu yerine kimse oturamazdı. Ama Abdülmuttallib, bırakın torunum otursun onda büyüklük necabeti görüyorum dedi.⁹ Ama bunların nasıl değer olduğunu değerlerin ölçütü başlığı altında incelenecektir.

1.1.3. Değerlerin Ölçütü

Neleri neye göre değer sayarız? Hangi ölçütlere göre değer olup olmadığını anlarız? Bu soruların cevaplarını aşağıdaki ölçütlerle anlayabiliriz.

1) Fıtrat: Fıtrat, insanın doğuştan sahip olduğu bütün özelliklerini ifade eden bir terimdir.¹⁰ İnsan hangi davranışın iyi veya kötü olduğunu fıtrat vasıtasıyla anlar. Bireyler bu ölçütü kimseden öğrenmeden, kimse öğretmeden ve hiçbir şeyden etkilenmeden doğuştan getirirler. Örneğin, insan temizliği sever, çirkinlikten nefret

⁸ Ebu'l-Hüseyin Müslimu'lbnu'l-Haccac El-kuşeyri En- Niysaburi, *Sahihi Müslim*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye, s. 125.

⁹ Safi-ürrahman, Mübarekpür, *Siretin en-Nebi*, 1394, s. 67. www.aqeedeh.com, (8/11/2016).

¹⁰ T D V, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, T D V, 1996, C. 13, s. 47.

eder, adaleti sever, zulümden kaçır vs. Konu ile ilgili Allah (c. c) şöyle buyurmaktadır:

“O halde sen Hanif olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah’ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmez”.¹¹ Fıtrattan kast edilen anlam, Allah insanları iyi, temiz, doğru olarak yaratmış, bundan dolayı iyi ve temiz olan şeyi bilip kötü şeylerden kaçınır.

2) Akıl: İnsan aklı ile bazı düşünce, eylem, tavır ve davranışların iyi kötü, doğru yanlış olduğunu anlamaktadır. İnsanlar akıllarını doğru kullanarak eylem ve davranışların değer olup olmadığını anlayabilir. Değer tanıdıklarını hayatında gerçekleştirmeye çalışırken, kötü, yanlış, çirkin, günah ve değersiz olan şeylerden uzak durur. Dolayısıyla insan aklını birçok değeri ölçmede ölçüt olarak kullanır. Allah Teâlâ Mülk suresinde şöyle buyurmaktadır: “Şayet kulak vermiş veya aklımızı kullanmış olsaydık, şimdi şu alevli cehennemin mahkûmları arasında olmazdık! Diye de ilave ederler”.¹² Bu ayette cehennemliklerin akıllarını doğru kullanmadıkları için cehenneme girdiklerini vurgulamaktadır. Demeli ki eğer onlar akıllarını kullansalardı ayırt edebilecek yetiye sahip olabileceklerdi.

3) Vicdan: Vicdan, iyiyi kötüden, hayrı şerden ayırmayı sağlayan iç duygu, ahlak şuurudur.¹³ Allah Teâlâ, insanın doğruyu bulması ve kemale ermesi için bazı güç, kuvvet ve etkinlikleri insanın yaratılışına koymuştur. İşte bu güçlerden biri vicdandır. İnsan bu gizli gücü kullanıp kötü ile iyiyi, güzel ile çirkin, doğru ile yanlış, günah ile sevabı ayırt edebilir. Bireyler bu ölçütün sayesinde eylem ve davranışların değerli ve değersiz olup olmadığını anlayıp değerli olanların uygulamasına çaba gösterir. Allah Teâlâ Kur’an’da şöyle buyurmaktadır: “Ona kötü ve iyi olma kabiliyetini verdik”.¹⁴

4) Din: Din, insanın tanrı, diğer insan ve varlıklarla münasebetlerini düzenleyen ve hayatına yön veren, onlarla ilgili davranışlarına esas olacak kurallar bütününe verilen addır.¹⁵ Yani din, Allah Teâlâ tarafından Peygamberlerin

¹¹ Rum 30/30.

¹² Mülk 67/10.

¹³ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1720.

¹⁴ Şems, 91/8.

¹⁵ DİB, *İlmihal*, c. 1, s. 1. <http://diyanet.gov.tr> (10/03/2017).

aracılığıyla insanların dünyevi hayatını düzenlenmesi için ve ahiret hayatının saadetini temin etmek için gelen ve indirilen emirler, yasaklar ve kurallardır. Din insanlara doğru yolu gösterir, yanlış ve tehlikeli yollardan sakındırır. Ta ki insanlar dinin yolunu izleyip bataklıklara düşmeden iyi, güzel ve olumlu düşünüp doğru ve akıllı tavır göstererek düzgün eylemler ve davranışlar yapıp kemale, saadete, mutluluğa ulaşsın. Dolayısıyla din bir ayna gibi düşünce, eylem ve davranışlarımızı değer olup olmadığını sergilemektedir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Ve onları dosdoğru bir yola yönlendirdik”.¹⁶ Yani Allah (c. c) insanlara doğru yolu dinin vasıtasıyla gösterdi. İnsanlar bu ölçüt sayesinde doğruyu yanlış anlamaktadırlar.

5) Kültür ve Örf: Kültür, bir topluluğun fertlerinin sahip olduğu, olayları ve meseleleri karşılayan duyuş, düşünüş şekilleriyle tarih içinde meydana gelen fikir ve sanat verimleri ve değer hükümlerinin bütünüdür.¹⁷ Kültür ve örf geçmişten günümüze kadar gelen ve devamlılığını sürdüren, herkes tarafından bilinen, önemsenen düşünceler, eylem ve davranışlardır. Bireyler bunlar sebebiyle değerleri tanıyıp uygulamaya çalışır. Dolayısıyla toplumun kültürü, örfü ve gelenekleri değerleri anlamında bir ölçüt olarak bize yardımcı olur.

1.1.4. Değerlerin Özellikleri

Değerin özellikleri şunlardır:

1) Değerler Soyuttur: İlişik olduğu nesne ve özelliklerden ayrılarak düşünülen herhangi bir şeyin özelliği veya bu özellikleri anlatan kavramlar.¹⁸ Değerlerin en önemli özelliklerinden biri soyut olmasıdır.¹⁹ Soyut; düşünce yolu ile varlığı kabul edilen şey ve nesnelere denir. Değerler maddesel değil kavramsal, düşünsel, zihinsel olgulardır. Örneğin, dostluk, sabır, adalet vb. gibi.

2) Değerler Dinamiktir: Değerlerin başka bir özelliği de dinamik olmasıdır. Yani mutlak ve sabit değil, bazen zamana ve mekâna göre değişebilir. Örneğin, itaat geçmişte çok önem verilen ve uyulan bir değer olmasına karşın, günümüzde pek de

¹⁶ Nisa, 4/68.

¹⁷ Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, s. 1042.

¹⁸ Salih Güney, *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, Ankara: 1998, s. 255.

¹⁹ Ali Karabaş, “Kuramsal Temelde Değer”, *Değerler ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2014, s. 6.

önemsensemeli, onun yerine özgürlük ve bireysellik daha önemsenen bir değer olmuştur.²⁰

3) Değerler Kalıtsal Değildir: Değerlerin başka bir özelliği kalıtsal olmamasıdır. Değer, sonradan kazanılan bir olgudur. Bu nedenle öğrenilebilir, öğretilir ve yaparak-yaşayarak kazanılabilir.²¹

4) Değerler Birbiriyle İlişkilidir: Birbiriyle ilişkili olması değerlerin bir başka bir özelliğidir. Değerler birbirleri ile çakışmazlar aksine birbirlerini teyit ederek birbirine bağlıdır.²² Örneğin, adalet ile güven değeri birbiriyle ilişkilidir. Adaletin olmadığı yerde güven olmaz, güvenin olmadığı yerde de huzur olmaz.²³

5) Değerler Dayanışma Araçlarıdır: Değerlerin bir özelliği de dayanışmayı sağlamaktır. Değerler, toplum içerisinde bireylerin birbirleri ile ilişki kurmalarını temin ederek dayanışmayı sağlar.²⁴

6) Değerler Nitel Özelliklere Sahiptir:²⁵ Değerlerin bir özelliği de nicel değil nitel bir özelliğe sahip olmasıdır. Değerler sayı, ölçü ya da derece ile açıklanamaz. Değer, nitelik ve toplumsal özelliklerle anlatılır. Örneğin, ‘Ahmet’in sabrı bu sayıda’ ya da ‘Mehmet’in adaleti bu derecede’ diyemeyiz. ‘Ahmet çok sabırlı’ ya da ‘Mehmet adil biri’ diyebiliriz.

7) Değerler İnanışlar İhtiva Eder: Değerlerin başka bir özelliği de inanış ve inanca bağlı bir olgu olmasıdır. Bundan dolayıdır ki değerler aşkınlık taşıyan bir olgudur. Yani bireyler bazen değerini uğruna can verebilirler.²⁶

8) Değerler Birçok Alanla İlgilidir: Örneğin, ekonomi değeri, yargı değeri, sosyal ve toplum değeri, kültür değeri, din değeri, akılsal değer gibi değerler birçok alanla ilgili olabilmektedir.²⁷

²⁰ Mehmet Zeki Aydın ve Şebnem Akyol Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları, 2013, s. 8.

²¹ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 7.

²² Beyaz Bayram, “Değerler Eğitiminde Montessori Yöntemi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 55.

²³ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 9.

²⁴ Karababa, “Kuramsal Temelde Değer”, *Değerler ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan, Ankara: Pegem Yayınları, 2014, s. 8.

²⁵ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 7.

²⁶ İbrahim Türk, “Değerler Eğitiminde Saygı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2009, s. 3.

²⁷ Hasan Dam, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, Samsun: Üniversite Yayınları, 2014, s. 52.

9) Değerler Sosyal Olgudur: Değerler her ne kadar başka alanla ilgili olsa bile sosyal bir olgudur ve bireylerin sosyal hayatı ile ilgilidir. Değerler sosyal hayatı farklı farklı açılardan dizayn etme amacıyla ortaya çıkar.²⁸

1.1.5. Değerlerin İşlevleri

Değerlerin bireysel ve toplumsal boyutlarda birçok işlevi bulunmaktadır. Değerin işlevleri şunlardır:²⁹

1) Değerler Koruyucudur: Değerler insanları toplum aracı ile kötülükten, yanlış davranışlardan, benimsenmeyen eylemlerden ve kötü düşüncelerden korur. Bu anlamda değer bir otokontrol aracıdır. Mesela; bireyin zihninde bir düşünce ve tavır gösterme durumu olduğunda, akılına hemen ‘ayıptır, toplum hoş karşılamaz, topluma karşı rezil olurum’ gibi düşünceler gelir ve bundan vazgeçer. Bu sayede kendi karakterini koruyarak kendini toplum yargısından kurtarır.

2) Değerler Yönlendiricidir: Değerlerin başka bir işlevi de yönlendirici olmasıdır. Bireyleri, toplumu iyi, güzel, herkes tarafından benimsenen eylemlere, tavır ve davranışlara yönlendirir. Değerler insan hayatını, iyi, doğru, güzel, faydalı gibi olumlu anlamlar içeren bir hayat sürme noktasında yol gösterir. Zaten insan neyin kötü neyin iyi olduğunu ne yapması ve ne yapmaması gerekliliğini de değerlerle anlamaktadır.

3) Değerler Birleştiricidir: Değerlerin işlevlerinden biri de birleştirici olmasıdır. Değerler, bireylerin aile içinde ve toplumda bir araya gelmelerini ve bütünleşmelerini sağlayan bir faktördür. Bir ailenin, grubun, toplumun, milletin aynı şeylere inanması, benimsemesi, ihtimam göstermesi, birlik ve beraberliği sağlar; böylelikle zıtlıklar büyük ölçüde azalır. Buna ilaveten samimiyet, dostluk ve eşitlik ortaya çıkarak huzur ve sükûn sağlanmış olur.

4) Değerler Karar Vermede Yardımcıdır: İnsanlar sosyal hayatlarında problem çözme, hüküm verme, adaleti sağlama hususlarında, değerleri bir ölçüt olarak kullanmaktadırlar. Yani bireyler aile içerisinde, toplumda, başkalarıyla

²⁸ Dam, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, s. 53.

²⁹ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, ss. 6-7.

ilişkilerinde yaşadığı sorunlarda ya da herhangi bir durumda hakemlik yaptığında, değerlerin ışığında çözüm bulmakta ve karar vermektedirler.

5) Değerler Sosyal Hayatı Düzenleme Rolünü Oynar: Değerler, insanın sosyal hayatını etkilemektedir. Değer, insanı sosyalleştirip dayanışma gücünü artırarak, sosyal kurallara uymasını sağlar. Böylelikle bireyin, güzel ve ahlaki değerlerle toplum içerisinde uyum içerisinde yaşamasını sağlar, onun bireysel ve toplumsal hayatına düzen verir.

6) Değerler Kültürün Devamını Sağlar: Değerler, toplumun dini ve kültürel yapısının en önemli unsurlarını temsil etmektedir. Bu dini ve kültürel değerler toplumun uyum ve huzur içinde devamını sağlayarak yeni nesillere aktarmaktadır.

7) Değerler Güdeleyici ve Özendiricidir: Değerlerin işlevlerinden biri de, bireyleri istedikleri hedeflere ulaşmada, karşılaştıkları güçlüklerle mücadele etmede teşvik ve motive edici bir unsur olmasıdır.

1.1.6. Değerlerin Sınıflandırılması

Değerleri, bilim adamları farklı açılardan ele alarak sınıflandırmışlardır. Bunun nedeni de değerlerin geniş ve kapsayıcı bir kavram olmasıdır. Bazı değer sınıfları birbirleri ile iç içedir, yani bir değer bir açıdan sınıflandırılmış ve başka yandan da başka bir sınıfa sokulmuştur. Buna göre değerleri şu şekilde sınıflandırmak mümkündür:

1) Dini Değerler: Dini değerler, evreni bir bütün olarak kavrar ve kendisini onun bütünlüğüne bağlar, dini değerlere bağlı insan dini değer uğruna dünyevi hazları feda eder.³⁰

2) Ahlaki Değerler: Doğuştan gelen, ailede, okulda dolaylı ya da dolaysız kazanılan, çevreden etkilenen ve ortamdaki öğrenilen huy ve adetler ve Allah'ın (c. c) insanların fitratına koyduğu iyi ve kötü huylardır. Bunların olumsuzuna ahlaki değerler, olumsuzuna ise ahlaksızlık denir.

³⁰ Yakup Keskin, "Değerlere Genel Bir Bakış", *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, s. 38.

3) Evrensel Değerler: Dünya çapında benimsenen, bilinen, önem verilen değerlerdir. Bu değerlerin özelliği anlayışlılık, hoşgörü ve tüm insanların ve doğanın iyiliğini gözetmektir. Örneğin, açık fikirli olmak, toplumsal adalet vb. gibi değerler bu gruba girer.³¹

4) Sosyal Değerler: Bireyleri bir arada tutan, toplumu oluşturan ve toplumun devamını sağlayan değerlerdir. Örneğin, saygı, başkalarını sevmek, yardım etme vb.³²

5) Kültürel Değerler: Milletlerin ve toplumun kültüründen ve yaşam tarzlarından kaynaklanan değerlere kültürel değerler denir. Örneğin, bazı özel günleri kutlaması, yemek kültürü ve tarzlar.

6) Mantıksal Değerler: Akıl ve mantığa uygun olan değerlere mantıksal değer denir. Örneğin, doğru ve bunun zıddı yanlış gibi.³³

7) Estetik Değerler: Bu değere sahip olan birey, hayatı olayların bir çeşitliliği olarak görür. Sanatın toplum için zorunluluk olduğunu düşünür, uyum ve forma önem verir. Örneğin, güzellik ve bunun zıddı çirkinlik gibi.³⁴

8) Ekonomik Değerler: Birey, yararlı ve pratik olana önem verir, ekonomik değerlerin hayatta önemsenmesi gerektiğini belirtir. Bireyin hayatındaki en önemli amacı, servet edinmek ve bu alanda başkalarını geçmektir.³⁵

9) Bireysel Değerler: Bireysel değerler, seçim yapmada, satın aldığımız ürünlerde, hobilerimizde olduğu gibi, kişisel tercihlerimizle ilişkilidir.³⁶

10) Toplumsal Değerler: Toplumsal değerler, belli bir topluma ait ve o toplum fertleri tarafından birlikte kabul gören, yargı ve kuralların uygulama biçimlerini yansıtan ölçütlerdir. Bu değerler, ailede, günlük hayatta; ahlaksal, hukuksal ve siyasal yaşamların tümünü etkilemektedir. Örneğin, toplumun inançları, standartları vs. bunlardandır.³⁷

³¹ Kadir Ulusoy ve Bülent Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012, s. 29.

³² Ahmet Çakmak, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerini Öğretimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, 2013 Erzurum s. 27.

³³ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 9.

³⁴ Çakmak, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerini Öğretimi”, s. 27.

³⁵ Keskin, “Değerlere Genel Bir Bakış”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, s. 38.

³⁶ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 11.

³⁷ Dam, *İzcilik, Din ve Değerler*, s. 55.

11) Grupsal Değerler: Grupsal değerler, belirli bir grubun üyeleri tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup; aile, kulüp, dini ya da politik bir grup olabilir.³⁸ Örneğin; izcilerin türeleri bu türdendir.³⁹

12) Mutlak Değerler: Mutlak değerler, tüm toplumlarda ve çağlarda değişmeden aynı ağırlığını taşıyan, her toplumda, millette benimsenen ve hoş görülen değerlerdir. Örneğin adalet, insan severlik, yardım severlik gibi değerler mutlak değerlerdir.

13) Göreli Değerler: Göreli değerler, bazı toplumlarda değer sayılır, bazı toplumlarda değer sayılmaz. Bir şey bir ailede, grupta, toplumda ve millette değer olabilir ama başka bir toplumda ya da zamanda değer olamaz ya da değer sayılmaz. Örneğin, sütünü içtiğimiz ve eti için kestiğimiz inek Müslüman toplumda değer değildir ama Hindistan'ın bazı toplumlarında tanrı olarak kabul edilir.⁴⁰

1.1.7. Değerler Eğitimi

Bir toplumun, bir milletin gelişme ve kalkınması, medeniyet ve uygarlığa ulaşması ancak eğitim sistemi ve değerler eğitimine bağlıdır. Değerler eğitimi ve eğitim sistemi ne kadar doğru ve düzgün biçimde çocuklara ve gençlere aktarılırsa, uygarlığın gelişmesine ve yükselmesine o kadar katkı sağlayacaktır. Hangi toplumda ve millette, insani ve ahlaki değerler, eğitim vasıtasıyla uygulamaya çalışılırsa, o toplumda ve o millette insanlık, medeniyet, bilim, erdem var demektir. Bundan dolayı değerler eğitiminin doğru düzgün bir şekilde sürdürülmemesi, bireylerin ve toplumların geri kalmasına sebep olup karmaşıklık, güvensizlik, hırsızlık, maddiyatçılık, bencilik vs. gibi istenmeyen durumların ortaya çıkmasına ve toplumsal huzurun tehlikeye düşmesine neden olur. Değerler eğitimi bilim adamları şöyle tanıtmaktadırlar. Değer, bireyin herhangi kişi, varlık, olay, durum vb. karşısında ortaya koyduğu duyarlılıklardır. İnsani, ahlaki, kültürel, ruhsal ve evrensel boyutlarda oluşabilen bu duyarlılıkların özümsemesi ve benimsenmesi süreci; değerler eğitiminin esası olup, değerler eğitimi hayat boyu devam eden bu değerleri

³⁸ Ulusoy ve Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, s. 24.

³⁹ Dam, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, s. 42.

⁴⁰ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 9.

kazanma/ kazandırma süreçleridir.⁴¹ Başka bir tanıma göre ise, değerler eğitimi; değerlerin açık ve bilinçli bir şekilde öğretilme sürecidir. Bir diğer tanıma göre değerler eğitimi; doğrudan ya da dolaylı olarak kişilerin değerler hakkındaki anlayış ve bilişlerini geliştirmek, onların bireysel ve daha geniş bir toplumun üyesi olarak davranabilmeleri için gerekli olan bilgi ve becerileri kazandırma sürecidir.⁴² Tüm bu tanımlardan hareketle; değerler eğitimi şöyle özetleyebiliriz: Değerler eğitimi, bireylerin, aile içinde ve toplum yaşantısında yararlı ve faydalı bir fert olarak yetiştirmek ve erdemli bir toplum oluşturmak amacıyla değerleri doğrudan ya da dolaylı çeşitli yöntemlerle öğretme sürecidir. Değerler eğitimi insanların iyi yetişmelerine, pozitif gelişmelerine, yararlı ve verimli bir aile bireyi ve toplum ferdi olmalarına yardımcı olur.

1.1.8. Değerler Eğitiminin Önemi

Son yıllarda özellikle yaşadığımız bu teknoloji çağında ahlaksızlıkların artması, şiddet olaylarının tüm toplumda ve özellikle okullarda artması, gençlerin maddiyatı ölçüt alması, internet ortamı ve medya çocukları olumsuz etkilemesi ve kötü ve dehşet verici yollara yönlendirmesi değerler eğitimine olan ihtiyacı ortaya koymaktadır. Değerler eğitimi toplumun düzenini sağlamasına ve toplumun dengesini tutmasına büyük rol oynar. Toplumun düzeltilmesi için sadece yasalara uyulması yetersiz kalır. Bunun yanında, değerler eğitiminin tamamlayıcı bir faktör olarak gerekliliği daha da önem taşımaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, değerler eğitimi olmadan toplumun çarkı dönemez, çünkü değerleri yasa gücü ile ya da zorunlu bir şekilde benimsetmek mümkün olmaz, ancak çeşitli eğitim yöntemleri ile benimsetip kazandırarak uygulamaya çalışılabilir.

Değerler eğitiminin amacı, çocukların doğuştan getirdiği niteliklerin iyi tarafını ortaya çıkarmak, kişiliğini her yönüyle geliştirmek, insani mükemmelliğe ulaşmasına yardımcı olmak, bireyi ve toplumu kötü alışkanlıklardan ve davranışlardan korumak ve kurtarmak, bunu yanında onları güzel ahlakla donatmak ve bunun devamını sağlamaktır. Değerler eğitiminin amacı, insanları sadece değerler

⁴¹ Ertuğrul Yaman, *Değerler Eğitimi, Eğitimde Yeni Ufuklar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012, s. 17-18.

⁴² Keskin, “Değerler Eğitimi Yaklaşımları”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, s. 77.

yönünde bilgilendirmek değil, insan hayatını anlamlı kılmak, ruhsal dengeyi kurmak ve korumak, kişiliği güçlendirmek, insanın ahlak ve karakter sahibi olmasını sağlamaktır.

Çocukların ve gençlerin güzel ahlaka sahip olmaları için, çocuğun çevresine, ailesine, kendisine, milletine karşı sorumluluklarının farkına varmasını sağlamak gerekmektedir. İşte değerler eğitiminin amacı bu farkındalığı oluşturarak çocuklarda ve gençlerde başka insanlarla iş birliği yapma, başkalarının düşünce ve fikirlerine önem verme, başta anne baba olmak üzere toplumdaki her bireye saygı duyma gibi olumlu nitelikleri kazandırmak değerler eğitiminin en önemli hedeflerindendir.⁴³

1.1.9. Değerler Eğitimi Yaklaşımları

Çocuklara ve gençlere değerleri nasıl ve hangi yöntemlerle kazandırabileceği sorunu hem ebeveynleri hem de eğitimcileri düşündüren bir konudur. Çocuklara ve gençlere değer kazandırmak konusunda nerden başlayıp nasıl bir metotla ve hangi tekniklerden faydalanmalı? Bu konuda farklı görüşler, stratejiler ve varsayımlar vardır.⁴⁴ Bu yaklaşımlar şunlardır:

1) Doğrudan Öğretme Yaklaşımı: Doğrudan öğretme yaklaşımı, eski zamanlardan beri etkili bir şekilde devam eden ve çok kullanılan bir değer eğitimi yaklaşımıdır. Doğrudan öğretim stratejisi, öğretmen merkezli bir yaklaşımdır ki bu yaklaşımda daha çok öğretmenin rolü vardır ve öğrenciler çoğunlukla pasif kalırlar. Bu yaklaşımda öğretmen anlatım, gösteriler, tekrar yapma, alıştırma, anahtar soru sorma gibi yöntemler kullanmaktadır. Doğrudan öğretim yaklaşımının yöntemi önce kuralları ve genellemeleri sunar, sonra verilen kuralları ve genellemeleri açıklamak amacıyla örneklerle destekler. Bu yaklaşım tarzı ilköğretim ve ortaöğretim öğrencilerine değer aşılacak için daha uygun görülmektedir. Doğrudan öğretim yaklaşımı, evde ve okulda, çocukların olumlu tutum ve davranışlarını geliştirmek ve olumlu karakter kazandırmak için, etkili metotlarla değerlerin doğrudan öğretilmesini

⁴³ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, ss. 16,18.

⁴⁴ Dam, *İzcilik Din ve Değerler Eğitimi*, ss. 63-64.

amaçlar. Bu yaklaşımda iki yöntemin telkin ve değer değiştirme metodu kullanılması önerilmektedir.⁴⁵

2) Değerler Eğitiminde Bütüncül Yaklaşım: Bu yaklaşıma göre, aile, okul, çevre, medya, dini kurumlar gibi tüm etkili sosyal faaliyetler bir bütündür. Bunların hepsi temel insani ve ahlaki değerleri kazandırmak ve bireylerin mantık gücünü geliştirmek için iş birliği yapmaktadır. Bütüncül yaklaşımın amacı, eğitim faaliyetini sınıf dışına taşıyarak ilgili tarafları sürece katman, düşünme ve muhakeme yapabilme gücünü geliştirme ve böylelikle temel ahlaki değerleri kazandırman suretiyle öğretimi gerçekleştirmektir. Bütüncül yaklaşımın temel esasları şunlardan ibarettir: Temel değerleri irdelemek, toplumsal etkileşimi sağlamak, mantıksal çözümlemeyi teşvik etmek, akıl yürütmeyi güdülemek, sorumluluğu eşit bir biçimde paylaşmak, demokratik bir ortamda rol oynamayı sağlamak ve okul dışı uygulamalara yer vermektir. Bu yaklaşımda; adil topluluk okulları, karakter eğitimi ve örtük(gizil) eğitimi yöntemleri kullanabilir.⁴⁶

3) Değer Gerçekleştirme/ Geliştirme Yaklaşımı: Bu yaklaşımda, akıl yürütme ve mantıksal düşünme rol oynamaktadır. Bu yaklaşım da doğrudan öğretim yaklaşımın tam tersi olarak öğrenci ön plana çıkar, yani öğretmen merkezli değil öğrenci merkezlidir. Değer gerçekleştirme yaklaşımı, bireylerin kendi inanç, düşünce, duygu, öncelik ve değerlerinin farkına varmasını, güçlü ve zayıf yönlerini bilmesini ve yaşam tarzını anlamasını kapsar. Bireyin yaşamında rehberlik ederek, karar almasına, kararını gerçekleştirmesine, başarmasına, bilgi-beceri kazanmasına duygularını geliştirmesine yardım eder.⁴⁷

1.1.10. Değerler Eğitiminin Yöntemleri

Değerleri yeni kuşaklara kazandırmak, çocukların ve gençlerin nitelikli ve ahlaklı olmaları için, doğru anlaşılır, kolay ve sonuç verici, değerler eğitimi metotlarından faydalanmak gerekir. Bu değerleri çocuk ve gençlere aktarma ve devamını sağlama konusunda farklı metotlar, uygulamalar ve teknikler kullanılmaktadır. Bu yöntemler şunlardır:

⁴⁵ Ulusoy ve Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, s. 69.

⁴⁶ Ulusoy ve Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, ss. 75-76.

⁴⁷ Keskin, “Değerler Eğitimi Yaklaşımları”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, ss. 84-85.

A) Telkin Yöntemi: Telkin sözlüklerde “aşılama, bir duyguyu, bir düşünceyi birinin belleğine yerleştirme eylemi” olarak tanımlanır.⁴⁸ Değerler eğitiminde ise telkin; belirli bir değeri aşılama için onun anlamını ya da işlevini söyleyerek ya da başka bir teknik ve etkinliklerle bilinç dışı, dolaylı olarak o değeri vurgulamaktır. Örneğin, öğretmenin öğrencilerine sorumluluğu aşılama için “İyi bir öğrenci verilen işleri ve ödevleri zamanında yapar”. Der. veya adaleti öğretmek için “İyi bir insan her zaman haktan yana olur, hep doğruyu söyler ve dürüst tanıklık yapar zararına bile olsa da” der. Ayrıca öğretmenin bu konuyu öğretmeli kendisi de istediği değere ilişkin rol model olmalıdır. Telkin yönteminde model olma, olumlu ve olumsuz pekiştirme, buldurma, canlandırma, taklit, azarlama, oyunlar, benzetimler, rol oynama ve buluş yoluyla öğretim gibi metotlar ve teknikler kullanılmaktadır.⁴⁹ Bunun yanında öğretmenler vermek istedikleri değerlere ilişkin, tarihsel ve kurgusal ahlaki hikayeleri ve ilham verici öyküleri sınıfta kullanabilirler.⁵⁰

B) Davranış Değiştirme Yöntemi: Davranış değiştirme yöntemi istenmeyen davranışları değiştirmek amacıyla yapılan şartlanma tekniği ile değer kazandırma yöntemidir. Doğrudan öğretim yaklaşımının bir yöntemi olarak istenen değere uygun davranışın sergilenmesi halinde ödüllendirme, uygun olmayan davranışın sergilenmesi halinde cezalandırma yapılmaktadır. Böylece öğrenci güzel davranışlar sergilemeyi alışkanlık haline getirir, kötü davranışlardan uzak kalır, böylece değerleri kazanmış olur. Bu yöntem daha çok sınıfta uygulanan bir yöntemdir. Amacı ödül ve pekiştirmelerle olumlu davranışları güçlendirerek gerçekleştirmek, cezalarla olumsuz davranışları engelleyerek sergilenme sıklığını zayıflatmak ve kaldırmaktır. Davranış değiştirme yönteminde çocuğa olumsuz davrandığında ceza verirken verilen cezaya dikkat edilmelidir, çünkü bu yöntemlerin çok zarar verici olumsuz yanları da vardır. Bundan dolayı fiziksel ve ruhsal cezalardan kaçınmalı, ikinci tip cezalar tercih edilmelidir. Örneğin, bir imkân veya güzelliklerden mahrum bırakılması gibi. Bunun yanında cezanın olumsuz eylemle eşit olması ve adil bir şekilde verilmesi gerekir.⁵¹

C) Değer Açıklama Yöntemi: Bu yöntem iki türlü metotla uygulanabilir, birincisi öğrenci merkezli ikincisi ise öğretmen merkezlidir. Öğrenci merkezli yöntemde öğrenci değerleri kendi seçer ve onu davranışında gösterir. Bu yöntemde

⁴⁸ T D V, *İslam Ansiklopedisi*, c. 40, s. 406.

⁴⁹ Ulusoy ve Dilmaç, *Değerler Eğitimi*, s. 71.

⁵⁰ Dam, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, s. 65.

⁵¹ Keskin, “Değerler Eğitimi Yaklaşımları”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, ss. 87-88.

amaç, değer kazandırma değil, öğrencinin olumlu davranışlarının farkına varması, kendi değerlerini belirleyip yaşam becerisini geliştirmesi, tüm durumlarda etkili bir insan olarak başa çıkabilmeyi kazanma öğrenmesidir. Bu yöntem yedi basamaktan oluşur: özgürce seçim yapmak, alternatifler arasından seçim yapmak, dikkatli ve düşünerek seçmek, takdir etmek ve değer vermek, tasdik etmek ve onaylamak, seçim doğrultusunda davranmak ve tekrarlamaktır.⁵² Öğretmen merkezli yöntemde ise önce değerler doğrultusunda bilgi verilir; değerler iyice tanıtıldıktan sonra bireyler inanç, davranış ve tutum sahibi olabilirler. Bireyler neyin iyi neyin kötü, neyin doğru neyin yanlış, neyin değerli neyin değersiz olduğunu anladıktan sonra uygulamaya çalışır. Bu yöntemde öğretmen ya da eğitici ve yetişkin öğrencileri çocukları değerlere yönelik bilgi sahibi yapar ve değerlerin özelliklerini faydalarını işlevlerini güzel bir şekilde anlatır sonra öğrenciler kendi kararlarını alır; değerlerin doğru olduğundan emin olduğunda uygulamaya başlar yanlışları terk eder. Bu yöntemde bireylerin yaptıkları veya yapmadıkları şeyler hakkında bilinçli olmaları hedefleniyor. Bu nedenle olumlu ya da olumsuz davranışların niçin yapılması ya da niçin yapılmaması, çocukların anlaya bildiği şekilde anlatılması gereklidir. Bu yöntem çocuklarda 3-4 yaşından itibaren uygulanabilir. Bu yöntemde, çocukların kendisinin değil yaptığı eylemin yanlışlığına vurgu yapıldığı için çocukları onuru kırılmamış olmaktadır.⁵³

C) Ahlaki Muhakeme/ Sorgulama Yöntemi: Bu yöntem Kohlberg'in tarafından geliştirilmiştir. Bu yöntemde öğretmen, ikilemeden oluşan örnek olayları öğrencilere sunarak, öğrencilerden birini seçmesini ister. Sonra öğrencinin seçtiği seçenek üzerinde tartışma yapılır ve akıl yürütme ile bir çözümleme yapılır. Böylelikle bireylere değerler kazandırılarak ahlaki gelişmeler içselleştirilir. Kohlberg'e göre, ahlaki gelişim kazandırılan bir şey değil, insanın fitratında olan bir şeydir. Bu yüzden onun gelişmesi tartışma ve akıl yürütme yoluyla sağlanır. Bu yöntemin amacı şunlardır; temel ahlaki değerleri irdelemek, toplumsal etkileşimi sağlamak, mantıksal çözümleme ve akıl yürütmeyi güdülemek, demokratik bir ortamda rol almayı sağlamaktır.⁵⁴

⁵² Oktay Akbaş, "Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış", *Değerler Eğitimi*, (drl.) Sinan Zavalı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014, s. 42.

⁵³ Dam, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, ss. 71-72.

⁵⁴ Bayram, "Değerler Eğitiminde Montessori Yöntemi" s. 65.

D) Değer Analiz Yöntemi: Bu yöntemde öğrenciler, sunulan değerlere ilişkin sorunlar hakkında, bilimsel süreç ve mantıksal düşünme ile karar vermektedirler. Bu yöntem zihinsel süreç, mantığa ve bilimsel araştırmaya dayalıdır. Bundan dolayı değerleri öğrenci seçerken muhakeme ve akıl yürütme süreçleri kullanmaktadır. Değer analiz yönteminde öğrenci değerleri öğrenmesi yanında, değerleri kavrayıp analiz ederek içselleştirir.⁵⁵

E) Karakter Eğitimi Yöntemi: Bu yöntem bütüncül yaklaşımın bir yöntemidir. Karakter eğitim yöntemi; eğitim sistemi tarafından belirlenen değerleri çocuklara kazandırmak amacıyla, önceden planlanan programla aile, okul ve toplumdaki etkili kurumların iş birliği içerisinde yapılan bir yöntemdir. Bu yönetime göre bireyler, karaktere doğuştan sahip değildir daha sonradan ebeveynin eğitme çabası, okulun eğitim sistemi ve toplumdaki etkileyici faktörler sayesinde karakter kazanılır. Bu nedenle okul, aile, dini kurumlar ve başka toplumdaki etkili kurumlar; iyi, güzel, verimli, demokratik, yüksek ahlaka sahip ve erdemli bireyler yetiştirmek için, iletişim halinde olup bu kurumlarla el ele vererek bütüncül bir faaliyet içerisinde olmalıdırlar.⁵⁶

G) Eylem Davranış Öğrenimi (Yaşayarak Yapararak) Yöntemi: Bu yöntemde öğrenci, sunulan değer alternatiflerinden özgürce seçip davranışa dönüştürür. Böylelikle hem değer kazanır, hem de kendini geliştirir. Bu yöntemle öğrencilere değerleri uygun kişisel ve sosyal davranışlar için fırsatlar oluşturulmaktadır. Bu yöntem okul içinde ve okul dışında uygulanmaktadır. Bu metodu daha da güçlendirmek için hem analiz yöntemi hem de belirginleştirme yönteminden yararlanabilir. Bu yöntemin faydası ise çocuklara bazı fırsatlar oluşturduğundan dolayı çocuklar kendini bir varlık his eder ve cesur davranıp kendi olumlu yanlarını gerçekleştirerek sosyalleşir.⁵⁷

F) Gözlem Yoluyla Öğrenme Yöntemi: Bu yöntem Albert Bandura tarafından geliştirilmiş bir yöntemdir. Çocuk bu yöntemde büyükleri, sevdiği kişileri ya da benimsediği eylem ve davranışları bilinçli ya da bilinçsiz bakarak, görerek taklit ederek model ve örnek alır. Bu yönetime bebekler ve çocuklar doğuştan başlarlar; herkesten önce anne babanı, aile bireylerini sonra öğretmenler, müdür ve

⁵⁵ Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış” *Değerler Eğitimi*, s. 44.

⁵⁶ Çakmak, “İlköğretim Din kültürü ve Ahlak bilgisi Derslerinde Adalet Değerin Öğretimi”, s. 45.

⁵⁷ Aydın ve Güler, *Okulda Değerle Eğitimi*, ss. 85-86.

okul personeli kısacası çevredeki sevdiği herkesi ve her eylemi taklit eder ve örnek alırlar. Bundan dolayı bu yöntem daha etkili ve kalıcıdır, özellikle bebeklik döneminden ergenlik dönemine kadar daha sık görülür. Bu yüzden ebeveyn, öğretmenler ve eğiticiler önce kendileri model ve örnek olmalıdırlar; çünkü çocuk duyduğunu değil gördüğünü yapar.⁵⁸

H) Sorumluluk Verme Yöntemi: Yapılan araştırmalara göre bu yöntem çok etkili bir metot olarak öğrencilere sorumluluk bilincini uyandırarak eğitim sorumluluk duygusunun artmasına sebep olur. Bu yöntemde ebeveyn, öğretmen ya da başka bir eğitici tarafından öğrencilere planlı bir biçimde yapabileceği bir görev verilir; öğrenci o görevi yerine getirerek sorumluluk bilincini kazanmış olur. Böylelikle öğrenci verilen vazifeyi yaptığından dolayı iş yapmanın sevinç ve mutluluğunu yaşayarak özgüven duygusu güçlenir ve yaşayarak, yaparak öğrenme yoluyla hayatın şartlarına hazırlanır hem de değer kazanıp erdemli ve verimli birey olarak sosyalleşir.⁵⁹

İ) Sürekli Tekrar Yapma Yöntemi: Değerleri çocuk ve gençlere kazandırmamız için sürekli tekrar yapma yönteminden de faydalanmamız gerekir. Bu yöntemde değerlerin çocuk ve gençlerin zihinlerinde yerleşmesi ve derinleşmesi için ve değerlerin uygulanması alışkanlık haline gelmesi için olumlu davranışları ya da istenen değerleri yaşayarak yaparak sürekli tekrar ederek ya da telkin yoluyla sürekli hatırlatarak söylemeliyiz. Çünkü insan bir işi yaptıkça hatırladıkça o işe alışır ve yapması kolay olur, aksine yapmadıkça hatırlamadıkça unuttur bir daha yapması zor olur. Bu nedenle anne babalar, öğretmenler ve eğiticiler çocuklara olumlu bir değeri kazandırmak için ya da kötü bir davranıştan alıkoymak için sürekli bir şekilde yapalım, kılalım edelim, yapmayalım, etmeyelim gibi sözcükleri tekrar ederler ya da bir değeri sürekli yaptırmak için teşvik eder ve olumsuz bir davranışı engellemek için onu nedenlerini açıklamaktadırlar. Şu da unutulmamalı ki eğiticiler olumsuz sözcüklerin yerine olumlu kelimeleri tercih etmelidir. Mesela: Yapın, edin, yapmayın yerine yapalım, edelim, etmeyelim demesi gerekir.⁶⁰

⁵⁸ Mecnun Aslan, “Değerler Eğitiminde Kahramanlardan Yararlanma” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2009, s. 23.

⁵⁹ Aydın ve Güler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 34.

⁶⁰ Dam, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, ss. 74-75.

İ) Yönlendirme Yapmak Yöntemi: Eğiticiler başta ebeveyn olmak üzere çocukları ve eğitmekte oldukları bireyleri; huy, temayül ve eğilimlerini dikkate alarak eğitim programları ve süreçlerini düzenlemeleri gerekmektedir. İnsanın üç türlü eğilimi vardır. Biri iyiliğe, ikincisi kötülüğe ve üçüncüsü ise bazen iyiliğe bazen kötülüğe eğilir ve yönlenir. Dolayısıyla eğitimcilerin görevi iyiliğe sevk eden duyguları güçlendirmek, kötülüğe sevk edeni zayıflatmak ve etkisiz hale getirmek ve bazen iyiliğe bazen kötülüğe sevk eden güdüyü ise iyilik yönünü güçlendirip kötü yönünü engellemektir. Böylelikle eğitimciler farklı tekniklerle bireylerin iyi değerleri kazanmaya ve kötü davranışları önleme yoluna yönlendirirler.⁶¹

İ) Düşündürme Yöntemi: Bu yöntem, insanın düşünmeye davet ederek kazanan değerleri ya da kazanacağı değer ve erdemi körü körüne kabul etmesini değil değerlerin amacını, faydasını anlayarak düşünerek yapmasını ister. Böylelikle bireylerin aklı berrak olup düşünme gücü artar; aklı sağlam iradesi güçlü oldukça insan iç güdülerini doğru yola yönlendirir ve insanın kendisi doğru yolu bulmasına yardımcı olur, hem de değerleri düşünerek kazanması daha kalıcı ve çok etkili olur. Allah (c. c) Kur'an'ın birçok ayetinde insanların aklını kullanmasına düşünmesine ve tefekkür etmesine teşvik ederek düşündükleri şeylerden ibret almalarını ister. Dolayısıyla çocukların her şeyi sorgulamaları gerekir, sorgulamadan düşünmeden her emri yerine getirmesine devam eden çocuğun iradesi zayıf olup arzuları kaybolur ve pasif bir fert olarak topluma sunulur. Hem de bu tür çocuklar değerleri uygulasa bile azıcık dürtme ile terk edip kötü yollara düşer. Bu yüzden değerlerin kalıcı olması ve istikrarlı bir fert olması için yapacağı her şey, kazanacağı her erdem ve etiği düşünmesi ve akıl etmesi gerekir.⁶²

⁶¹ Aydın ve Güler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 36.

⁶² Dam, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, s. 77.

1.2. Adalet

Adalet kavramının mahiyetini iyice anlamamız için öncelikle onun kelime ve terim anlamlarını bilmemiz gerekir.

1.2.1. Adaletin Kelime Anlamı

Adalet, kelime olarak eşitlik, orta yol, doğru hüküm verme, haktan yana olma, her şeyi kendi yerine koyma, ifrat ve tefritten kaçma, dengede tutma ve dengede olma, tartmak,⁶³hak ve hakka uygunluk, hakkı gözetme, doğruluk, insafı, herkese kendine uygun düşeni ve kendi hakkı olanı verme⁶⁴ gibi anlamlara gelmektedir.

1.2.2. Adaletin Terim Anlamı

Adalet, yasalarla sahip olunan hakların herkes tarafından kullanılmasını sağlaması ya da bu işi uygulayan, yerine getiren devlet kuruluşlarıdır.⁶⁵

Adalet, Ragıb el-İsfahani'ye göre; Borcunu vermek, alacağını istemektir; görevini yerine getirmek ve hakkını almaktır.⁶⁶ Yani emanetleri yerine getirmek, iman etmek, farzları işlemek, insafı olmak, zulmü terk etmek, her şeyin hakkını vermektir.⁶⁷

Adalet, ahlak açısından: ferdi ve içtimai yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlaki erdemdir.⁶⁸

Fakihlere göre adalet, büyük günahları işlemekten sakınmak, küçük günahlarda ısrar etmemek, yolda yemek yemek gibi düşük davranışlardan kaçınmaktır.⁶⁹

⁶³ Cafer Ateş, “İslam İnancında İlahi Adalet Kavramı” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004, s. 4.

⁶⁴ <http://www.tdk.org.tr>. Erişim tarihi (15/11/2016).

⁶⁵ <http://www.tdk.org.tr>. Erişim tarihi (15/11/2016).

⁶⁶ T D V, *İslam Ansiklopedisi*, c. 1, s. 343.

⁶⁷ Fatma Genel Uğuzman, “Kelamda Adalet Kavramı” (Yayınlanmamış Doktora Tezi) An-kara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s. 13.

⁶⁸ T D V, *İslam ansiklopedisi*, c. 1, s. 344.

⁶⁹ Muhammed Revvâs kal'aci ve Hamid Sadiq Qunaibi, *Mu'jam Lughat al- Fuqha*, Beyrut: Dar an-Nafaes, 1985, s. 306.

Adalet, felsefi açıdan bir toplumda, değerlerin, ilkelerin, ideaların, erdemlerin cisimleşmiş somutlaşmış, hayata geçirilmiş olması durumudur. Adalet, herkesin hak ettiği ödül ya da cezayla karşılaşma hâlidir. Adalet, en yüce, nesnel ve mutlak bir değer anlamı olarak, insan davranışını ahlaki açıdan inceleyen ve eleştiren bir düşünce, hakka ve doğruluğa saygıyı temele alan ahlak ilkesidir. Adalet kavramı, doğruluk, dürüstlük, tarafsızlık, uygun ve doğru muamele biçiminde karşımıza çıkar. Bu çerçevede, adalet bir kimsenin haklarıyla başkalarının (toplumun, halkın, hükümetin ya da bireylerin) hakları arasında bir uyumun bulunması hâli, hak ve hukuka uygun olma durumu, devletin farklı, hatta karşıt çıkarları olan insanlar arasında hakka uygun bir denge oluşturmaya durumu olarak anlaşılır.⁷⁰

Adalet, değerler açısından ise farz ve faziletli ameller ile süslendirmek, isyan ve günah, kötü ve değersiz olan, insanın kişiliğine zarar veren söz, fiil ve davranışları terk etmek, içi dışı bir olmak ve mükâfatta eşit davranmak, söz, fiil ve davranış hayır ve iyi olana hayırla, kötü ve şer olana şerle karşılık vermek, nimet verenin nimetini inkar etmeme ve itiraf etmek, bu nimetlere karşı şükretmek, Allah'ı birlemek, şirkten uzak olmak, zulmü terk etmek, her hak sahibine hakkını tam vermek ve başkasından hakkını tam almak, hava ve hevase uymayı terk etmek, görevini yerine getirmek ve hakkını almaktır.⁷¹

Özet olarak ifade etmek gerekirse, adaletin sözcük anlamı, insafli olma, hakkı savunma, haktan yana olma, eşitlik, beraberlik, tarafsızlık, herkesin hakkını verme, her şeyi yerine koyma, doğru ve dengeli olma ve doğru hüküm verme anlamlarını ifade etmektedir. Terim olarak da adalet, herkesin dengesini koruyarak kendi mevki ve mertebesini anlama, yaratanını tanıyıp üzerindeki görevini hakkıyla yerine getirerek faziletli değerlere sahip olma, hakkı olan herkese hakkını tam vermek ve herkesle sözünde, fiilinde ve davranışlarında hak ve hakkaniyeti ölçüt olarak eşit bir şekilde davranmak ve muamele etmek, doğru ve dürüst olmaktır.

Doğruluk, hak, müsavat, hakkaniyet, eşitlik, türe gibi kelimeler sözlüklerde adaletin eş anlamı olarak ifade edilmektedir. Ancak bu kavramlar, adaletin tam anlamını bütün boyutlarıyla ifade etmemektedir. Bazen bu kavramlar, genel kullanımlarda adalet kavramının anlamıyla karıştırılmakta, özellikle eşitlik ve

⁷⁰ Cevizci, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, ss. 2-3.

⁷¹ Uğuzman, "Kelamda Adalet Kavramı", s. 12.

müsavat kavramları çoğunlukla adalet kavramının yerine kullanılmaktadır. Hâlbuki eşitlik, iki ya da daha çok şeyin birbiriyle denk ve beraber olmasıdır. Adalet ise, genel anlamda her hakkı yerine getirme ve sahibine verme anlamına gelmektedir. Bir şeyde ya da olayda eşitlik olabilir ancak adalet yoksa bu bir haksızlıktır. Aynı şekilde bir şey ve olayda eşitlik olmadığı halde o şeyde adalet olabilir. Dolayısıyla, her eşitlik adalet değildir ve her adalet de eşitlik değildir. Bazen eşitlik adalettir ve bazen de adalet eşitliktir. Bu eşitlik ve adalet arasındaki ilişkiyi aşağıdaki fotoğraf ifade etmektedir.

Şekil: 1 Adalet-Eşitlik Farkı

Birinci fotoğrafın sol tarafında eşitlik var ancak tam bir adaletsizliği sergilemektedir. Sağ tarafında adalet sağlanmış ama eşitlik yoktur.

1.2.4. Kur'an'da Adalet Kavramı

Adalet kavramı, Kur'an'ın 10 suresinde, 22 ayette 26 defa tekrarlanmıştır ve bedel, insaf, tarafsızlık, eşitlik, denge, misil, düzgün, inanç ve tevhit ve şirk koşmak gibi de sekiz anlamda ifade edilmiştir. Ancak “adl” kökeni olmayan kökeni ödül olan iki surede sapma ve yönelme anlamına gelmektedir. Kur'an'da adalet kavramının kullanıldığı anlamlar şu şekildedir:

1) *Fidye, Bedel, Bir Şeyin Karşılığı*: Adalet kavramının bu anlamda kullanıldığı ayetler; Bakara suresi 48. ve 123. ayetler ile Enam suresi 70. ayettir. Allah şöyle buyurmaktadır: “Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiç kimseden şefaât kabul olunmaz, fidye alınmaz; onlara asla yardım da yapılmaz”.⁷²

Başka ayette şöyle der: “Öyle bir günden korkun ki, o gün kimse başkası için bir şey ödeyemez; hiçbir fidye alınmaz, kimseye şefaât fayda vermez, onlara asla yardım da yapılmaz”.⁷³

Başka ayette de şöyle buyrulmaktadır: “Dünya hayatının aldattığı, dinlerini bir oyuncak ve eğlence edinen kimseleri bir tarafa bırak. Yaptıkları sebebiyle hiç kimsenin bir felâket yaşamaması için Kur’an ile nasihat et. O kimse için, Allah’tan başka ne koruyucu vardır ne de şefaâtçi! O, bütün varını fidye olarak verse, yine de ondan kabul edilmez. Onlar, yapip ettikleri yüzünden felâkete sürüklenmiş kimselerdir. İnkâr ettiklerinden dolayı onlar için kaynar sudan ibaret bir içecek ve elem verici bir azap vardır”.⁷⁴Bu ayetlerde “Adl” kelimesi fidye, bedel ve bir şeyin karşılığı anlamına gelmektedir. Allah (c. c) Yahudilere ve Hristiyanlara yönelik şefaât, bedel ve fidye verme düşünce ve inançlarını reddetmektedir.⁷⁵

2) *Kıymet, Denge, Eşit, Misil*: Bu anlamda adalet kavramı Maide suresi 95. ayette geçmektedir’ “Ey iman edenler! İhramda iken av hayvanlarını öldürmeyin. Sizden kim böyle bir hayvanı kasten öldürürse, öldürdüğüne denk bir evcil hayvanı ceza olarak öder. Bunu Kâbe’ye ulaştırılacak bir kurbanlık olmak üzere aranızdan adalet sahibi iki kişi takdir eder. Yahut o kişi, yoksulları doyurarak veya ona denk olacak kadar oruç tutarak bir kefaret öder ki böylece yaptığı fiilin vebalini tatmış olsun. Allah (c. c) geçmişi affetmiştir. Fakat kim bunu yeniden işlerse Allah onun cezasını verir. Allah suçlunun hakkından gelen mutlak güç sahibidir”.⁷⁶ Bu ayette, “Adl” kelimesi; denk, eşit ve misil anlamını ifade etmektedir. Yani hacılar, hac yaparken hiçbir yabani ya da avcı hayvanı avlamasın, avladığı takdirde Kâbe’ye

⁷² Bakara, 2/48.

⁷³ Bakara, 2/123.

⁷⁴ Enam, 6/70.

⁷⁵ Sedat Şenermen, *İslam’da Adalet*, İstanbul: Nergiz Yayınları, 2015, s. 51.

⁷⁶ Maide, 5/95.

varacak bir kurban, ya da yoksullara yedirme şeklinde kefarete ya da buna denk olarak oruç tutar.⁷⁷

3) *Allah’a Bir Şeyi Denk Tutmak (Şirk Koşmak)*: Bu anlamda adalet kavramı En’am suresinin 1. ve 150. ayetinde geçmektedir.

“Hamd, gökleri ve yeri yaratan, karanlıkları ve ışığı var eden Allah’a mahsustur. Ama yine de kâfir olanlar (putları) rablerine eş tutuyorlar”.⁷⁸ Yani Allah’a putları ortak koşuyorlar. Başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “De ki: ‘Allah şunu yasak etti diye şahitlik edecek tanıklarınızı getirin.’ Eğer onlar şahitlik ederlerse, sen onlarla birlikte (bu yalana) şahitlik etme; ayetlerimizi yalan sayanların ve ahiret gününe inanmayanların arzularına uyma. Onlar rablerine başkalarını eş tutuyorlar (putları Allah’a ortak koşuyorlar)”.⁷⁹

Bu iki ayette, “*Adlı*” kelimesinden türeyen يعدلون (Ya’dilun) kelimesi ‘Allah’a eş tutmak’ ve ‘ortak koşmak’ anlamına gelmektedir.⁸⁰

4) *İnsaflı, Tarafsızlık, Adil Olmak*: Bu anlamlara gelen ayetler Bakara suresi 282. Maide suresi 8. ve 106. Enam suresi 152. A’raf suresi 159. ve 181. Nahl suresi 76. ve 90. Hucurat suresi 9. ve Talak suresi 2. ayetleridir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle (insafla, tarafsızlıkla) yazsın...”.⁸¹

Bu ayette “adl” kelimesi insaflı, tarafsız ve adil anlamını taşımaktadır. Allah (cc) şöyle buyurur: “Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu takvaya daha uygundur. Allahtan korkun. Şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır”.⁸² Bu ayette “adl” kelimesi, insaflı ve tarafsız davranma ve adil olma anlamına gelmektedir.

Başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çattınca vasiyet esnasında adil kişi, şayet seyahatte iken başınıza ölüm musibeti

⁷⁷ Uğuzman, “Kelamda Adalet Kavramı”, s. 15.

⁷⁸ Enam, 6/1.

⁷⁹ Enam, 6/150.

⁸⁰ Mehmet, Okuyan, *Kur’an Sözlüğü*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015, s. 570.

⁸¹ Bakara, 2/282.

⁸² Maide, 5/8.

gelmişse sizden olmayan başka iki kişi aranızda şahitlik etsin. Eğer (vasiyet uygularken) içinize bir şüphe düşerse, bu iki şahidi namazdan sonra alıyorsunuz; bunu yakınımız hatırına da olsa hiçbir bedel karşılığında satmayız ve Allah'ın buyruğu olan bu tanıklığı asla gizlemeyiz, aksi halde apaçık günahkârlardan olacağımızda kuşku yoktur” diye Allah'ın adına yemin ederler”.⁸³ Buradaki “adl” kelimesinden kasıt, insafli, tarafsız ve adil kişilerdir.

Allah (cc) başka ayette şöyle buyurmaktadır: “Rüştüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah'a verdiğiniz sözü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alasınız diye Allah size bunları emretti”.⁸⁴ Bu ayette de, yukarıdakiler gibi “adl” kavramı, insafli, tarafsız ve adil olma anlamını ifade etmektedir. Başka bir ayette şöyle buyurulmaktadır: “Musa'nın kavminden hak yolu gösteren ve onun ışığında adil (insafli ve tarafsız) davranan bir topluluk da vardır”.⁸⁵ Başka ayette Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Yarattıklarımız arasında hakka götüren ve onun ışığında adil (insafli ve tarafsız) davranan bir topluluk da vardır”.⁸⁶ Nahl suresinin 90. ayetinde şöyle denilmektedir: “Muhakkak ki Allah, adaleti (insafli olmayı, tarafsızlığı ve adil olmayı), ihsanı, akrabaya bakmayı, emreder; hayâsızlığı, kötülüğü ve zorbalığı yasaklar. İşte Allah, aklınızı başınıza alasınız diye size böyle öğüt veriyor”.⁸⁷ Hucurat suresinin 9. ayetinde Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Eğer müminlerden iki grup birbiriyle kavgaya tutuşursa hemen aralarını düzeltin; ikisinden biri diğerinin hakkına tecavüz etmiş olursa Allah'ın emrine geri dönünceye kadar haksızlığa sapanlara karşı savaşın; dönerlerse aralarındaki anlaşmazlığı adaletle (insafla, tarafsızlıkla) çözüme bağlayın ve herkese hakkını verin. Allah hakkı yerine getirenleri sever”.⁸⁸ Talak suresinin ikinci ayetinde de şöyle denilir: “Sürelerinin sonuna ulaştıklarında onları ya uygun biçimde tutun yahut onlardan uygun biçimde ayrılın; içinizden adaletli (insafli ve tarafsızca) iki kişiyi şahit tutun ve şahitliği Allah için özenle yerine getirin. İşte Allaha ve ahiret gününe inanlara öğütlenen budur. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa, Allah kendisine bir çıkış yolu

⁸³ Maide, 5/106.

⁸⁴ Enam, 6/152.

⁸⁵ Araf, 7/159.

⁸⁶ Araf, 7/181.

⁸⁷ Nahl, 16/90.

⁸⁸ Hucarat, 49/9.

gösterir”.⁸⁹ Bu ayetlerde, “adl” kelimesi, insafli olma, tarafsız olma ve adil davranma anlamlarında kullanılmıştır.⁹⁰

5) *Eşitlik ve Dengeli*: Bu anlamı ifade eden ayetler, Nisa suresi 3. ve 129. ayetlerdir: “Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsınız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın. Haksızlık etmekten (eşlerin arasında eşitlik ve dengeyi sağlamaktan) korkarsınız, tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye ile yetinin; bu, adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır”.⁹¹ Diğer bir ayette ise şöyle ifade edilmektedir: “Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında adil davranmaya (eşitliği ve dengeyi sağlamaya) güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın. Eğer arayı düzeltir ve Allah’a itaatsizlikten sakınırsanız bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, engin rahmet sahibidir”.⁹² Bu iki ayette “adl” kelimesi eşitlik, dengeli ve eşit davranma anlamları ifade etmektedir.⁹³

6) *Düzgün, Sağlam*: Bu manada kullanılan ayet, En’am suresi 115. ayettir, “Rabbinin sözü hem doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. O’nun sözlerini değiştirecek kimse yoktur. O her şeyi işitmekte, her şeyi bilmektedir”.⁹⁴ Bu ayette “adl” kelimesi düzgün, sağlam ve mükemmel anlamlarını ifade etmektedir.⁹⁵

7) *Doğru Hüküm Verme*: Bu anlama gelen ayetler Nisa suresi 58. ve Şura suresi 42. ayetlerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle (doğruyla) hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitmekte, her şeyi görmektedir”.⁹⁶ Başka ayette şöyle buyrulmaktadır: “Yine Allah şu iki insanı örnek veriyor: biri dilsizdir, elinden hiçbir şey gelmez, efendisinin sırtında yüklü, onu nereye gönderse yararlı bir sonuçla gelmez. Şimdi bununla adaleti (doğru hükmü) emreden ve kendisi de dosdoğru yolda bulunan kimse

⁸⁹ Talak, 65/2.

⁹⁰ Feyyaz İdin, “Kelam İlmi Açısından Adalet Kavramı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009, S. 67.

⁹¹ Nisa, 4/3.

⁹² Nisa, 4/129.

⁹³ İdin, “Kelam İlmi Açısından Adalet Kavramı”, s. 91.

⁹⁴ Enam, 6/115.

⁹⁵ Osman Karataş, “Kur’an-ı Kerime Göre Adalet Kavramı” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1998, s. 46.

⁹⁶ Nisa, 4/58.

bir olur mu?”⁹⁷ Allah Teâlâ başka ayette şöyle buyurur: “İşte bunun için sen çağrına devam et ve emrolunduğun gibi doğru çizgini sürdür. Onların arzularına uyma ve şöyle de: “ben Allah’ın indirdiği bütün kitaplara iman ettim ve bana aranızda adil davranmam (doğru hüküm vermem) emredildi. Allah bizim de rabbimiz, sizin de rabbinizdir. Bizim yaptıklarımız bize, sizin yaptıklarınız size. Sizinle bizim aramızda tartışmaya gerek yok. Allah hepimizi bir araya getirecektir. Dönüş ancak ona’dır”.⁹⁸ Bu ayetlerde gelen “adl” kelimesi, doğru hüküm verme anlamını taşımaktadır.

8) *Düzeltemek, Ölçülü Bir Biçim Vermek*: Bu anlamı ifade eden ayet, İnfitar suresi 7. ayettir, “O rabbın ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi (düzeltti ve ölçülü bir şekilde biçim verdi)”.⁹⁹ Bu ayette Allah Teala, insanın doğru düzgün, her azası birbiriyle uyumlu ve münasip biçimde yaratmasını ve düzeltmesini vurgulamaktadır. Burada “adl” kelimesi düzeltme, ölçülü, biçimli, dengeli ve şekil verme anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁰

Bu anlamların yanında “*Adl*” kelimesi haktan sapmak ve dönmek anlamında da kullanılmaktadır. Bu anlamda kullanım Nisa suresi 135. ve Neml suresi 60. Ayetlerde görülmektedir.

“Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine de olsa adaletten asla ayrılmayın, Allah için şahitlik eden olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın. Eğer adaletten sapar veya üzerinize düşeni yapmaktan geri durursanız bilin ki Allah yaptığınız her şeyden haberdardır”. Başka bir ayette şöyle zikredilmektedir:

“Allahtan başka Allah mı var? Doğrusu onlar yoldan sapmış kimselerdir”.¹⁰¹

Bu ayetlerde “*Adl*” kelimesi, sapmak, dönmek, haktan sapmak ve dönmek anlamlarını ifade etmektedir. Şunu da hatırlatmamız gerekir ki “*Adl*” kelimesi bu

⁹⁷ Nahl, 16/76.

⁹⁸ Şura, 42/15.

⁹⁹ İnfitar, 82/7.

¹⁰⁰ Karataş, “Kur’an-ı Kerime Göre Adalet Kavramı”, s. 44.

¹⁰¹ Neml, 27/60.

ayette adl'in zıt anlamında kullanılmaktadır, bu ayette geçen "Adl" kelimesinin mastarı Adl عدل değil عدول Ödülüdür.¹⁰²

Genel olarak bakıldığında, adalet kavramının birçok anlamı olduğu ve farklı bağlamlarda kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, "adl" kelimesinin Kur'an'da bedel, denge, her şeyi münasip olduğu yere koyma ve kökeni ödül olan kelimeler de sapma meyil etme gibi sekiz anlama geldiği görülmektedir.

1.2.5. Sünnette Adalet Kavramı

Hz. Peygamberin sünnetinde de adalet kavramı çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Bunlar; barış sağlama, düzeltme, kıymet, değer, eşitlik, denk, misil, adil olma gibi anlamlardır.

1) *Barış Sağlama ve Düzeltme*: Bu anlamı ifade eden anlam aşağıdaki hadiste izah edilmektedir:

"Güneşin her doğduğu günde, insanın her uzvuna birer sadaka lazım olur. İki(küsmüş) insanın arasında barışı sağlamak ve arasını düzeltmek de sadakadır".¹⁰³Bu hadiste, "adl" kökeninden olan kelime, barışı sağlama ve düzeltme anlamını ifade etmektedir.

2) *Denk, Misil ve Eşit*: Başka bir hadisi şerifte de "adl" kelimesi denk ve misil anlamında kullanılmaktadır: "Ebu Hureyre'den rivayettir ki, bir adam Peygamber Efendimizin yanına gelerek öyle söyledi: Beni böyle bir amale yönlendir ki, cihadın sevabıyla denk olsun...".¹⁰⁴Bu hadis-i şerifte "adl" kelimesi denk, eşit ve misil anlamına gelmektedir.

3) *Kıymet, Değer*: Peygamberimizin başka bir hadislerinde "adl" sözcüğü, *kıymet ve değer* anlamında kullanılmaktadır: "Sehl b. Sad'dan rivayette Peygamber Efendimiz şöyle dedi: Eğer dünyanın Allah katında bir sineğin kanadı kadar değeri

¹⁰² El-İmam Şihabuddin Mahmud, El-Alusi, *Ruhu'l-Meani Fi Tefsiri'l-Kurani'l-Azim ve 'S-Sebi'l-Mesani*, Beyrut: Daru'l-İhyayi'Turasi'l-Alarabiye, c. 5,20, ss. 168,5.

¹⁰³ Bedruddin el-Ayni, *Umdetü'l-karî Şerhusahihî'lbuharî*, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, c. 13, s. 286.

¹⁰⁴ El-Ayni, *Umdetü'l-karî Şerhusahihî'lbuharî*, c. 14, s. 82.

olsaydı, Allah kâfirlere bir yudum su bile içirtmezdi”.¹⁰⁵ Bu hadisi şerifte “adl” kelimesi kıymet ve değer anlamına kullanılmaktadır.

4) *Adil Olma ve Eşitlik*: Aşağıdaki hadisi şerifte “adl” kelimesi, adil davranma ve eşitliği sağlama anlamına gelmektedir.

Peygamber Efendimiz şöyle dedi: “Bir kişinin iki kadını varsa onların arasında adaletli davranmamışsa kıyamet günü bir tarafı olmadığı halde getirilir”.¹⁰⁶ Bu hadiste “adl” kelimesi; adil olma ve eşitlik anlamına gelmektedir ki, bir kişi hanımlarının arasında eşitliği ve adaleti sağlamamışsa Allah kıyamet günü onu yarısını yok edip yarım halle getirir.

5) *Hak ve Hukuka Uygunluk*: Bu anlama gelen kelime, Peygamberimizi birçok hadisinde geçmektedir. Bunlardan biri şöyledir: Ebu Hureyre (r.a) den rivayet edildiğine göre Resulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Üç sınıf insan vardır ki duası Allah katında ret olunmaz: Adil (hak ve hukuka uygun davranan) devlet reisinin duası, iftar edinceye kadar oruçlunun duası ve mazlunun duası. Allah bu mazlunun duasını kıyamet günkü gibi bulutsuz (kendi katına) yükseltir, gök kapıları ona açılır ve Allah Teâlâ: İzzetime yemin ederim ki, ey mazlum bir süre sonra bile olsa behemehâl sana yardım edeceğim, buyurur”.¹⁰⁷ Bu hadiste, adil kelimesi hak ve hukuka uygunluk anlamını ifade etmektedir.

6) *Dümdüz Olmak, Dosdoğru, Bir Hizada Olmak*: Bu anlama gelen hadis namazın saf düzenlemesiyle ilgilidir. Enes’in rivayet ettiğine göre Peygamber Efendimiz: “Saflarınızı doğru ve bir hizada tutunuz, buyurdu.”¹⁰⁸ Yani namaza dururken önce safları doğru, dümdüz yaparak namaza başlamamız gerekir.

7) *Orta Ümmet*: Bu anlama gelen kavram aşağıdaki Peygamberimizin şu sözünde beyan edilmektedir: Ebu Sağıd’ın rivayetine göre, Peygamber Efendimiz, Bakara suresi 143. ayetinde geçen “ümmeden vasaten” kelimesini orta ümmet olarak

¹⁰⁵ Ebu İsa Muhammed bin İsa ibni’Ddahrak, Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, s. 556.

¹⁰⁶ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, s. 296.

¹⁰⁷ El-hafız Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, İbn Mace, *Sünen-i İbnMace*, Oruç Kitabı, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, s. 280.

¹⁰⁸ Ebu Davud Muhammed b. İshak b. El-ezdi, Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud*, Namaz Kitabı, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, s. 118.

yorumlamıştır. ¹⁰⁹ Bu yoruma göre, “adl” kelimesi vasat yani orta anlamına gelmektedir. Ümmetle beraber okuduğumuzda orta ümmet anlamı ifade etmektedir.

Aşağıdaki bu iki hadiste “*Adl*” kelimesi dönme, yönelme, yol değiştirme ve haktan sapma anlamına kullanılmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz gibi bu anlamlarda kullanılan “*Adl*” kelimesi kökeni *Adl* değil *Ödül*dür. Peygamberimizin birçok hadislerinde “adl” kelimesi dönme, yönelme ve yol değiştirme anlamına gelmektedir. Konu ile ilgili Peygamberimiz bir hadisini örnek göstererek aktaracağız. Seleme İbnul-Ekva (r. a) şöyle dedi: “Ben Peygamber (s. a. v)’e ile biat ettim, sonra ağacın gölgesi tarafına dönüp geldim. İnsanların kalabalıkları azaldıkça Peygamber Efendimiz bana hitaben: ey Ekvaoglu sen biat etmez misin? Diye sordu, ‘ben de: Ben biat etmişimdir ey Allah’ın elçisi’ diye cevap verdim. O, bir daha biat et buyurdu. Ben de kendisiyle ikinci defa biat ettim (Ravi Yezid İbn Ebi Ubeyd tarafından) ya Eba Müslim o gün siz hangi madde üzerine biat ediyordunuz? diye sordu. İbnu’l-Ekva: Ölmek üzerine (ölsek bile kaçmamak). Dedi”.¹¹⁰ Bu hadis şerefte “adl” kelimesi dönme, anlamına gelmektedir. Hak yoldan sapmak anlamını ifade eden hadis-i şerif şu şekildedir: Said bin Cubeyr şöyle dedi: “İbnu Ebza dedi ki: İbn Abbas’a “kim bir mümini kasten öldürürse onun cezası, içinde ebedi kalmak üzere cehennemdir” kavli soruldu. Bir de “Allah’ın haram kıldığı canı haksız olarak öldürmezler... meğer ki tövbe edip iyi amelde bulunan kimseler ola” kavli soruldu (yani bundan da sor denildi). Ben bunları İbn Abbas’a sordum. Bu ayet indiği zaman Mekke ahalisi hakikaten bizler Allah yolundan saptık (ona ortak koştuk) Allah’ın haram kıldığı canı haksız olarak öldürdük ve çirkin işler yaptık dediler. Allah akabinde “meğer ki şirkten tövbe edip iman eden iyi amelde bulunan kimseler ola, işte Allah bunların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah çok bağışlayan ve çok merhametlidir” kavli indirildi.”¹¹¹

Görüldüğü gibi “adl” kelimesi, peygamberimizin hadislerinde de farklı anlamlar ifade etmektedir. Bütün bu anlamlar incelediğinde, “adl” kavramı; düzeltmek, doğru ve adil olmak, dengeli olmak ve ifrat ve tefritten kaçınarak her şeyin ortasını takip etmek anlamlarını ihtiva etmektedir.

¹⁰⁹ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, s. 688.

¹¹⁰ El-Ayni, *Umdetü’l-karî Şerhu sahîhi’lbuharî*, c. 14, s. 224.

¹¹¹ El-Ayni, *Umdetü’l-karî Şerhu sahîhi’lbuharî*, c. 19, s. 97.

1.2.6. Hz. Peygamberin Adaleti Uygulama Örnekleri

Peygamber Efendimiz, adaleti yalnız sözde değil bizzat kendisi uygulamaya çalışmış ve bu konuda azami çaba göstermiştir. Peygamber Efendimiz Medine'ye ilk geldiğinde adaleti sağlamak için önce kuralları ve anlaşmaları ortaya koyarak herkesin hak ve hukukunu belirlemesinin ardından hakları ve adaleti yerine getirmeye çalışmıştır. Peygamber Efendimiz ilk aşamada kendi arkadaşlarının arasını kardeşlik bağı kurarak haklarını belirleyip adaleti uygulamıştır, ikinci aşamada müşrik Araplarla, Yahudilerle ve Hristiyanlarla anlaşmalar imzalayarak barış ve huzuru sağlayıp adaleti uygulamıştır. Peygamber Efendimizin, adaleti uygulamalarıyla ilgili birkaç örnek sunabiliriz: Bunlardan biri *Hırsızlık olayıdır*: Mahzum kabilesi diye zengin bir kabile vardı. Onlardan birisi olan Fatıma adlı bir kız hırsızlık yaptı. Olay Peygamberimize ulaştı. Peygamberimiz Allah'ın hükmünü uygulamadan önce, kabilenin büyükleri bu durumu kendilerine bir utanç olarak algıladılar ve Peygamberimizin torunu Usame'yi aracı yaparak Peygamberimizden hırsızlığın hükmünü uygulamamasını istediler. Peygamber Efendimiz konuyu Usame'den duyduğunda çok kızdı ve tüm ashabını cami'de topladı ve şöyle bir hutbe verdi: “Geçmişteki topluluklar, hükmü güçsüz ve zayıf olan insanlara uyguladığı ancak şerefli ve zengin insanlara uygulamadığından dolayı helak oldular. Siz de böyle yapmak ister misiniz? Allah ant olsun ki, kendi kızım Fatıma b. Muhammed de olsaydı elini kesecektim” diyerek hükmü uyguladı.¹¹²

Başka bir olay *Peygamberin borcudur*; Bir gün bedevi bir adam Peygamber Efendimizden borcunu almak için gelerek alacağını istedi. O anda Peygamber Efendimizin borcunu ödeyeceği bir şeyi yoktu. Adam ısrar ederek, ‘vermezsen yakanı bırakmayacağım’ dedi, Peygamberimizin ashabı buna karşı, ‘Allah sana iyilik versin, kiminle konuştuğunun farkında mısın?’ diyerek adamı azarladılar. Adam, ‘ben hakkımı istiyorum’ dedi. Peygamber Efendimiz ashabına, ‘hak sahibinin yanında olmanız gerekir’ diyerek, Kays kızı Havle'ye, ‘bana bir miktar hurma ödünç olarak verir misin?’ dedi. Havle, ‘olur efendim’ diyerek yeterince hurma gönderdi. Peygamber Efendimiz borcunu ziyadesiyle ödedi. Bedevi adam çok sevinerek şöyle dedi: ‘Beni sevindirdin Allah da seni sevindirsin.’ Peygamberimiz de: ‘İnsanların en iyisi, başkasının hakkını tam olarak ödeyenlerdir. Bir toplumda zayıf ve güçsüz

¹¹² M. Yusuf, Kandehlevi, *Hayatü's-Sahabe*, Çev. Ahmet Meylani, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2010, c. 2, s. 182.

insanlar, hakkını incitilmeden alamazsa o toplum felaha ermez' buyurdu.¹¹³ Bu iki örnek Hz. Peygamberin adaletle ne kadar önem verdiğini açık bir şekilde göstermektedir.

1.2.7. İslam Tarihinde Adalet Örnekleri

İslam tarihine bakıldığında, başlangıçtan günümüze kadar, adaletle önem veren adaleti uygulamaya çalışan ve adaletle milletleri huzura, barışa ve refaha kavuşturan devletler İslam devletleri olmuştur. Bu kısımda İslam tarihinde Hulafa-i Raşidin, Emeviler, Abbasiler ve Selçuklu ve Osmanlılar döneminde adaletle en çok önem veren ve adaletin hakkıyla uygulanmasını sağlayan halifeler ve devlet başkanlarından birer örnek sunularak konu açıklığa kavuşturulmaya çalışılacaktır.

1) *Hulafa-i Raşidin Döneminde:* Hz. Ebu Bekir(r.a.) olaylarda yiğit, cesur ve iradeli bir şekilde davranırdı. Ancak onu bu cesareti, hiçbir zaman onu adaletten alıkoymazdı. Çok adildi ve mütevazı davranırdı. Hz. Ebu Bekir, bir cuma günü halka şöyle dedi: 'Zekât develerini getirin, taksim edeceğiz, ancak kimse izinsiz aramıza girmesin.' Bunu duyan bir kadın, eşine bir yuları vererek 'Allah bize de deve nasip ederse boynuna takarsın' dedi. Adam yuları alarak gittiğinde, Hz. Ebu Bekir'in Hz. Ömer'le beraber develer arasına girdiğini görünce, o da arkalarından gitti. Hz. Ebu Bekir adamı görünce kızdı, 'seni kim gönderdi? Senin burada ne işin var? diye dövdü. Sonra develeri dağıttıktan sonra o adamı çağırıp yuları verdi. 'Şu deveyi çek' dedi. Hz. Ömer, 'çekemez' dedi. 'Bunu adet yapma' dedi. Hz. Ebu Bekir, 'beni yarın kıyamet günü Allah'ın azabından kim kurtaracak' dedi. Hz. Ömer söylediğinden pişman olup o zaman kendisini razı et dedi. Hz. Ebu Bekir o adama bir deve beş altın bir kadife vererek kendisinden razı etti.¹¹⁴ Bu olayda, Hz. Ebu Bekir yaptığı işin hatalı olduğunu hissederek o adamdan özür dileyip kendisinden razı etti. Bu onun adaletini göstermektedir. Nitekim o, 'ben halifeyim onu terbiye ettim hem de kendisi de haksızdı' diyebilirdi ancak o böyle yapmadı Allah'tan korkarak adaleti uyguladı.

Hz. Ömer, adalet konusunda dillere destan olan, tüm âleme adalet timsali olan bir şahsiyettir. Adalet denildiğinde ilk akla gelen şahsiyet Hz. Ömer olmaktadır. Onun döneminde adalet, en üst düzeyde uygulanmış, büyük bir hassasiyet

¹¹³ Kandehlevi, *Hayatü's-Sahabe*, c. 2, ss. 185-186.

¹¹⁴ Kandehlevi, *Hayatü's-Sahabe*, c. 2, ss. 187-188.

gösterilmiş ve tüm toplumda barış ve huzur sağlanmıştır. Hz. Ömer'in adalet uygulamalarına ilişkin birkaç örnek şöyledir:

Hz. Ömer'in oğlu Abdurrahman'ın içki hikayesi: Hz. Ömer'in Abdurrahman isimli bir oğlu vardı. Mısır'da yaşıyordu. Bir akşam arkadaşıyla birlikte içki içip sarhoş olmuştu. Ertesi gün gelip Mısır'ın valisi Amr b. As'a, suç işlediğini itiraf ederek bu günahı temizlemesini istemiştir. Amr b. As, halifenin oğlu olduğu için, halifeye utanç olmasın diye kapalı bir yerde kimse görmeden Abdurrahman'a dayak attırdı. Olay birkaç zamandan sonra Hz. Ömer'e ulaştı. Hz. Ömer de hemen Amr b. As'a mektup yazarak Abdurrahman'ı göndermesini istedi. Abdurrahman Medine'ye geldikten sonra Hz. Ömer, milleti toplayıp Abdurrahman'a bir daha dayak attırdı. Sonra Abdurrahman Mısır'a geri döndü ve yaklaşık bir ay içerisinde dayanın etkisinden dolayı öldü.¹¹⁵

Amr b. As'ın oğlunun hikayesi: Mısır halkından bir adam, Hz. Ömer'e gelerek; 'ey Müminlerin emiri! Ben zulümden kaçıp sana sığındım' dedi. Hz. Ömer, 'doğru gelmişsin' diyerek şikâyetini dinledi. Adam şöyle başladı: "Ben Amr b. As'ın oğluyla at koşusu yarışı yaptım, onu geçtiğim için bunu kaldıramayıp, 'ben üstün soylu anne-babanın oğluyum' diyerek beni kırbaça dövdü" dedi. Hz. Ömer, hemen mektup yazarak Amr b. As'ın oğluyla gelmesini istedi. Amr, oğluyla geldiğinde, Hz. Ömer Mısırlı adamı bulup eline kırbağı vererek, 'sende bu alçak soylu anne babanın oğluna vur' dedi. Adam vurduktan sonra Hz. Ömer, 'babasına da vur' dedi. Adam, 'hayır ya müminlerin emiri, bana yapan oğluydu, ben ondan hıncımı çıkardım vurmayacağım' dedi. Sonra Hz. Ömer, o tarihi sözünü söyledi: "İnsanlar anadan hür doğmuşken, siz ne zamandan biri bunları köleleştiriyorsunuz" dedi. Amr, "Ey müminlerin emiri, haberim yoktu, bana gelip söylememiştir" dedi.¹¹⁶Bu iki örnekte de görüldüğü gibi, Hz. Ömer, kendi oğluna bile adaletin uygulamasında zaafılık göstermemiştir. Bu durumdan, Hz. Ömer'in ne kadar adil olduğu açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, halktan hiç kimse şikâyet etmeden huzur, barış ve güven içerisinde yaşarlardı ve hiçbir eşkıya bir şey yapamazdı. Müslümanlar Allah'ın korkusundan kafirler ise halifenin adaletinden dolayı suç işlemezlerdi.

Hz. Ali, her zaman ve her türlü şart altında haktan sapmadan adaleti sağlam bir biçimde uygulamıştır. Hz. Ali'nin adaletle ilgili bir davranışı şöyledir: *Arap*

¹¹⁵ Kandehlevi, *Hayatü's-Sahabe*, c. 2, ss. 191-192.

¹¹⁶ Kandehlevi, *Hayatü's-Sahabe*, c. 2, s. 187.

kadının hikâyesi: Bir Arap kadın, cariyesiyle Hz. Alin'in yanına gelerek ondan yardım istedi. Hz. Ali de her birine bir kurr (bir nevi ölçü) yiyecek ve kırkar dirhem para verilmesini emretti. Cariye, kendi hakkını aldı gitti. Arap kadın ise 'ey müminlerin emiri, ben Arap soyluyum. Siz beni bir cariye ile nasıl eşit tutarsınız dedi. Hz. Ali şöyle cevap verdi: 'Ben Allah'ın kitabını araştırdım. İsmail aleyhisselamın soyunun İshak aleyhisselamın soyundan üstün olduğuna dair bir işarete rastlamadım.¹¹⁷ Hz. Ali, bu olayda kimseyi üstün tutmadan herkese eşit bir şekilde davranıp adaleti sergilemiştir.

2) *Emeviler Döneminde:* Emevi halifeleri de bazı olumsuz siyasi davranışları hariç başka tüm davranışlarında ve yönetimlerinde adaleti doğru bir şekilde uygulayıp toplumun huzur ve refahını sağlamışlardır. Özellikle Ömer bin Abdülaziz'in döneminde, adalet en yüksek bir seviyede ve hakkıyla uygulanmıştır. Burada Emevi halifelerinden Ömer b. Abdülaziz'in adaletini örnek göstererek yaptıkları en önemli işler açıklanacaktır: Ömer b. Abdülaziz, yaklaşık üç yıl hüküm sürdü. Bu az zamanda, geçmişteki bütün siyasi olumsuz problemleri çözüp adaletli davranarak herkesin rızasını kazandı. Biat etmeyen hiçbir muhalifi kalmadı. Ömer b. Abdülaziz, önce sarsılan Emevi devletine çeki düzen vermiş, adaleti sağlayarak herkesin güvenliğini kazanıp huzurlu, barışlı ve sükûn dolu bir yaşam temin etmiştir. Ömer b. Abdülaziz, hak ve hakkaniyeti yerine getirerek adaleti sağlayıp herkesin hak ettiği hakkı verip kâfirlerle olan tüm anlaşmaları uygulamıştır. Bunlar şunlardır; bütün gayrimüslimleri, devlet daireleri ve birimlerinden atarak yerine Müslümanları yerleştirdi. Gayrimüslimlerle Müslümanların kılık kıyafetlerini ayırdı. Gayrimüslimlerin arsalarını geri verdi. Mısır'da kiliseler önceden vergi verirdi, o vergiden muaf etti, berberi kabilelerin çocuklarından alınan harcamaları kaldırdı, Müslümanların yanında gayrimüslimlerin de yaşam sıkıntılarını kaldırıp refahı sağladı, yoksul gayri Müslimlerden cizye almadı, üstelik beytûlmalden geçimini sağlaması için emir verdi.¹¹⁸ Ömer b. Abdülaziz, öyle bir adalet sağlayıp hizmet etti ki, herkes refaha kavuşup ekonomi en yüksek seviyeye yükseldi, hatta zekât alan kimse çok zor bulunurdu.

¹¹⁷ Kandehlevi, *Hayatü's-Sahabe*, c. 2, s. 209.

¹¹⁸ İrfan Aycan, "Ömer b. Abdülaziz ve Garı Müslümanlar" *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ocak Nisan 1999, ss. 65,74,76,80.

3) *Abbasiler Döneminde:* Abbasî devleti, Emevilerden sonra kurulan İslam devletidir. Bu devlet, 750-1258 yıllar arasında hüküm sürmüştür. Abbasiler de devlet yönetimini, hak ve adalet üzerine sürdürmüşlerdir. Bu dönemde, Emeviler döneminden farklı olarak, adaleti temin etmek için her milletten ve ırktan valiler, komutanlar ve bölge yöneticileri tayin etmişlerdir. Bu dönemde İslam toplumu bilim, ilim ve ahlak açısından zirve noktasına gelmiştir. Herkese iş fırsatı verilip yeteneklerinden millet ve devlet için faydalanmış, hatta gayrimüslim bilim adamlarından da farklı yönlerden yararlanmışlardır. Özellikle halife Harun el-Reşid, adaletli tutumuyla İslam medeniyetinin en üst seviyeye çıkmasına zemin hazırlamıştır. Hz. imam Ebu Yusuf kadı tayin ettikten sonra zulmü kaldırmak ve adaleti tatbik etmek amacıyla vergilerin adalet üzerine alınması ve bir kural çerçevesinde olmasını bir kitapta kayıt altına aldırılmıştır. Böylelikle adaleti temin ederek toplumun refahını ve milletin asayişini sağlamıştır.¹¹⁹

4) *Selçuklu ve Osmanlılar Döneminde:* Türkler İslamiyet'e girdiğinden itibaren adalet değerini en güzel bir biçimde uygulamaya çalışmışlardır. Türk yöneticileri ve devletleri, adalet değerini güzelce uygulayıp herkesin hakkını ödeyerek hakkaniyetten yana olup herkesle hak buyurduğu gibi davranmışlardır. Bunlardan birisi Büyük Selçuklu devletidir. Selçuklu devleti yöneticileri adaleti çok güzel bir şekilde uygulamışlardır. Bundan dolayı birçok şehir ve kasaba, halkın kendi isteğiyle fethedilmiştir. Hatta Hristiyanlar, kendi dindaş yöneticilerin zulmünden kaçarak Selçuklu devletine sığınarak onların şehirlerini fethetmelerine yardımcı olmuşlardır. Selçuklu yöneticileri, tıpkı İslam'ın buyurduğu gibi, hiç kimseyi iman etmeye zorlamamışlar, herkesi özgür bırakıp sosyal adalet ve sosyal haklardan eksiksiz biçimde, ayrımcılık yapmadan yararlanmalarına müsaade etmişlerdir. Selçuklu yöneticiler, Selçuklu Devletinin gölgesinde yaşayan herkese adaletli ve merhametli davranarak onların rengine, diline, ırkına hatta inanç ve dinine bakmadan, zalime karşı mazluma ümit olmuşlardır. Bu sebeple, Yahudiler İspanya devletinden kaçarak kimse yer vermediği halde Selçuklu topraklarına sığınmışlar ve Selçuklu yöneticileri buna izin vermişlerdir. Selçuklu yöneticileri haçlı seferlerine karşı bile adaletten ayrılmayıp onlarla savaş halinde bile adaletli bir şekilde davranmışlardır. Onların yaralılarına bakıp açlarının karını doydurup fakirlerinin

¹¹⁹ Nuh Arslantaş, "Abbasiler ve Fatımiler Döneminde Yahudiler", (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 51.

ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Onlar, bu adalet ve merhamet davranışlarını görüp kendi istekleriyle Müslüman olmuşlardır.¹²⁰

Osmanlı imparatorluğu yöneticileri de adaleti yer yüzüne yayarak bütün mazlum milletleri dinine bakmadan sadece insanlığını göze alarak kurtarmaya çalışmışlardır. Fethettikleri milletleri, Müslüman olmaya zorlamadan kendi din ve ayinlerinde serbest bırakarak refah ve yaşamlarını sağlamışlardır. Osman bey, bu imparatorluğun kurucusu olarak kendisi bizzat adalet değerini benimsemiş herkesle dinine bakmayıp eşit ve adaletli bir şekilde davranmıştır. Örneğin, Osman Bey Eskişehir’de bir pazar kurmuştur. Bu pazarda herkes gibi gayrimüslimler de özgürce alışveriş yapabiliyorlardı. Bir gün Bilecik’li bir gayri Müslim, bir yük bardak getirip bir Müslümana satmıştır. Ancak Müslüman parasını vermemiştir. Bundan dolayı o kişi, Osman beye şikyetle bulunmuştur. Osman Bey, hemen o Müslümanı çağırıp parasını alarak sahibine teslim etmiştir. Bunun yanında hemen anons ettirerek şöyle demiştir: “Hiç kimse başkasına, gayrimüslim olsa bile zulüm edemez, herkes özgürce yaşayabilir, alışveriş yapabilir.”

Osmanlı İmparatorluğunun adaletiyle ön plana çıkmış padişahlarından biri de Fatih Sultan Mehmet’tir. O, İşstanbul’u fethettikten sonra gayrimüslimler de dahil herkese adaletli bir şekilde davranmıştır. Gayrimüslimleri kendi dininde zgr bırakarak kendi ayinlerini yapmalarına izin vermiştir.¹²¹

Kısaca söylemek gerekirse Osmanlı devleti  kıtada hüküm sürüp mazlumları zalimlerden kurtarıp zalime karşı mazluma mit olmuştur. Birçok şehir de bunların adaletinden etkilenerak teslim olmuş birçok insan da Müslüman olmuştur.

1.2.8. Adaletin nemi

Toplumsal bir varlık olan insanın, düzgün, rahat yaşayabilmesi için en çok ihtiyaç duyduğu faktörlerden biri adalettir. Çünkü adalet, aileleri ayakta tutan, toplumun ve devletin devamını ve bakasını sağlayan bir değerdir. Adalet olmayan yerde huzur ve güven ortamı olmaz. Bundan dolayı “adalet mülkün temelidir”

¹²⁰ Harun Yahya, *Kuran’da Adalet ve Hoşgörü*, 6. Baskı, İşstanbul: Araştırma Yayıncılık, 2006, ss. 54-55-56.

¹²¹ Yahya, *Kuran’da Adalet ve Hoşgörü*, ss. 57,61,65.

denilmiştir. Adaletsiz hayat, yaşam sayılmaz. Bu yüzden insanlar kendilerini zulümden kurtarmak için, adaletsizlikle mücadele eder zulme karşı çıkarak ortadan kaldırılmasına çalışırlar. Adaletin olmadığı devletler ve toplumlar çok hızlı bir şekilde yıkılmaya mahkûm olmuşlardır. Adalete sahip olmayan bir millet, hiçbir zaman yükselemez, gelişemez, medeniyete ulaşamaz ve bataklığın en aşağısına inip yok olur. Konun önemini taşıyan Hz. Ali sözüdür. “Devletler sapkınlıkla devam edebilir ama adaletsizlik ve zulümle devam edemez”. Adalet, ailede, toplumda ve tüm insanlar arasındaki ilişkilerde güven, huzur ve barış getirir. Dolayısıyla bir milletin gerçek huzura kavuşması, maddi ve manevi gelişmesi, kalkınması ve uygarlığa ulaşması adaletin uygulanmasına bağlıdır.

İslam dini, adalete çok önem verir. Öyle ki adaleti takvadan sayarak herkese hatta düşmana karşı bile adaletli davranmayı emreder. Allah Teala şöyle buyurur: “Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun; bu, takvaya uygundur”.¹²²

Adalet, İslam’da o kadar önemli ki, hiç kimse adaletin uygulanmasından istisna tutulmaz; zengin-fakir, bilgili-bilgisiz, avam-havas herkese karşı beraber ve eşit bir şekilde davranılır.¹²³

Adaletin önemini vurgulayan bazı vecizeler şu şekildedir:

Adalet mülkün temelidir. (Hz. Ömer r.a)

Adalet, halkın birliği ve düzeni, idarecilerin süsü ve güzelliğidir. (Hz. Ali r.a)

Adalet, kutup yıldız gibi yerinde durur ve geri kalan her şey onun etrafında döner. (Konfüçyüs)

Adalet, evrenin ruhudur. (Ömer Hayam)

Kılıcın yapamadığını adalet yapar. (Kanuni Sultan Süleyman)

Adalet ancak hakikatten, saadet ancak adaletten doğabilir. (Anatole France)

İyi olmak kolaydır, zor olan adil olmaktır. (Y. Hugo).

Kısaca ifade etmek gerekirse adalet, insanların bütün hayatını kapsayan ve ferdi, içtimai, siyasal, eğitimsel, mesleksi, ekonomi alanlarda ihtiyaç duyulan bir değerdir.

¹²² Maide, 5/8.

¹²³ İdin, “Kelam İlmi Açısından Adalet Kavramı”, s. 1,5.

1.2.9. Adaletin Amacı

Adaletin amacı ailede, toplumda ve tüm dünyada güven, huzur ve barış sağlamaktır. Eğer bir ailede ya da bir grupta, aile reisi sorumluluğunu bilirse ve grup yöneticisi ehliyet sahibiyse adaletli bir şekilde davranır ve aile bireyleri ve grup üyeleri ona güvenir. Böylelikle huzur ve sükûn sağlanır. Bir toplumda idareciler veya toplumun sorumluluğunu üstlenenler, ehil kişiler ise, Allah'tan korkup bir gün hesaba çekileceğini düşünerek işini düzgün yapar ve adaletli davranır. Böylece toplumun güvenliğini kazanır ve toplum bireyleri gerçek bir huzur ve sükûn içinde yaşarlar ve hayatlarını strese maruz kalmadan rahatlık ve güzellikle sürdürürler. Adalet uygulanan toplumlarda, uyumsuzluk ve çatışma çıkmaz, onun yerine barış ve sulh olur. Barışın olduğu yerde istikrar, istikrarın olduğu toplumda güven, huzur ve refah sağlanır. Böylelikle o toplum maddi ve manevi açıdan gelişir, yükselir, kalkınır, uygar ve medeniyet sahibi olur.¹²⁴

Adaletin diğer bir amacı ise bireylerin dengesini sağlamaktır. Her birey kendi sorumluluğunu yerine getirerek tüm işlerini denge üzerinde yapmalı ve yaratanını tanıyıp dünya hayatıyla ahiret hayatını bir dengede tutmalıdır. Bu konuda Allah (c. c) şöyle buyurmaktadır: “Allah’ın sana verdiğinden ahiret yurdunu kazanmaya bak ve dünyadan nasibini unutma!”¹²⁵ Yani insan, dünyevi hayatla ahiret hayatının dengesini korumalıdır. Ahreti kazanmak için dünyayı terk, dünyayı kazanmak için ahreti unutmak uygun değildir, bilakis ikisinin de makam ve mertebesine göre davranışta bulunmak gerekmektedir.

Adaletin bir diğer amacı ise, hak ve hakkaniyeti ortaya çıkarmak, mazlumlara yardım etmek, zayıfların hakkını savunmak, eşitlik ve beraberliği sağlamak, toplumda emniyeti temin etmek ve bireyleri üstün ahlak sahibi kılmaktır. Allah (c. c) şöyle buyurmaktadır: “Adaletli olun; bu, takvaya daha uygundur”.¹²⁶ Yani adaletle takvanın bir ilişkisi vardır. Adaletli olunursa ancak takva sahibi olunabilir.

Özetle ifade etmek gerekirse adaletin amacı; insanlar arasında güven sağlamak, toplumda huzur ve sükûnu temin etmek, toplumda barış ve emniyeti sağlayarak toplumun gelişmesi ve kalkınmasını maddi ve manevi açıdan sağlamak, uygarlık ve medeniyet kurmaktır. Hakkı ve hakkaniyeti savunmak, mazluma yardım

¹²⁴ İdin, “Kelam İlmi Açısından Adalet Kavramı”, s. 1.

¹²⁵ Kısas, 28/77.

¹²⁶ Maide, 5/7.

etmek ve zayıfların hakkını almasını sağlamak, toplum bireylerini takva sahibi yapmak, hak ve hakikati ortaya çıkarmak ve nihayetinde eşitliği, birliği ve beraberliği sağlamaktır.

1.2.10. Adaletin Ölçüsü

Adaletin ölçüsü hak ve hakkaniyettir. Her zaman haktan ve hakkaniyetten yana olmak, hakkı savunmak, hakkı söylemek, hakka göre hüküm vermek ve her şart altında hakkı gözetmektir. Peki, hakkı ve hakkaniyeti nasıl anlarız? Hakkı neye göre hak deriz ve hakkaniyet neye göre belli olur? İşte bunun bir ölçütü olmalıdır ki, ona göre hak ve hakkaniyeti anlayıp adaleti gerçekleştirelim.

Bilindiği gibi Allah Teala, tüm evreni ve tabiatı bir denge üzerine yaratmış ve her şeyi ölçülü bir şekilde ahenkli yaratmıştır. Allah (c. c) şöyle buyurmaktadır: “Göğü O yükseltti, denge ve ölçüyü O koydu ki dengeden sapmayasınız”.¹²⁷ Allah Teâlâ, bütün kâinata ölçüyü ve dengeyi koyduğuna göre, insan ve toplum hayatındaki dengeyi de Onun koyması gerekir.¹²⁸ Allah (c. c) şöyle buyurmaktadır: “And olsun biz Peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar”.¹²⁹ Ayette geçen mizan kelimesinden kasıt, Peygamberlerin getirdiği kanunlar ve şeriatlardır ki bu kanunlara ve şeriata göre hak ve hakkaniyeti tanıyıp adaleti uygulasınlar.

1.2.11. Adaleti Oluşturan Faktörler

Adaleti oluşturan faktörler aşağıdaki hususlardan oluşmaktadır:

1) *Ehil olmak*: Adalet değerini oluşturan faktörlerden biri, kişinin ehil olmasıdır. Ehliyet, bir işte yetenekli olan, erbab, bir işi iyi yapan, doğru sağlam biri demektir.¹³⁰ İşin ehline verilmesi gerekir ki, adalet sağlanabilsin. Ehil olmayan biri, zulmeder ve haddini aşar. Bundan dolayıdır ki, toplumlarda adaletin sağlanması isteniyorsa, hem toplumun yönetilmesi işini ehil yöneticilere verilmesi, hem de her

¹²⁷ Rahman, 55/7-8.

¹²⁸ İdin, “Kelam İlmi Açısından Adalet Kavramı” s. 2.

¹²⁹ Hadid, 57/25.

¹³⁰ <http://www.tdk.org.tr>. Erişim tarihi (20/12/2016).

bir işin ehline verilmesi gerekmektedir. Ehil olan kişi, işi doğru şekilde yerine getirir, herkese hakkını verir, hıyanet etmeden, sınırları aşmadan herkese Allah için hizmet yapar. Konu ile ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah (c. c) size, emanetleri ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder”.¹³¹ Bu ayette Allah (c. c), önce işleri ehline verin sonra adalet sağlamasını bekleyin diye vurguluyor. Adaleti ehil olan insanlar sağlar, ehil olmayan insanlardan hiçbir zaman adalet beklentisi olamaz. Bu nedenle işini iyi yapamayan, işin ehli olmayan insan adalet değerini uygulayamaz.

2) *Allah’tan Korkmak*: Adaleti oluşturan başka bir faktör de kişinin Allah’tan korkmasıdır. Allahtan korkan, Allah’ın her yerde hazır ve nazır olduğunu ve yarın hesaba çekeceğini bildiği için işini iyi yapar. Kimsenin baskısı altında kalmadan, hatta kendi aleyhine bile olsa adaleti sağlamaya çalışır. Allah’tan korkmayan insan, ise kendi çıkarları için adaleti sağlayamaz. Bundan dolayı, Allah Teâlâ kendisinden başka kimseden korkulmaması gerektiğini çünkü mutlak güç sahibinin kendisi olduğunu bildirmektedir: “Mü’min iseniz onlardan korkmayın, benden korkun”.¹³²

Bir başka ayette de düşmana bile adaletli davranılması gerektiği ifade edilmektedir: “Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin. Adaletli olun bu takvaya daha uygundur”.¹³³

3) *Cesaret*: Adaleti oluşturan başka bir faktör de cesur olunmasıdır. Bir hakkı yerine getirirken, şahitlik yaparken, bir yasayı herkese eşit olarak uygularken bazı engellerle ve güçlüklerle hatta tehditlerle karşılaşılabilir. Bu nedenle adaleti gerçekleştirmek ve bu engelleri kaldırmak için, sadece Allahtan korkmak, başka kimseden korkmamak gerekir. Korkan ve iradesi zayıf olan birisi, hiçbir zaman adaleti doğru ve sağlam bir şekilde sağlayamaz. Adaleti gerçekleştirmek için Allah’a yönelmek ve bu doğrultuda kimsenin kınamasından korkmadan cesur olmak gerekir. Konu ile ilgili Allah şöyle buyurmaktadır: “Onlar bu yolda (Allah’ın hükümlerinin uygulamasında) hiçbir kınayıcının kınamasından korkmazlar”.¹³⁴ Bu ayette, Allah’ın hükümlerini uygulamada ve adaleti sağlamada hiçbir kimsenin kınamasından korkmayan Mü’minleri Allah (c. c.) övmektedir.

¹³¹ Nisa, 4/58.

¹³² Al-i İmran, 3/175.

¹³³ Maide, 5/8.

¹³⁴ Maide, 5/54.

4) *Dikkat ve Sabır*: Adaleti oluşturan başka bir faktör ise dikkatli ve sabırlı olunmasıdır. Adaleti sağlamak için özellikle hüküm verirken ya da bir konu hakkında tanıklık yaparken, aceleyle davranmadan, ön yargısız dikkatli ve sabırlı olunması gerekir. Konuyu iyice araştırarak anlamak ve sabırla karar vermek gerekmektedir. Aceleyle veya ön yargılı davranırsa adaleti ortadan kaldırır. Çünkü böyle biri, daha gerçekleri bilmiyor, kim haklı kim haksız olduğunu anlayamamış kendi varsayımlarıyla hüküm verme ya da karar verme durumundadır. Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler bilmeden birilerine zarar verip de sonra yaptığınıza pişman olmamanız için, yoldan çıkmışın (fasık) biri size bir haber getirdiğinde doğruluğunu araştırın”.¹³⁵ Bu ayette çok net bildiriliyor ki, herhangi bir konuda karar verirken ya da hüküm verirken, araştırmadan, körü körüne, sabretmeden, konuyu tüm boyutlarını anlamadan hüküm verip de sonra hakikat ortaya çıktığına pişman olmayın.

1.2.12. Adaletin Türleri

1) **Kevni (var oluş) Adalet**: Allah (c. c), tüm kâinatı bir denge üzerine adaletli bir şekilde yaratmıştır. ve her şeyi ölçülü, düzenli, dengeli ve birbiriyle uyumlu ve bağlantılı olarak yaratıp, adil olan ismini bu yaratışıyla sergilemiştir. Allah'ın kâinattaki düzeni, dengesi ve uyumu kevni adalet diye adlandırılmıştır.¹³⁶ Allah (c. c) şöyle buyurmaktadır: “Allah her şey için bir ölçü koymuştur”.¹³⁷ Başka ayette şöyle der: “Tüm kâinatı yaratıp şekillendiren, ahenk veren ve düzene koyan yüce rabbinin adını tenzih et”.¹³⁸ Bir başka ayette Allah (c. c): “Allah göğü yükseltti, denge ve ölçüyü o koydu ki dengeden sapmayasınız”.¹³⁹ buyurmaktadır. Allah (c. c) yerin dengesiyle ilgili şöyle buyurur: “Yeri de yaydık, oraya sağlam dağlar yerleştirdik orada ölçü belli her türden ürünler bitirdik”.¹⁴⁰

Allah (c. c) bütün mahlûkatın yaratılışını, sağlam, adaletli, uyumlu ve birbiriyle ahengini anlatmaktadır: “Rahmanın yaratışında hiçbir uyumsuzluk göremezsin”.¹⁴¹ Yine de Allah (c. c) insanı, ahenkli ve adaletli yarattığını ve güzel

¹³⁵ Hucurat, 49/6.

¹³⁶ [https://www.aqaed.com/ahlulbatil.books.\(16/1/2017\).](https://www.aqaed.com/ahlulbatil.books.(16/1/2017).)

¹³⁷ Talak, 65/3.

¹³⁸ Ala, 87/1-2.

¹³⁹ Rahman, 55/7-8.

¹⁴⁰ Hicr, 15/19.

¹⁴¹ Mülk, 67/3.

bir şekil verdiğini bu iki ayette açıklamaktadır “*Ey insan! yüce Rabbin hakkında seni yanıltıp aldatan ne oldu? O Rabbin ki seni yarattı, seni insan olarak şekillendirdi ve seni dengeledi*”.¹⁴² Başka bir ayette şöyle buyrulmaktadır: “*biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır*”.¹⁴³ Allah Teâlâ bu ayetlerde, kâinatı ve insanı nasıl bir denge ve adalet üzerine yarattığını açıklayarak, insanlardan bunların üzerine bakarak, düşünerek ibret almalarını istemekte ve hayatlarının tüm boyutunu böyle bir denge ve adalet üzerine kurup geçirmelerini buyurmaktadır. Allah Teâlâ konuyla ilgili şöyle der: “*Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yataarken Allah’ı anarlar. Göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. “Rabbimiz! Bunu boş yere yaratmadın, seni eksikliklerden uzak tutarız. Bizi ateş azabından koru” derler*”.¹⁴⁴ Başka ayette şöyle der: “*Ey basiret sahipleri ibret alın*”.¹⁴⁵ Allah Teâlâ bu iki ayette bizi gök, yer ve tüm kâinat üzerine düşünmemizi isteyip onlardan ibret ve dersler almamızı emreder.

2) Bireysel Adalet: Bireysel adalet; bireyin, kendisine yapılmasını istemediği bir şeyi başkasına yapmaması, kendisine yapılmasını istediğini de başkasına yapmasıdır.¹⁴⁶ Bireysel adalet, bireyin fertlere karşı tutum ve davranışları adalet üzerine olması, toplumsal adalet ise bireyin topluma ve devlete karşı tüm tutum ve davranışları adalete uyup uymadığına denilir. Yani bireysel adalet, insan her bir fertle doğru düzgün ve ahenkli davranarak her bir ferdin hak ve hukukunu tanıyıp riayet etmesidir. Bireysel adalet, adaletin temelidir. Çünkü her ferdin düşüncesi, hareketleri, fiilleri ve tüm tutumu başka fertlere karşı hak ve hakkaniyete uygun ve fertlerle uyumlu olursa adalet, bütün boyutuyla tatbik olur.

3) Sosyal Adalet: Sosyal adalet, herkesin hak ve hukukunu toplum içerisinde belirleyip her bireyi toplum üyesi tanıyarak ortak yararları temin edip özgürce yaşamalarını yasalar çerçevesinde sağlamasıdır. Sosyal adalet, en önemli adalet türlerindendir. Sosyal adalet her toplumda gerçek anlamıyla uygulanırsa o toplumda herkes hakkına ulaşip özgürlüğüne kavuşacaktır. Sosyal adalet hakkıyla uygulanan toplumlarda insani değerler yükselir medeniyetler oluşur refah ve asayiş sağlanır.

¹⁴² İnfitar, 82/6-7.

¹⁴³ Tin, 95/4.

¹⁴⁴ Al-i İmran, 3/191.

¹⁴⁵ Haşr, 59 /2.

¹⁴⁶ Bülent Acar, “Laik Adalet Kavramı” *Ankara Barosu Dergisi*, c. 2, 1996, s. 226.

Sosyal adalet, adaletin ayrıcalık ve özel uygulamalar olmadan, genel ve eşit olarak uygulanması, yasalarla teminat altına alınmasıdır. Bu adaleti sağlayan değerler, norm ve standartlar ya da adalet diye adlandırılan davranış, tutum ve ilişkiler; din, örf, kültür, adet, gelenek, kural ve yasalardan kaynaklanmaktadır. Sosyal adalet daha gerçekçi ve somuttur, yapılması toplum içinde zorunludur. Sosyal adalet, toplumun varlığını korumak amacıyla herkese kendi üzerine düşeni yapmasını gerektirecek yardımlaşma içinde bulunmasını zorunlu kılar. Bundan dolayı sosyal haklar ve görevler ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁷

4) Siyasal Adalet: Siyasi adaleti kapsayıcı bir adalet türü olarak söylediğimizde, herkesin aklına ilk gelen şey devletin ve yöneticinin adil olması gerektiğidir. Bundan dolayı siyasi adalet, yönetim sistemi ve devletin başında olan kişilerle ilgilidir. Yönetim sistemi doğru, düzgün, hak ve hakkaniyet üzerine kurulduysa o yönetimin uzun müddet sürmesi beklenir. Eğer yönetim haksızlık üzerine kurulduysa ya da bir dengesizliği içerirse o yönetim çok uzun sürmeden yıkılıp gider. Aynı şekilde devlet başkanı veya devletin tüm yöneticileri de adaletli davranmıyorlar ya da doğru bir şekilde hizmet etmeden milleti hilelerle kandırıyorsa, o devlet ve yöneticiler eninde sonunda yok olup gider. Bu yüzden devletlerin ve yönetim sistemlerinin uzun sürmesi için, yöneticiler adaletli olmalı, yönetim sistemi adalet üzerine kurulmalı ve adalet ilkelerini esas almalıdır.

Siyasal adaletin sınırlarını belirlemek ve ölçüsünü tayin etmek çok zordur. Bu sebeple devlet yöneticileri kendi muhaliflerini, bahaneler üreterek yasalara aykırı görerek, tutuklayıp haislere atarak, etkisini toplumdan azaltmaya çalışırlar.¹⁴⁸ Dolayısıyla siyasal adalet; yönetim sisteminin adalet üzerine kurulması, herkesin hak ve hukukunun tam olarak yansıtılması, devlet yöneticilerinin herkese eşit olarak davranması, kurallara uygun hareket etmesi ve eleştiriye açık olmasıdır.

5) Ekonomik Adalet: Ekonomik adalet, devletler, hükümetler ve iktisadi kurumların, iktisadi fırsatları oluşturmada herkese eşit bir şekilde davranması ve ekonomik menfaatleri hasıl etmede herkesin özgürlüğünü sağlamasıdır. Devletler, toplumda bireylerin birlik ve beraberliklerini sağlamak, toplumun düzenini korumak ve dayanışmayı toplumda yerleştirmek için ekonomik adaleti sağlaması gerekmektedir. Ekonomik adaleti sağlamak için iş fırsatları, kazanma fırsatları ve

¹⁴⁷ Uğuzman, “Kelamda Adalet Kavramı”, ss. 21-22.

¹⁴⁸ Uğuzman, “Kelamda Adalet Kavramı”, s. 24.

iktisadi yatırım yapma fırsatları bulmak için herkesin özgürlüğünü sağlamak gerekmektedir.¹⁴⁹ İslam dini, ekonomik adaleti ve sosyal adaleti sağlamak için toplumun özgürlüğüyle ferdin özgürlüğünü bir denge üzerinde tutarak herkese iş fırsatı bulmak, kazanmak ve menfaat hâsıl etmek için yarışma fırsatlarını sağlamıştır. İslam, kapitalizm gibi ferdi tümüyle özgür bırakmamakta, özgürlüğün sınırlarını belirleyip menfaat ve kazanma çabasına teşvik etmektedir. Bununla birlikte İslam, sosyalizm gibi de toplum için ferdin özgürlüğünü inkâr etmeden, sınırlarını ve şartlarını bildirerek hem topluma önem vermiş hem de bireysel özgürlüğe ve kazanma fırsatlarına imkân sağlamıştır. Bundan dolayı İslam dini, uyuşturucu gibi şeylerin ticaretini caiz kılmamıştır. İslam, ekonomik adaleti, sağlamak için, bunların yanında zekâtın verilmesini zorunlu tutmaktadır.¹⁵⁰

1.2.13. Adaletin Değerler Eğitimiyle İlişkisi

Adaletin, değerler eğitimiyle ilişkisi iki açıdan ele alınabilir. Bireysel açıdan adalet değeri, tüm değerlerin temelidir. Bir kimse adil olduğunda ya da adaleti uyguladığında ister istemez başka değerler de uygulanmış olur. Mesela sabır, Allah'tan korkma, dikkatli davranma, cesaret, ehil olma gibi birçok değer adaletin uygulanmasıyla gelişir. Adil bir birey, insanlığa ait tüm değerleri sergiler. Bundan dolayı adaletin değerler eğitimiyle sıkı bir ilişkisi vardır. Başka açıdan ise adalet, toplumsal boyutludur. Adalet uygulanan toplumlarda değersizlik ve bozgunculuk görülmez. Adaletin olduğu yerde ya da toplumda hırsızlık, haksızlık, güvensizlik, huzursuzluk vb. olmaz. Adalet değeri, toplumsal açıdan da birçok değeri, zorunlu ya da zorunlu olmaksızın toplum bireylerine kazandırır. Örneğin, adaletin uygulandığı toplumda güven, güven olduğu yerde de huzur, sükûn, barış vardır. Böylelikle herkes huzur içinde yaşar ve toplum Farabi'nin ifadesiyle, medine-i fazılaya (erdemli topluma) dönüşür.

¹⁴⁹ Uğuzman, “Kelamda Adalet Kavramı”, s. 23.

¹⁵⁰ Karataş, “Kur'an-ı Kerime Göre Adalet Kavramı”, ss. 53-54.

İKİNCİ BÖLÜM

ADALET DEĞERİNİN ÖĞRETİMİNDE YÖNTEM VE TEKNİKLER

Bu bölümde, ailede, okulda ve toplumda değerler eğitimi bağlamında adalet değerinin öğretiminde dikkate alınması ve uyulması gereken ilkeler, yöntem ve teknikler incelenir.

2.1. Ailede Adalet Değerinin Öğretiminde Yöntem ve Teknikler

Aile toplumun temel esası, bireyin en huzurlu sığınağıdır. Zaten toplum ailelerden oluşmakta ve biçimlenmektedir. Bireyler için de, hangi statü de olursa olsun aile, yegâne huzur veren sığınak ve rahat edilen bir yaşam ortamıdır. Aile en verimli, en etkili, en yapıcı ve en eski eğitim kurumlarından sayılmaktadır. Bundan dolayı, ailenin eğitim açısından rolü çok büyüktür.¹⁵¹ Eğer iyi, güzel ve faziletli bir toplum oluşturmak istenilirse, güzel ve yapıcı aile bireyleri yetiştirmeleri gerekir. Ailede çocuklara güzel ahlak ve değerler kazandırmak için bütün aile bireyleri, başta anne baba olmak üzere kendileri bilinçli, donanımlı ve programlı olması gerekir. Bu programların uygulanması için de önce ana babanın kendi sorumluluklarını yerine getirmeleri gerekmektedir.

¹⁵¹ Mustafa Köylü, “Ailede Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, İstanbul: Nobel Yayınları, 2016, s. 107.

2.1.1. Anne Babanın Dikkat Etmesi Gereken Hususlar

Anne babanın, çocuklarını iyi yetiştirmek, verimli ve faydalı bireyler kılmak için aşağıdaki şartları yerine getirmesi gerekmektedir.

1) Anne-Babanın Davranışları Adaletle Uygun Olmalıdır: Anne babalar çocuklarını verimli, etkili, âli ahlaklara sahip ve yüksek insani değerlerle donanımlı, kısacası adil bir fert olarak yetiştirmek isterlerse en ufak davranışları dahil olmak üzere her eylemlerinde adaletli olmaları gerekmektedir. Anne-babaların tüm çocukları arasında evlatlarını öpmesine varıncaya kadar adaletli davranması gerekir. Çünkü tüm davranışlar, tavırlar, sesler, görüntüler çocuğun anne karnından başlayıp ölümüne kadar devam eden bilinç ya da bilinçaltına depolanarak çocuğun davranışlarını, zihinsel alt yapı taşlarını ve gelecekte oluşturacak karakterini olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Bu sebeple davranışlarımıza, düşüncelerimize çok dikkat etmemiz gerekir. Çünkü bilinçaltı iyi kötü, doğru yanlış tepki vermeden kabul etmektedir. Bilinçaltı toprak gibi her türlü tohumu kabul eder, ne ekersiniz onu verir. Örneğin siz bir şeyi bilinçli olarak, yanlış olduğunu bilerek doğru diye kabul edersiniz onu bilinçaltı doğru olarak görür, çünkü bilinç altı bir sözün, davranışın, düşüncenin doğruluğunu-yanlışlığını, iyisini-kötüsünü kanıtlamak için uğraşmamakta, düşünceye ve önerilerinizin doğasına göre karşılık vermektedir.¹⁵² Dolayısıyla anne babalar, çocuklarının adil olmaları için kendilerinin de adil davranmaları, adilce düşünceleri ve her konuda, kendi aleyhlerine de olsa adaletten ayrılmamaları gerekmektedir. Bu konuda yetişkinlerin küçük bir haksızlık yaptığı düşünüldüğünde, bu haksızlık hemen çocuğun bilinçaltına yerleşebilmekte, onda kıskançlık ve kin duygusunu daha da güçlendirerek, gelecekte çocuğu daha saldırgan bir birey haline gelmesine neden olabilmektedir. Bunun yanında, bilinçli davranışlar ve düşünceler bireyleri etkilemektedir. Özellikle çocukluğun ilk döneminden ergenlik dönemine kadar davranışlar, eylem ve sözel şeyler çocuğun karakter oluşturmada daha etkili olmaktadır. Eğer büyüklerin söylediği sözle davranış arasında çelişki olursa, çocuk bundan olumsuz etkilenerek büyüklere olan güvenini kaybedecek, bunun neticesinde korkak ve asosyal bir insan olabilecektir. Küçük bir haksızlık bile böyle bir etkiye yol açabilir. Dolayısıyla, anne babaların sözleriyle

¹⁵² Yağmur Küçükbezirci, “Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri”, *Değerler Eğitimi*, (drl.) Sinan Zavalı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014 s. 123.

davranışları tutarlı ve adalet üzerine olmadıkça, çocuklardan adil olmaları beklenemez.

2) Ailece Etkinlikler: Anne babaların, çocuklarının adalet değerini kazanmaları ve geliştirmeleri için, etkili ve sonuç alıcı programlar düzenlemeler olabilir. Bu programlar, ders programı, oyun programı, film izletme, şiir ve şarkı söylemek gibi programlar olabilir. Bu ilke, teknik ve öğrenme etkinlikleri aşağıda kısaca açıklanmıştır.

a) Ailede Eğitimsel Etkinlikler: Hafta da iki veya üç akşam planlı ve eğitim kurallarına uygun ders kapsamında hikâyeler anlatılması gerekir. Adaletle ilgili hikâyeleri önceden seçerek bir hikâye şeklinde anlatılıp ve çocuğun ne anladığına dair geri bildirimde bulunması gerekir. Hikâyelerin adaletle ilgili olmasının yanında kısa ve anlaşılır olması gerekmektedir. Sorumluluk ve iş birliği becerisini kazandırma ve geliştirmesine yönelik 5-6 yaşındaki çocuklara yapılan bir araştırmada, hikâyenin olumlu etkisi vurgulanmaktadır.¹⁵³ Dolayısıyla, hikâyenin çocuklara değer kazandırma ve geliştirmede önemli rolü ve katkısı vardır. Bu etkinlikte, tarihte adaleti uygulayan ve adaletli olan insanların ve adil kahramanların anlatmasına yer verilebilir. Çocuğun, bu adil kahramanları, araştırmalarına fırsat verilmelidir. Böylelikle çocuk, öğrendiği bu adil kahramanların hayatını örnek alarak onun yolunu izlemeye çalışır ve onun gibi olmaya çalışır. Bu yöntemi uygularken cinsiyetin, benzerliklerin, statünün ve yaşın dikkate alınması önemlidir. Yani bir kız çocuğuna adil bir kadının örnek göstererek anlatması daha verimli ve sonuç verici olur.¹⁵⁴ Bu etkinlik programını daha etkili kılmak için, adaletle ilgili resimler ve panolar yapılabilir. Çünkü resimler, sözlü ve yazılı öğretimden daha etkilidir.¹⁵⁵ Bunun yanında adalet değeriyle ilgili güzel sözlerin, hadislerin ve ayetlerin pano olarak görünen yerlere asılabilir.

Adalet değeri ile ilgili etkinlik programında, önce adalet kavramını iyice çocuğun kapasitesine göre açıklayıp adaletle eşitliğin farkını anlatması gerekir. Çünkü insan bir şeyi bilmeden uygulamasına özen göstermez hatta bilgisinin yanında nedenlerini öğrenirse daha ilgi göstererek yapmaya çalışır.

¹⁵³ Neriman Baş, “Hikâye Temelli Eğitim Programının 60-72 Aylık Çocukların Sorumluluk ve İşbirliği Becerilerinin Gelişimine Etkisinin İncelemesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011, s. 79.

¹⁵⁴ Aslan, “Kahramanlardan Yararlanma”, s. 24.

¹⁵⁵ Aydın ve Güler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 189.

b) *Drama ve Tiyatro Oynamak*: Drama ve tiyatro yoluyla adalet değerinin çocuklara kazandırılması ve geliştirilmesi çok önemli ve verimlidir. Aslında sanat, güzellikleri sergileyen bir faktördür, ancak burada değer eğitiminde amaç güzel sanatları öğretmek değil, bu güzel sanatlarla değerleri öğretmek, kazandırmak ve geliştirmektir. İnsan güzellikleri benimser, hoşuna gider, sever ve ona ilgi gösterir. Bu güzellikler insanın sözüyle, davranışlarıyla, mimikleriyle yansımaktadır.¹⁵⁶ Yani adalet değerini çocuklara kazandırmak için anne babalar, adaletle ilgili drama ve tiyatro uygulamalar ve düzenlemeler yapabilirler. Çocuklara, konuyu seçip sergilemelerini, bir oyun gibi yönlendirerek bundan sonuçlar çıkarmalarını sağlamak uygun olur. Bu yöntem, bir oyun ve eğlence içerdiği için, daha yapıcı ve kalıcıdır. Böylelikle çocuklar hem adalet değerini kazanır hem de eğlenirler.

c) *Adaletle İlgili Film İzletmek*: Anne babalar, adalet kavramını çocukların daha iyi anlamaları için adaletle ilgili çizgi film ve filmler izletilebilir. Çünkü film ve çizgi filmlerin, çocuklara kavramsal ve düşünsel etkisi vardır. Filmler ve çizgi filmler çocuklara, adalet gibi soyut kavramları hareketlerde, davranışlarda ve karakterlerde sergilemek suretiyle somutlaştırabilirler. Çocukluk döneminde, özellikle 3-6 yaş arasında çizgi film, hem işitsel hem görsel olduğu için adalet gibi soyut kavramları anlaşılmasında daha etkilidir. Zaten bu tür filmlerin amacı, eğlendirmek değil eğitmektir.¹⁵⁷ Bu yöntem de eğlence içerdiği için daha verimli ve kalıcı olur.

d) *Adaletle İlgili Şiirler ve İlahiler Dinletmek*: Çocukların eğitime ve duygularının gelişiminde özellikle de adalet duygusunun geliştirilmesinde anne babalar, şiirler ve ilahilerden de yararlanabilir. Şiirlerin ve ilahilerin çocuk eğitiminde çok büyük rolü vardır. Şiirler ve ilahiler, çocukların hem duygularına hem de düşüncelerine hitap ederek onların duygularını geliştirir, düşüncelerini aydınlatır ve hayal güçlerini artırır. Çünkü şiir ve ilahiler, çocuğun kulağına hoş geldiğinden dolayı onları sever ve ondan zevk alır. Çocuk sevdiği her şeye de önem gösterir. Bu nedenle, çocuğun sevdiği yöntemlerle adalet duygusunun kazandırılması önemlidir. Çocuklar şiir ve ilahi dinlemeye okul öncesinden başlarlar, daha sonra anlaması zor

¹⁵⁶ Aydın ve Güler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 186.

¹⁵⁷ Sevim Çıkrıkçı, “Çizgi Filmlerin 5-6 Yaş Çocuklarının Kavram Gelişimi ve Kazanımına Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999, s. 80.

olanları bile kavrarlar.¹⁵⁸ Dolayısıyla, anne babalar, şiirler ve ilahiler vasıtasıyla daha okula gitmeden önce çocuklarda adalet değerinin etkili bir şekilde gelişimini sağlayabilirler.

e) *Oyun Oynatmak ve Oyun Kurallarını Önemsetmek*: Anne babalar, programlarında çocuk oyunlarına yer vermeli ve çocukların oynamalarına fırsat vermelidirler. Yani adalet değerini çocuklara aşlamak için çocuk oyunlarından da faydalanmak, çocukları oynamalarına zemin hazırlayıp oyunların kurallarını önemsetmek gerekir. Böylelikle çocuk, oyunda bile adaleti tanımış olup onu uygulamaya çalışır.

f) *Tutarlı Olmak*: Anne-babalar, çocukları eğitmek için bütün programları ve yöntemleri uygularken tutarlı olmalıdırlar. Tutarlılıktan kastettiğimiz, tüm aile bireylerinin, başta anne-baba olmak üzere bütün davranışlarının, kararlarının ve düşüncelerinin birbirine uyması, sözlerle fiillerin ters düşmeden uyuşmasıdır. Anne-baba, bugün çocukla ilgili bir karar alırsa, ertesi gün onu çiğnerse veya anne bir şey derse baba başka şey derse ya da bir şeye sabah evet akşam hayır derse, bu tür tavırlar çocuğun eğitimini olumsuz etkiler. Çocuk, neyin kötü neyin iyi olduğuna dair kararsız kalıp kafası karışır. Çocuk, doğuştan benmerkezci olduğu için böyle durumlarda büyüklere uymadan kendi bildiğini ve istediğini yapar ve kötü yollara yönlenebilir.¹⁵⁹ Dolayısıyla, anne-babalar ve aile bireyleri, çocuklara adalet değerini aşlamak için bütün davranışlarına, düşüncelerine ve sözlerine dikkat ederek, uyumlu ve birbirini teyit eder olması gerekir. Bunun yanında, bütün aile bireyleri çocuğu eğitme ve yetiştirme konusunda planlı ve iş birliği içerisinde olmaları gerekir, yoksa aileden birileri, her ne kadar çocuğun eğitime çaba gösterirse de başkası onunla ahenkli olmadıkça hiçbir faydası olmaz. Bu nedenle anne babalar ve aile bireyleri, çocuklara adalet değerinin kazandırılması ve onların adalet duygusunun zedelenmemesi için, tutum ve davranışlarında tutarlı olmalı, söz ve davranışları uyumlu olmalı, adalet ilkesine aykırı hareket etmemelidirler.

g) *Ödül ve Ceza Konusunda Dikkat Göstermeli*: Ödül ve ceza, eğitimde kullanılan çok etkili bir araçtır. Yani çocuk, iyi bir iş yaptığında teşvik etmek amacıyla ödül verilmeli ve takdir edilmeli aksine bir yanlış yaptığında da yanlış

¹⁵⁸ Esin Yıldırım, “Şiirin Türkçe Eğitimindeki İşlevi ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Şiirlerin Yerini İncelemesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2012, s. 30.

¹⁵⁹ Hayati Hökelekli, *İnsani Değerler*, İstanbul: Dem Yayınları, 2013, s. 90.

düzeltilmek amacıyla bir disiplin olarak ceza verilmelidir.¹⁶⁰ Ebeveynlerin, çocuklarda adalet değerini geliştirmek için bütün hareket ve davranışlarına dikkat etmeleri gerektiği daha önce ifade edilmişti. Bu nedenle, ebeveyn ve aile bireyleri, birisi bir güzel iş, hizmet yaptığında veya başarı elde ettiğinde, onu teşvik etmek için ödül verirken veya kötü bir harekette bulunduğu, o kötülükten alıkoymak için ceza verirken, ödül-ceza ve yapılan davranış arasındaki dengeye dikkat etmelidirler. Nitekim çocukları haksızlıklar olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı aile büyüğü birine iyi iş, hizmet ve başarıdan dolayı ödül verirken haksız yere vermemesi ve yaptığı iş ve hizmetle verilen ödülün bir denge üzerine olması gerekir. Ceza verirken de aynı şeyi yapması gerekir. Cezanın, hak edilmeden verilmemesi ve cezanın işlenen suçtan daha çok veya az olmaması, denge üzerinde olması gerekmektedir. Bunun yanında, anne-baba ceza ve ödül verirken önce kendi aralarında ortak bir karar alarak uygulamaları gerekir.¹⁶¹ Böylelikle çocuklarda adalet değeri geliştirilmiş olur.

h) Örnek ve Model Olmak: Örnek ve model olmak en etkili, eğitim metotlarından. Çocuklara adalet değerini kazandırmak ve geliştirmek için başta anne baba olmak üzere büyükler örnek ve model olmalıdırlar. Zira çocuklar, ilk çocukluk döneminde daha çok büyüklerin tutum ve davranışlarını taklit ederler. Bu nedenle yetişkinlerin çocuklara örnek olması için önce kendilerini eğitmeleri gerekir. Zaaf ve eksikliklerin farkına varıp bütün davranış ve tutumlarında adaleti sergilemeleri gerekir. Çünkü çocuklar, büyüklerin gözüyle görür, kulağıyla işitir. Çocuklar, Kötüyü yanlış, iyiyi doğruyu büyüklerden görerek öğrenirler. Çocuklar, daha çok duyduklarını değil gördüklerini yaparlar, sözlere değil tavır, tutum ve davranışlara bakarlar. Bundan dolayı, aile büyüklerinin çok dikkat etmesi ve adalet değerinin uygulamasına örnek ve model olmaları gerekir.¹⁶² Kuran'da da Allah Teâlâ, örnek olmamızı ve söylediğimizle davranışımızın bir olmasını vurgulamaktadır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır*”.¹⁶³ Yani Allah (c.c), bir şeyi kendimiz yapmadan söyleyip durmamızı ve kendimiz örnek olmadan bir faydasının olmayacağını, beyan etmektedir. Çünkü söylediğimizi kendimiz yapmazsak, çocuk onu önemli değilmiş

¹⁶⁰ Mehmet zeki Aydın, *Ailede Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009, s. 144.

¹⁶¹ Hökelekli, *İnsani Değerler*, s. 91.

¹⁶² Süleyman Karacelil, “Ailede Adalet Eğitimi”, *İASSS Dergisi*, c. 6, B. 8, 2013, s. 263.

¹⁶³ Saff, 61/2-3.

diye algılayarak yapmayabilir. Bu yüzden, Allah (c.c.), söylenip de yapılmayan davranışları çirkin görmüştür. Aile bireyleri adaleti sergilemezlerse, haktan yana olmazlarsa, çocuğun adil olmasını ve adil davranmasını beklememelidir.

2.2. Okulda Adalet Değerinin Öğretiminde Yöntem ve Teknikler

Çocukların ikinci etkileyici çevresi okullardır. Okullarda adalet değerini kazandırmak, yerleştirmek ve alışkanlık hale getirmek için öğretmenler başta olmak üzere okul müdürü, okul yöneticileri ve tüm personel, bütün davranışlarında, düşüncelerinde ve sözlerinde adaletli olmalıdır. Ayrıca öğrencilere örnek ve model olarak, adalet değerini çeşitli yöntem ve metotlarla öğretmeleri gerekmektedir. Adalet değerini öğrencilere kazandırmak ve geliştirmek için, öğrencilerin gelişim seviyelerine ve okul kademelerine uygun içerik, yöntem ve teknikler kullanılmalıdır.

2.2.1. Okul Öncesindeki Öğrencilerde Adalet Değeri Öğretimi

Okul öncesi eğitimi, zorunlu eğitim döneminden önce çocukların fiziksel, zihinsel, duygusal gelişmeleri, sosyalleşmeleri ve yeteneklerini daha iyi sağlayan, programlı, etkili ve sistemli bir eğitim sürecidir. Okul öncesindeki öğrenciler, aile dışında ilk adımlarını çevreye ve topluma atmakta, bunlardan etkilenmeye ve gelecekte olan karakterlerini ve şahsiyetlerinin alt yapılarını oluşturmaya başlamaktadırlar. Bu kurumlarda, çocuklara değerler eğitimi ve öğretim verilmektedir. Bu eğitimlerin yanında, ahlaklı bireyler yetiştirmek, gelecekte yararlı nesiller ve medeniyetler oluşturmak için adalet değerini içeren değerler eğitimi faaliyetleri programlı, sistemli, amaçlı ve bilinçli bir şekilde verilmelidir. Çünkü bu dönem çok etkili, tesirli, yapıcı, duyguların geliştirmesine daha uygun ve kişiliğin temellerinin hızla geliştiği bir dönemdir.¹⁶⁴ Bu dönemde, değerler eğitimi aşılacak için oyun ve eğlence içeren programlara daha ağırlık verilmelidir. Zira bu dönemde, değerlerin geliştirilmesi ve kazandırılması okuma yazmadan ziyade oyunlar, dramalar, resimli hikâyeler, çizgi filmler ve eğlenceli aktivitelerle gerçekleşmektedir.

¹⁶⁴ Mevlüt Kaya ve Osman Taşkın, “Okulda Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, s. 139.

Zira bu dönemde, çocukların bilişsel yönlerinden daha çok duygusal yönleri gelişmektedir. Dolayısıyla, değer kazandırma da daha çok duygularla alakalı olduğu için adalet değeri çocukların duygularına hitap edecek şekilde yapılandırılmalıdır. Bu dönemde öğretmenler çocuğa baskı yapmadan çocuğun merak ettiği konuları ve sorduğu soruları cevaplandırmak suretiyle yeni mesaj yoluyla eğitim vermesi gerekir.¹⁶⁵ Adalet değerini bu dönemdeki çocuklara kazandırmak ve geliştirmek için, aşağıdaki yöntemlerden faydalanmalı.

2.2.1.1. Doğrudan Öğretim Yöntemi

Bu yöntemde, soru cevap, tekrar etme ve telkin yöntemlerinden faydalanılmaktadır. Soru cevap yönteminde, öğretmen bilinçli, programlı olarak çocukların zihnini geliştirmek, merakını artırmak, ne anladığını bilmek ve düşünce yeteneğini kazandırmak için öğrencilere soru sorarak, onlardan cevap, çözüm ve değerlendirmeler ister. Yapılan araştırmalara göre bu yöntem çok etkili, kalıcı ve yapıcı bir yöntemdir. Çünkü bu yöntemde öğrenci rol aldığı için, öğrendikleri ve kazandıkları etkili ve kalıcı olur.¹⁶⁶

Adalet değerini geliştirmek ve kazandırmak için bu yöntemin adaletle ilgili etkin sorular sorarak kullanılması uygundur. Çünkü adaleti gerçekleştirmek için çocuğun olayları anlaması, gerçeği bulması ve karar vermesi gerekir. Bu sebeple, çocuğun zihninin gelişmesi önemlidir. Bu yöntemle çocukların zihni gelişir, düşünce gücü artar. Ama bu ilk çocukluk döneminde bu yöntemin bütünüyle uygulaması mümkün değildir. Ancak bir yarışma kapsamında, ödül ve pekiştirme yöntemiyle eğlence formatında uygulanması daha uygundur.

Adalet değerini çocuğun zihnine yerleştirmek için tekrar etme ve ezberletme yöntemini kullanmak gerekir. Gerçi bu dönemde çocuk, adalet kavramını tam kavrayamaz, ama dil açısından adaleti zihinde yerleşmesi ve alışması gerekir. Çünkü, dil ile zekânın bir bağlantı içerisinde olduğunu ve dil yeteneğiyle zihin yeteneğinin birlikte geliştiği düşünülmektedir. Bundan dolayı, çocuğa önce adalet gibi soyut kavramların anlatılması, daha sonra bu kavramların amacını anlaması ve çocuğun

¹⁶⁵ Cemil Oruç, “Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, s. 19.

¹⁶⁶ Sevil Büyükanal Filiz, “Soru-Cevap Yöntemine İlişkin Öğretimin Öğretmenlerin Soru Sorma Düzeyi ve Tekniklerine Etkisi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002, s. 13.

daha iyi kavraması için verilmesi gereklidir.¹⁶⁷ Bu yöntemlerin yanında telkin yönteminin de kullanılması faydalı olur. Telkin, öğretmenin, öğrencilerine neyin kötü neyin iyi, neyin doğru neyin yanlış olduğunu detaylı bir şekilde tarihsel veya kurgusal hikâyelerle veya başka sözlerle anlatmasıdır.¹⁶⁸ Bu dönemde, adalet değerini öğretmek ve kavratmak için, telkin yoluyla adalet ahlakını kapsayan kurgusal hikâyelerin anlatılması yararlı olacaktır.

2.2.1.2. Yapararak, Yaşayarak Model Olma Yöntemi

Okul öncesi dönem çocuklarına adalet değerini kazandırmak ve geliştirmek için, okuldaki tüm eğitimcilerin adaleti kendi hayatlarında tüm boyutuyla uygulamaları gerekmektedir. Çünkü çocuğun ilk öğrenme şekli ve yolu, çevresindeki davranışları taklit etmektir. Bu sebeple, çocuğun çevresinde adalet değerinin doğru bir şekilde sergilemek gerekir ki, çocuk onu taklit ederek o değeri kazanabilsin.

Çocuklar, daha çok sevdiği insanı, önem verdiği kişiyi ve beğendiği şeyleri taklit eder. Taklidin özellikle bu dönemde etkisi çoktur. Çünkü “çocuklar parmağımızla işaret ettiğimiz yere gitmezler, ayak izlerimizi takip ederler”. Taklitte takip edilen kişi de çok önemlidir.¹⁶⁹ Dolayısıyla adalet değerinin çocuklara kazandırmak ve geliştirmek için öğretmenler ve eğitimciler adalet uygulamasına örnek ve model olarak adaletin ne olduğunu ve nasıl adaletle yaşadığını göstermelidir. Yani bütün davranışlarında, düşüncelerinde ve sözlerinde, adaleti yaparak yaşayarak sergilemeleri gerekmektedir.

2.2.1.3. Gözlem Yoluyla Öğretim

Gözlem yoluyla öğrenme, çocuğun, çevresindeki tüm insanların davranışlarını, tutumlarını, nesneleri, olayları, doğayı, bütün gördüklerini gözlemle böylece kendine örnek çıkararak, öğrenmesidir. Gözlem, taklitten daha etkili, verimli ve model olma tekniğinin tamamlayıcısıdır. Gözlem ve model olmanın etkisini

¹⁶⁷ Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010, s. 284.

¹⁶⁸ Dam, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, s. 65.

¹⁶⁹ Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, ss. 90-91.

belirlemek için şöyle denilmektedir: “Öğüdün yolu uzun, örneğin yolu kısa ve etkilidir”.¹⁷⁰

Adalet değerini bu dönemdeki çocuklara kazandırmak ve geliştirmek için, çocuklara doğanın güzelliğini, dengesini, birbiriyle uyumlu olmasını vurgulayarak, gözlemlmelerini sağlamak gerekir. Çünkü, adaletin bir anlamı da, denge ve uyumdur. Bu sebeple doğa ve tabiatın, gecedeki yıldızlardan ders çıkarıp adaleti ve hakkı tanıtarak insanların da böyle birbirleriyle uyumlu olması, davranışlarında dengeli olması, herkesin kendi hakkına razı olması ve başkasının hakkına tecavüz etmemesi anlatılarak adalet değeri aşılanabilir. Allah Teâlâ Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: “İnsanlara ufuklarda (dış âlemden) ve kendi nefislerinde ayetlerimizi göstereceğiz ki, onun (Kur'an'ın) gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şahit olması yetmez mi?”.¹⁷¹ Yani Allah Teâlâ, kâinattaki Allah'ın güç ve kudretini dış gözlemlerle, insanın vücudundaki delilleri ise iç gözlemlerle bakın.¹⁷² Onlardan ibret alarak Allah'a inanıp hayatınızı buna göre bir denge üzerine ayarlayın, demektedir. Bu yöntemde, panolardan ve sembollerden de yararlanılabilir. Adaletle ilgili sembolleri ve güzel sözleri, ayetleri ve Peygamber Efendimizin hadislerini, önemli ve çarpıcı yerlere asarak, adalet değerini çocuklara aşılamış olur. Çünkü bu dönem, özellikle 2-4 yaş arası pedagoglar tarafından sembolik dönem olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde çocuk, karmaşık kavramları anlayamaz. Bu nedenle birçok şeyi sembolleriyle anlar.¹⁷³

2.2.1.4. Adaletle İlgili Çizgi Film İzlettirme

İlk çocukluk döneminde adalet gibi soyut değerleri kavrayamadıklarından, adaleti bu yöntemle daha somut bir şekilde gözlerin önünde hem de beğenerek eğlenceli haliyle görmektedirler ve bu durum çocuklar için oldukça kalıcı, yapıcı ve etkilidir. Çocukların filmlere özellikle de çizgi filmlere ilgileri çoktur, çocuklar televizyonda gördüklerini kendi hayatlarında gerçekleştirmeye özellikle film kahramanları gibi olmaya çalışırlar. Yapılan bir araştırmaya göre, çocukların yüzde elliden fazlası, gördükleri filmin kahramanını sevdiklerinden, yüzde 24'ü ise

¹⁷⁰ Aydın ve Gürler, *Okulda Değerler Eğitimi*, ss. 86-87.

¹⁷¹ Fussilet, 41/53.

¹⁷² Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, s. 85.

¹⁷³ Gülnur Aşcıoğlu, “Bir Grup Okul Öncesine Devam Eden Çocuğun Aile Resimlerinin Yorumlanması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 8.

gücünden dolayı onun gibi olmak istemektedirler.¹⁷⁴ Bu nedenle çok etkili bu araçtan yararlanılması gerekmektedir. Adaleti iyi temsil eden film ve çizgi filmleri çocuklara izletip geri bildirimde bulunmak yerinde olur.

2.2.1.5. Oyunlar ve Oyunların Kurallarına Önem Göstermek

Oyun, belli bir amaca yönelik olan veya olmayan, kurallı ya da kurlsız gerçekleştirilen, her durumda bireyin isteyerek ve zevk alarak yer aldığı fiziksel, bilişsel, dil, duygusal ve sosyal gelişimini etkileyen faaliyetlerdir. Oyun, çocuğun fiziksel, duygusal, zihinsel niteliklerini ve yeteneklerini geliştirmekte ve psikolojik ve ruhi ihtiyaçlarını karşılamaktadır.¹⁷⁵ Bu sebeple, önce çocuklara oynama fırsatları sağlamalı, sonra eğitim amaçlı oyunları oynatıp, kurallarına önem gösterilmelidir. Adalet ahlakını öğretmek için, çocukların ilgi duyduğu her türlü oyun oynatılmalıdır. Çünkü bu oyunlarla çocukların ihtiyaçları ve içgüdüleri tatmin olur. Normal ve dengeli bireyler olarak yetişmeleri oyun sayesinde sağlanır, zihni ve ruhi sorunlara maruz kalmaları engellenir. Çocuğun ihtiyaçları ve içgüdüleri tatmin olmazsa, çocuk kendisine haksızlık yapıldığını düşünerek insanlara karşı kin besleyebilir. Ayrıca mahrumiyet hissedip saldırganlığa baş vurabilir. Oyunların kuralları önem taşıdığından onlara özen göstermesi büyük önem taşımaktadır. Oyunun kurallarının uygulanması ve gerçekleştirilmesi, çocuğa adil olma, hakkı savunma ve hep haktan yana olma mesajını dolaylı olarak vermektedir. Bu yüzden, oyunun kurallarına özen göstermelidir.

2.2.1.6. Drama ve Canlandırma Yöntemi

Drama ve canlandırma yöntemi, düşünce, olay, durum veya bir problemin insanların önünde, öğrencilerden seçilen belli üyeler tarafından eğlence amacıyla canlandırılması esasına dayanan öğretme yoludur.¹⁷⁶ Bu yöntem, çocuk için eğlendirici ve kendisi bizzat yaptıkları için ve birçoğu canlı gördükleri için adalet duygusu öğrencilerin zihinlerine daha iyi yerleşebilir. Yaparak yaşayarak canlandığı şey daha kalıcı, etkileyici ve verimli olur. Bu yüzden adalet değerini öğretmek ve kazandırmak için bu yöntemden yararlanmalıdır.

¹⁷⁴ Eftal Orhan, “Televizyonda Yayınlanan Şiddet, Cinsel ve Dini İçerikli Filmlerin ve Çizgi Filmlerin Çocukların Dini Duyguları Üzerine Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1997, ss. 43,46.

¹⁷⁵ Aydın ve Gürel, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 150.

¹⁷⁶ Kaya ve Taşkın, “Okulda Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, s. 140.

2.2.1.7. Sevgi ve Şefkat

Sevgi ve şefkat çocuk eğitiminin temelidir. Çocuklarda ilk gelişen duygu sevgi, güven ve ümittir.¹⁷⁷ Çocukların bu duyguları, tatmin olmadığı takdirde, çocuk mahrumiyet hisseder ve bu mahrumiyet hissi, çocuğun gelecekte olumsuz davranışlara yönelmesine neden olabilir. Bundan dolayı, çocuğun adil olması için bu duygular tatmin olunmalıdır. Sevgi ve şefkat yöntemiyle bütün bahsettiğimiz yöntemleri uygulamalarda gereklidir. Çünkü çocuklar, sevgiye ilgi gösterirler. Çocuklara büyükler kendilerini sevdirek adil davranışlarını izletmek için ödül ve hediye verme yöntemini de kullanabilirler. Zira çocuk sevdiğini taklit ederek takip eder. Şunu da unutmamalı ki, sevginin de bir denge üzerine tutulması gerekir.

2.2.2. İlkokul Öğrencilerinde Adalet Değeri Öğretimi

İlkokul, çocukların ilk zorunlu programlı ve sistemli öğrenmeye başladığı öğretim kurumudur. Bu dönemde çocuklar, mantıksal düşünmeye hazır olup sayı, zaman, mekân, boyut, hacim, uzaklık ve yakınlık gibi kavramları anlayabilirler, ancak soyut nesneleri hala tam anlayamazlar. Onlar, olaylara farklı yönlerden bakabilir ve nedenlerini öğrenmeye çalışırlar, bir sorunla karşılaştıklarında başkalarının düşüncelerini de sorunun çözümünde değerlendirirler.¹⁷⁸ Bu dönem ile okul öncesi dönem çocukları, arasında dil ve zihinsel gelişme açısından çok farklılıklar vardır. Yani bu dönemde çocuk, dil açısından sıkıntıya uğramadan her şeyi konuşabilir ve somut şeyleri kavrayabilir. Zihni açıdan da çok şeyleri anlayıp, maddi zararı ve faydayı kavrayabilirler. Okul öncesi döneminde adalet değerini kazandırma ve geliştirme ile ilgili sunduğumuz bütün yaklaşımlar, yöntemler ve metotlar adalete bir giriş olarak arz edildi. Çocuk bu yaşlarda adaleti tam anlamıyla kavrayamaz, çünkü adalet duygusu, 5-6 yaşlarından sonra gelişmeye başlar.¹⁷⁹ Sunduğumuz yöntem ve teknikler, adalet değerini çocuğa alıştırmak, zihninde yerleştirmek ve bilinçaltına depolanmak amacıyla verilmiştir. İlkokul öğrencilerinde adalet değerini öğretme metotları ve teknikleri, çocukların fiziksel, duygusal ve zihinsel gelişimlerine göre ele alınacaktır. Bu dönemde de adaleti kazandırmak ve

¹⁷⁷ Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, s. 49.

¹⁷⁸ Kurtman Ersanlı, *Davranışlarımız Gelişim ve Öğrenme*, Samsun: Eser Ofset Yayınları, 2005, s. 135.

¹⁷⁹ Fatih Menderes Bilgili, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2005, s. 54.

geliştirmek için okul öncesi dönemindeki tüm yaklaşımlar, yöntemler ve metotlar uygulanabilir. Onlardan farklı olarak bu dönemde, yarışma içeren programlara daha fazla ağırlık verilmelidir.¹⁸⁰

Adaleti kazandırmak için, doğrudan öğretim yaklaşımından faydalanıp tekrar etme, soru cevap, telkin, adaletle ilgili şiir ve güzel söz yöntemlerini kullanabilir. Yine bütün okul personeli öğretmenler başta olmak üzere, adaleti yaparak, yaşayarak, model olma yöntemini bütüncül bir yaklaşımla öğrencilere takdim etmelidirler. Bu dönemde çocuk, duyularını kullanarak, kendisi de nesneleri yaşayarak yaparak öğrenebilir.¹⁸¹ Bundan dolayı, bu dönemin önceki dönemden farkı, çocuğun adaleti, kendisi de temsil edip yaparak yaşayarak öğrenebilmesidir. Bunların yanında, adalet değerini kazandırmak için gözlem yoluyla tabiatın dengesinden tutun, doğanın güzellikleri, gecenin yıldızları, insanların birbirlerinden farklı olmaları ve birbirlerine karşı haklarına varıncaya kadar çocukları düşündürerek adaletin anlamı anlatılmalıdır. Daha etkili olması için filmler ve çizgi filmler izletilebilir. Adaletle ilgili doğrudan ya da dolaylı hikâyeler anlatılabilir. Burada önceki dönemle fark şu olabilir; hikâyeler resimsiz olsa da çocuklar bu dönemde kavrayabilirler. Drama ve canlandırma yöntemi de, daha etkili olduğu için unutulmamalıdır. Oyun ve oyunun kurallarına özen göstermek, bu dönemde de adaleti kazandırma yöntemi olarak kullanılmalıdır. Bunların yanında, çocuklara güzel huylu arkadaşlar sağlanmalıdır.

İlkokul dönemi çocuklara adalet öğretiminde aşağıdaki yöntemlerden ve yaklaşımlardan yararlanılabilir.

2.2.2.1. Akıl Yürütme Yöntemi

Öğretmen tarafından, hikâye tarzında bir anlatım ya da bir örnek olay üzerinde öğrencilerin düşünceleri, yorumları ve kararları alınır. Böylelikle öğrencilerin zihin gelişimine katkı sağlanıp, hedeflenen değer, kalıcı ve etkili olarak öğrencilerin zihnine yerleştirilir. Akıl yürütme yöntemi, adaleti kazandırmak ve geliştirmek için çok uygun ve etkilidir. Çünkü öğrenci, aklını ve zihnini kullanarak

¹⁸⁰ Yaman, *Değerler Eğitimi, Eğitimde Yeni Ufuklar*, s. 192.

¹⁸¹ Hasan Dam, "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi", *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, (ed.) Mustafa köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, s. 70.

haklıyı haksızı, adili zalimi bilinçli olarak anlayıp yorumlar ve karar verir. Bu da, öğrencinin adaleti daha iyi öğrenmesini sağlar.

2.2.2.2. Ödül ve Cezalandırma Yöntemi

Ödül, bir başkası iyi bir işi yaptığında ya da bir başarı elde ettiğinde karşılık olarak motive etme amacıyla bir şeyler verme eylemidir.¹⁸² Ceza ise, bireyi, kötü ve olumsuz bir davranıştan alıkoymak için ona karşı verilen acı, sıkıntı, üzüntü vb. bir işlemdir. Bu nedenle, adalet değerini kazandırmada eğitimcilerin bu yöntemden yararlanmaları uygun ve tesirlidir.

Adalet değerini alışkanlık haline getirmek için, adaletli davrandığında çocuğa ödül vererek motive etmelidir. Çocuk, zulüm ya da herhangi bir haksız davranış yaptığında, onu bu davranıştan alıkoymak ve bunu engellemek için ceza verilmelidir. Ceza verirken de, ağır ve onur kırıcı cezalardan kaçınılmalı, sevdiği bir şeyden mahrum edilmesi gibi ikincil cezalardan faydalanılmalıdır. Bunun yanında, ödül ve cezada dikkatli olunmalıdır. Çünkü çocuklar bu dönemde verilen ödül veya cezayı değerlendirme gücüne sahip olurlar.¹⁸³ Eğer olumsuz bir şeye ödül verilirse ya da hak etmediği bir ceza uygulanırsa, bunlar çocukların adalet duygusunu olumsuz etkiler. Özellikle bir büyük tarafından yapılırsa, bu durum çocukların adalet duygusunu zedeler ve onların adaleti önemsememelerine sebep olur.

2.2.2.3. Tarihten Örnek Gösterme Yöntemi

Tarihten örnek gösterme yöntemi, öğretmenler ya da herhangi bir eğitici tarafından, tarihte kahraman, yiğit ve adil olarak geçen isim ve şahısların, hikâye kapsamında doğrudan ya da dolaylı olarak çocuklara anlatılmasıdır. Çocukların bu yöntem sayesinde, geçmişte yaşanmış olaylardan ders çıkarıp onlar gibi olmalarını beklenir.

Bu yöntem, bu dönemdeki çocuklara adaleti aşlamak için çok etkili ve kalıcıdır. Zira çocuklar, bu yaşlarda taklit ve model alma yoluyla

¹⁸² Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, s. 96.

¹⁸³ Bilgili, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, s. 55.

öğrenmektedirler.¹⁸⁴ Bu konuda Hz. Muhammed (s. a. v) ve Hz. Ömer'in adaleti, yiğitliği örnek olarak gösterilebilir. Çünkü insan sevdiğini ve inandığını taklit edip model ve örnek alır.

2.2.2.4. Gezi Gözlem Yöntemi

Gezi gözlem yöntemi; öğrencileri, öğretmenleri ile birlikte sınıf içi çalışmalarını tamamlamak ve daha anlamlı kılmak için bir olayı ya da varlığı, bulunduğu yere giderek doğal şartları içinde planlı bir biçimde inceleme yaparak öğretme yöntemidir. Bu yöntem, öğrencilere gerçek dünyayı tanıma fırsatını sağlayarak olayları, kişileri doğal şartlar içerisinde tanıtır. Çocuklara sorumluluk duygusu, iş birliği, bağlılık vb. özellikler kazandırır, eleştirci düşünce yeteneğini geliştirir. Okul ve toplum ilişkilerinin gelişmesini sağlar.¹⁸⁵

Öğretmenler, öğrencileriyle birlikte doğaya giderek onların, doğanın bir denge üzerinde, uyumlu ve birbiriyle bağlantılı olarak yaratıldığını ve adaleti yansıttığını görme, inceleme ve gözleme fırsatı bulmalarını sağlar. Böylece öğrencilerin, bunlardan dersler ve ibretler alıp kendi hayatlarını da bu şekilde düzenlemeleri gerektiğini düşüncesine ulaşmalarına imkân sağlar. Buna göre insanlar, hayatın tüm boyutunda böyle dengeli olmalı, birbirlerine ihtiyacı olduklarını anlamalı, dayanışma içerisinde olup küçük büyük birbirlerinin haklarını bilerek, kendi haklarına razı olmayı, başkalarının hakkına girmemek gerektiği bilincine sahip olmayı öğrenmeleri gerekmektedir. Böylece öğretmenler, öğrencilerinin tabiat üzerinde düşündürerek onların adalet kavramını daha iyi anlamalarını sağlayabilecektir.

2.2.2.5. Sınav Değerlendirmelerine Dikkat Edilmelidir.

Öğretmenler ve etkili şahıslar, öğrencilerin başarı ölçmelerine puan verirken ya da öğrencilerle ilgili herhangi bir değerlendirmede bulunurken adaleti göz önüne tutarak, herkesin hak ettiği başarıyı vermesi gerekir. Çünkü değerlendirme yapmak ya da başarıyı ölçmek, biri hakkında karar vermek gibi bir hakemliktir. Bundan dolayı öğretmenler ve ilgili şahıslar çok dikkat etmelidirler. Zira bu konuda en küçük

¹⁸⁴ Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklar Göre Din Eğitimi*, s. 70.

¹⁸⁵ Aydın ve Güler, *Okulda Değerler Eğitimi*, s. 109.

haksızlık ya da hata öğrencileri derinden etkiler. Bu hatalar veya haksızlıklar, öğrencilerin kin beslemesine ve saldırgan olmasına neden olabilir. Dolayısıyla öğretmenler, öğrencilere kendileri örnek olmak için hem de öğrencileri kötü etkilememek için değerlendirmeyi sadece hak ve adalet üzerine yapmaları lazımdır.

2.2.3. Ortaokul Öğrencilerinde Adalet Değeri Öğretimi

Bu dönemde öğrenciler, soyutu kavramaya başlar, yetişkinler gibi düşünebilirler, olayları nedenlerine göre değerlendirebilirler. Akıl yürütme, problem çözme, yargılama yeteneği, ve analiz yapma yeteneği güçlenir.¹⁸⁶ Bu dönemde ergenlik dönemi başlar, çocuk da gerçekleri kavrayarak varsayımlar ve ihtimaller de ilgilenir. Çocukların bu dönemde idealleri, fikirleri, değerleri ve inançları gelişmeye başlar. Toplumun politikaları ve ekonomileri gibi bütün yapılarıyla ilgilenip incelemeye başlar.¹⁸⁷ Bu dönemdeki öğrencilere adalet değerini kazandırmak ve geliştirmek için, ilkokuldaki bütün yöntem ve metotlar uygulanabilir. İlave olarak da sorumluluk kapsayan programlara daha özen verilebilir. Adaletin anlamını daha iyi anlatmak için, doğrudan öğretim yaklaşımı kapsamında soru cevap, telkin yöntemleri kullanılabilir. Bu dönemde de model olma ve örnek olma yöntemi önemlidir. Daha önemli olan, öğrencilere adaleti bizzat yaptırarak yaşatmaktır. Bu dönemde adaletle ilgili film izletme de etkilidir. Çocukların yaşına göre resimli hikâye ve kurgu hikâyenin yerine adaletin uygulamasını içeren gerçek hikâye anlatmak daha uygundur. Bunların yanında, drama ve canlandırma yönteminden faydalanılması gerekir. İlave olarak da bu dönemde sevgiden ziyade saygıya ağırlık verilmelidir. Çünkü çocuk, bu dönemde toplumda yer almak, statü ve saygınlık elde etmek için bir çaba içerisinde. Bundan dolayı çevresindeki yetişkinlerin toplum içerisinde adaleti iyi uygulaması için ona saygı göstermeleri gerekir.¹⁸⁸

Oyun ve oyunun kurallarını benimsetmek bu dönemde de etkilidir. Bunlardan ziyade akıl yürütme, pano asma, ödül ve cezalandırma, tarihte geçen gerçek örnek gösterme, sınav değerlendirmesine dikkat etme yöntemlerinden yararlanılmalıdır. Bu dönemde de çocukları iyi ve güzel ahlaklı arkadaş ortamı sağlamasına yönlendirilmeli, farklılık olarak da aşağıdaki şu yöntemleri de kullanabilir.

¹⁸⁶ John W. Santrock, *Yaşam Boyu Gelişim*, 13. Baskı, Çev, Nihal Misket Özcan, (ed.) Galip Yüksel, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, s. 370.

¹⁸⁷ Aşçıoğlu, “Bir Grup Okul Öncesine Devam Eden Çocuğun Aile Resimlerinin Yorumlanması”, s. 9.

¹⁸⁸ Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi*, s. 360.

2.2.3.1. Değer Analiz Etme Yöntemi

Değer analiz yöntemi, öğrenciler bu yöntemde, sunulan değerlere ilişkin sorunlar hakkında, bilimsel süreç ve mantıksal düşünme ile karar vermektedirler.¹⁸⁹ Yukarıda bahsedildiği gibi, çocuklar bu dönemde analiz yapabilme, yetişkinler gibi düşünebilme ve soyut şeyleri kavrayabilme yeteneklerine sahip oldukları için, olayları ya da bir konuyu inceleyerek analiz edip hak ve hakkaniyeti belirleyip hak ve adaletle ilgili analiz yaparak adalet değerini kalıcı olarak öğrenebilirler.

2.2.3.2. Proje Uygulama

Bu dönemde çocuklar, fiziksel gelişimiyle paralel olarak zihinsel açıdan da gelişmektedirler. Artık her şeyi kavrayabilme imkânına sahip ve her şeyi zorluk çekmeden yapabilme kuvvetindedirler. Bu sebeple bu dönemde proje yapma ya da projenin uygulamasına müsaittirler. Bu konuda bazı özel ve devlet okulları, değerler eğitimiyle ilgili projeleri kapsayıcı ve bütüncül bir şekilde yürütmektedirler. Her ay, temel değerlerden birini seçerek uygulamaktadırlar. Bu programda, kısa hikâyelerin okunması, resim yapılması, sohbet yapılması, müzik parçalarının söylenilmesi, duvar gazetelerinin çıkarılması gibi etkinlikler yer almaktadır.¹⁹⁰ Bu bağlamda temel değerlerden biri olan adaleti, öğrencilerin zihnine yerleştirmek için, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan ve oyun oynatma, hikâye okunma, pano asma, şiir okuma, şarkı söyleme, resim yapma, gazete oluşturma gibi etkinlikleri kapsayan proje, öğrencilerin ve velilerinin yardımıyla birlikte bütüncül bir şekilde sistemli ve programlı sınıf içinde ve sınıf dışında uygulanabilir. Bu konuda T.C. Milli Eğitimin hazırladığı adalet değeri uygulama yönergesi uygulanabilir.¹⁹¹

2.2.3.3. Gazete Oluşturmak

Gazete oluşturma yönteminde, öğretmen seçilen bir değeri planlı bir şekilde öğrencilere kazandırmak için öğrencileri gruplara ayırarak konuyu açıklar ve

¹⁸⁹ Akbaş, “Değer Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi*, s. 44.

¹⁹⁰ Kaya ve Taşkın, “Okulda Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi* s. 145.

¹⁹¹ http://www.meb12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/61/.../17123410_adalet_uygulama_er.pdf, (15/1/2017).

öğrencilerin konuyla ilgili çalışmalarına yardımcı olur. Öğrenciler de grup olarak, verilen konu üzerinde her yönüyle çalışıp gazete oluştururlar.

Gazete oluşturma, en etkili, güncel, çok yönlü ve dinamik öğrenme yöntemidir. Yapılan araştırmalara göre, gazete oluşturma yöntemi, öğrencilerin çözüm bulma, yorum yapma ve düşünme güçlerini artırarak konuyu daha iyi öğrendiklerini ve bu öğrenmelerin kalıcı olduğunu ortaya koymuştur.¹⁹² Bundan dolayı, adalet değerini öğrencilere kazandırmak ve geliştirmek için bu yöntem daha uygundur. Çünkü bu yöntemde, öğrenciler kendileri bizzat yaptıkları için konuyu çok iyi kavrarlar. Bu yöntem, öğrencilerin öğrendiklerini kalıcı kıldığı onların, sorunlara çözüm bulma, yorum yapma yeteneklerini artırdığı için, öğrencilerin karar verme, akıl yürütme becerilerinin gelişimine yardımcı bir unsur olmaktadır. Doğru karar verme, hakkı bulma, adaletin alt temel yapısıdır. Bu yüzden adaleti kazandırmak için bu yöntem önemli ve etkilidir.

2.2.3.4. Adalet ve Adaletsizlikle İlgili Haber Okuma

Öğretmen, her gün ya da belirli günlerde gazetelerden ve TV kanallarından güncel olayları takip ederek, adalet ve adaletsizlikle ilgili haberleri toplayıp öğrencilerine okutur. Haber okutma yöntemi, öğrencilere gerçek dünyayı tanıtip, olan biteni anlatarak teoriyle pratik arasında ilişki kurmasına yardımcı olur. Öğrencilerin eleştirel düşüncesini ve tartışma gücünü artırarak¹⁹³ adalet duygusunu geliştirir. Adaleti tatbik etmek ve adaletsizliği kaldırmak için çözüm bulmaya ve düşündürmeye yönlendirir.

2.2.4. Lise Öğrencilerinde Adalet Değeri Öğretimi

Lise öğrencilerinin, bu dönemde tüm duyguları olgunlaşır. Özellikle idealizm ve adalet duygusu canlı hale dönüşür. Gençler bu dönemde hem duygularını tatmin arayışı hem de kimlik arayışı ve benlik kazanma isteği zirve noktasına gelir. Bu

¹⁹² Kevser Herdem, “Yedinci Sınıf Fen Bilimleri Ders Konularıyla Bütünleştirilmiş Değerler Eğitimi Etkinliklerinin Öğrencilerin Değer Gelişimine Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 34.

¹⁹³ Herdem, “Yedinci Sınıf Fen Bilimleri Ders Konularıyla Bütünleştirilmiş Değerler Eğitimi Etkinliklerinin Öğrencilerin Değer Gelişimine Etkisi”, s. 34.

nedenle gençler ben kimim? Niçin varım? Yaratılış gayem nedir? Şeklinde sorularla hayatı anlamlandırmaya çalışırlar.¹⁹⁴

Bu dönemde gençler, taklidin yerine akılcılığı seçerler. Bu sebeple, her şeyi körü körüne kabul etmeden sorgulamaya başlarlar, hatta büyüklerin yanlışları ve hatalarını görüp eleştirirler.¹⁹⁵ Bu özelliklere rağmen, her türlü değişmeye de hazırdırlar.¹⁹⁶ Bu nedenle adalet değerini kazandırmak ve geliştirmek için en uygun zamandır. Dolayısıyla bu dönemde de ortaokuldaki adaleti kazandırma ve geliştirmeye ilgili tüm yaklaşımlar, metotlar ve teknikler uygulanabilir. Değişiklik olarak da saygınlık kapsayan programlara daha önem verilmeli, başka bir deyişle bütün bu etkinlikleri uygularken öğrencilerin onuruna dikkat ederek saygınlık gösterilmelidir. Doğrudan öğretim yaklaşımı kapsamında, adalet kavramının anlamını daha derin anlamak için soru cevap, şiir ve telkinin yerine, adaletin felsefesi ve hikmetinden bahsedilmelidir. Model ve örnek olma, bütün dönemlerde önem arz etmektedir. Bunun yanında, öğrenci kendisi de adaleti yaşayarak yaparak model olması gerekir. Gezi gözlem, film izletme, gerçek hikâye anlatma yöntemleri kullanılmalıdır. Farklılık olarak, bu dönemde adaletle ilgili hikâye anlatmayı öğrenciler ödev olarak kendileri bulup anlatmaları daha kalıcı olur. Drama ve canlandırma, oyun ve kurallarına özen gösterme, gazete oluşturma, adalet ve adaletsizlikle ilgili haber okutma, akıl yürütme, pano asma, ödül ve cezalandırmaya dikkat etme, değer analiz etme, puan vermeye dikkat etme yöntemleri kullanılmalıdır. Bunlardan ziyade iyi ve güzel ahlaklı arkadaş grup oluşturmaya yardımcı olma, tüm bunları sevgi ve saygıyla uygulanır. T.C. M E B'in hazırladığı adalet değerinin uygulama yönergesi, bu dönemde de uygulanabilir. Son olarak da şu aşağıdaki yöntemler uygulanmalıdır:

2.2.4.1. Adaleti Uygulayan Kurumlarla Tanıştırmak

Adaletin, bu dönemki öğrencilere daha etkili bir şekilde kazandırılabilmesi için öğrenciler, savcılık, mahkemeler, adalet sarayı, cezaevi ve ıslahevleri gibi adaleti temsil eden ve uygulayan kurumlarla tanıştırılmalıdır. Çünkü benzer davranış

¹⁹⁴ Santrock John W, *Yaşam Boyu Gelişim*, 13. Baskı, çev, Galip Yüksel, çev, (ed.) Galip Yüksel, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, s. 387.

¹⁹⁵ Turgay Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, ss. 114,119,124,125,135.

¹⁹⁶ Kaya ve Taşkın, “Okulda Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, s. 146.

kalıpları içeren rol modeller, öğrencileri daha çok motive ederek, onların bu değeri kazanmalarını kolaylaştırır.¹⁹⁷

2.2.4.2. Adaletle İlgili Sohbetlere Katılmasına Teşvik Etmek

Adaletle ilgili sohbetler yapılması gerekmektedir. Eğer okul içinde yapılma imkânı bulunamıyorsa okul dışında camilerde, konferanslarda ve başka adaletle ilgili sohbet yapılan kurumlara öğrencilerin katılmaları teşvik edilmelidir. Çünkü yukarıda bahsedildiği gibi çocuklar, bu dönemde yaratılışın gayesinin peşinde ve her şeyin gerçeği ve mahiyetini öğrenme çabasında ve duygularını tatmin edip bir yol seçme sürecindedir. Bu yüzden, adaletle ilgili sohbetlere katılarak duygularını tatmin edip sorularına cevap bulabilir. Hem de yaratılışın gayesini anladığında adaleti uygulamasına çaba gösterir. Çünkü yaratılışın bir amacı, yeryüzünde adaleti hakım kılmaktır. Konuyla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “Ant olsun biz Peygamberlerimizi açık kanıtlarla gönderdik, beraberinde kitap ve adalet terazisini de indirdik ki insanlar hakkaniyete uygun davransınlar”.¹⁹⁸ Bu ayetten şu anlam çok net bir şekilde anlaşılmaktadır ki, insanlar Allah’ın halifesi olarak adaleti kendileri de uygulayıp yeryüzünde hâkim kılmalıdırlar.

2.2.4.3. Özdeşim Modeli Sunmak

Bu dönemde öğrenciler, yukarıda ifade edildiği gibi, taklitten nefret ederler. Bundan dolayı, öğrencilere bu dönemde siz falan kişi gibi davranın demek uygun değildir. Çünkü bu onların hoşlarına gitmeyen bir sözdür. Bu dönemde onlar kendilerini bağımsızlaştırmak çabasındadırlar ve her şeyde kendi doğru ve yanlışlarını düşünerek kararlarını alırlar. Dolayısıyla, adalet değerini kazandırmak ve geliştirmek için, şahısları değil onların yaptıklarını ön plana çıkararak niteliklerini, vasıflarını, yiğitliklerini ve mertçe davranışlarını anlatarak, dolaylı olarak adalet duygusunu fark etmeleri ve kazanmaları sağlanmalıdır. Nitekim öğrenci, örnek şahsiyetin davranışlarını beğenirse onu takip etmeye karar verip onun gibi olmak

¹⁹⁷ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, s. 131.

¹⁹⁸ Hadid, 57/25.

isteyebilir. Zira çocuklar taklit ile öğrenirler gençler ise özdeşleşmeyle davranışları ölçüp model alırlar.¹⁹⁹ Bu sebeple onlara iyi özdeşim modelleri sunulması gerekmektedir.

2.2.5. Üniversite Öğrencilerinde Adalet Değeri Öğretimi

Bu dönemde, bireylerde adaleti yerleştirmek ve zihinlerde derinleştirmek için adalete dair bazı etkinlikler ve teknikleri kullanmak gerekmektedir. Çünkü bu dönemde bireyler tam yetişkinlik dönemine daha girmemişlerdir. Aynı zamanda insan zihninin, bir şeyi yapması ve uygulayabilmesi için sürekli onu hatırlaması gerekir. Zihin hatırlamadıkça unuttur ve süreklilik olmadıkça da alışkanlık kazanamaz. Bu hususta Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Siz sürekli olarak birbirinize öğüt verin (hatırlama yapın), zira hatırlama mümine fayda verir”.²⁰⁰ Bundan dolayı üniversitede de hocalar, adaleti doğrudan veya dolaylı olarak ders içerikleri haricinde başka vesilelerle de öğrencilere sıklıkla hatırlatmaları gereklidir. Çünkü genel olarak üniversitede dini ve ahlaki dersler yoktur. Dolayısıyla üniversite yetkilileri, bu boşluğu doldurmak için adaletle ilgili konferanslar, sempozyumlar vb. gibi etkinlikler yapmaları bir gereksinimdir.

2.3. Çevre ve Toplumda Adalet Değeri Eğitimi

Çevre, insan ve diğer canlı ve cansızların yaşamları boyunca birbirleri ile ilişkilerini sürdürdükleri ve etkileşim içinde bulundukları atmosfer ve fiziki, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamlar olarak tanımlanmıştır.²⁰¹ Toplum ise, aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve ortak bir uygarlığı olan, yaşamlarını sürdürmek için birçok temel çıkarlarını sağlamak amacıyla iş birliği yapan insanların tümüdür.²⁰² Dolayısıyla çevre ve toplum, insanların ayrılmaz bir parçası olduğu için, eğitim ve etkileşim açısından çok önemli rolü vardır. Bu sebeple, çevre ve toplumun iyi ve kötüsü insanları hangi yaşta ve statüde olursa olsun, olumlu

¹⁹⁹ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, s. 136.

²⁰⁰ Zariyat, 51/55.

²⁰¹ İsmail Yılmaz, “Türkiye’de İlkokul Programında Çevre Eğitimi ve İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Tiflis Konferansı Çevre Eğitimi Amaçlarına Ulaşma Düzeyi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2016, s. 13.

²⁰² <http://www.tdk.org.tr> erişim tarihi (13/1/2017).

ya da olumsuz etkilemektedir. Çünkü insan yaratılıştan iyi ve kötüyle donatılmıştır ve duygularının tatmin olması için çevredeki duygulardan beslenmektedir.²⁰³ Konuyla ilgili Peygamber Efendimiz şöyle buyurmaktadır: “Her çocuk İslam fıtratı üzere doğar. Sonra anne babası Yahudi’yse Yahudi yapar, Hristiyan’sa Hristiyan yapar, Müşrik ve Ateşperestse Müşrik ve Ateşperest yapar”.²⁰⁴ Bu hadis, başta ebeveynin çevresi olmak üzere çevrenin etkisini vurgulamaktadır. Bundan dolayı, adaleti yaymak için çevre ve toplum çok etkili bir faktördür. Adaleti yaymak ve genellemek için çevre ve toplumu sağlam tutup olumsuz etkileyen faaliyetlerden kaçınmak, hak ve hakkaniyeti savunarak adaletsizlikleri kaldırmak ve tüm davranışlarımızda adaleti vurgulamak gerekir. Bu nedenlerden dolayı, hem çocuklarımıza ve gençlerimize adaleti kazandırmak ve geliştirmek hem de adaleti toplumda yaymak için toplumu ve çevreyi adaletle donatmamız gerekir. Yani toplumda yaşayan herkes küçük büyük, yönetici yönetilen, fakir zengin, alt üst seviyede olanların adaletli davranışları ve adaleti uygulamaları gerekmektedir. Bunların yanında, aşağıda, etkili toplumsal kurumların konuyla ilgili sorumluluklarından bahsedilecektir.

2.3.1. Sivil Toplum Kuruluşlarında Adalet Değeri Eğitimi

Sivil toplum kuruluşları, devlet ve hükümetten bağımsız olarak faaliyet gösteren, özel bireyler tarafından dini, fikri, hayri vb. gönüllü ve rızaya dayalı olarak millete hizmet eden vakıflar ve dernekler gibi kurumlardır.²⁰⁵ Bu kurumlar, çeşitli faaliyetlerde bulunarak, millete kendi güç ve imkânlarına göre eğitimsel, sosyal ve kültürel olarak hizmet etmektedirler. Sivil toplum kuruluşları, toplumun gelişmesine, ahlaki, dini ve kültürel erdemleri kazanmasına, toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı sağlayarak toplumun maddi ve manevi kalkınmasına katkıda bulunmaktadır. Deprem gibi olağanüstü durumlarda maddi ve manevi tüm güç ve imkânlarını seferber ederek milletin ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.²⁰⁶ Dolayısıyla, adaleti yaymak ve genellemek, bu kurumların sorumluluklarından biridir. Sivil toplum kuruluşlarının adaleti toplum içinde yayabilmeleri için öncelikle kendi üyeleri

²⁰³ Yaman, *Değerler Eğitimi, Eğitimde Yeni Ufuklar*, s. 190.

²⁰⁴ Niysaburi, *Sahih-i Müslim*, s. 125.

²⁰⁵ Şaban Acar, “Sivil Toplum Kurumu Olarak Türkiye’de Derneklerin Profili”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 8.

²⁰⁶ Acar, “Sivil Toplum Kurumu Olarak Türkiye’de Derneklerin Profili” s. 19.

arasında adaleti uygulayıp bütün davranışlarını adalete uygun yapmaları gerekmektedir. Bunun yanında, adaletle ilgili etkili projeler, afişler, broşürler dizayn ederek bunları dağıtmak, belirli dönemlerde ya da en azından yılda bir defa, adaleti yaymak amacıyla haftalık kampanya yapmak, reklam kampanyaları gibi adalet hususundaki ayet, hadis, güzel sözler ve vecizeleri pano olarak ve adaletin sembollerini belirli, dikkat çekici yerlerde duvarlarda asmak gibi faaliyetler yapmalıdırlar.

2.3.2. Devlet Kurumlarında Adalet Değeri Eğitimi

Devletin görevlerinden biri de, milleti maddi ve manevi açıdan eğitmek ve geliştirmektir. Manevi açıdan eğitmek, adil bireyler yetiştirmeyi de kapsar. Bu hususta T.C. Anayasası 55. madde, adaleti temin etmeyi devletin görevlerinden biri saymaktadır.²⁰⁷ Bundan dolayı devletin tüm kurumları, öncelikle kendileri adaleti uygulamada öncüllük yapmalı sonra milletin adaletli davranmasını sağlamalıdır.

Devlet kurumunda çalışan elemanlar, yöneticiler, millete ayrımcılık yapmadan herkese eşit bir şekilde davranıp adaleti göz önünde tutarak hizmet etmelidirler. Tüm müracaat edenlere eşit davranmalı, herkesin işini sırayla yapıp kimseyi üstün görmeden herkesi kanun karşısında eşit bilerek adaleti uygulaması gerekmektedir. Çünkü devlet kurumları ve birimleri kendileri adaletli davranmazsa kimsenin hakkını savunamaz, adaleti başkalarına uygulayamaz ve adaleti toplum içerisinde yayamazlar. Adaletin uygulanmadığı durumlarda, yavaş yavaş karışıklık çıkmaya başlar ve bu da devletin yıkılmasına kadar gidebilecek olumsuzluklara neden olabilir.

Hz. Ömer'in ifade ettiği gibi, adalet mülkün temelidir. Onun bu sözü yukarıda anlatılanları açıklayıcı niteliktedir. Burada devletin idari hizmet yapan kurumlarından ziyade eğitimsel kurumlarını, adaleti yayma konusunda ne kadar etkili olduğunu ve neler yapabileceğini açıklamaya çalışacağız. Devletin eğitim kurumları olarak okullardan uzun uzun bahsedildi. Burada okulun dışındaki kurumlar ele alınacaktır.

²⁰⁷ https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (20/1/2017).

2.3.2.1. Camilerde Adalet Değeri Eğitimi

Camiler, İslam'ın ilk başlangıcından beri ibadet mekânı olmasının yanı sıra eğitim ve öğretim merkezi ve sosyal hizmetlerin yeri olmuştur.²⁰⁸ Camiler, yetişkinler ve okula devam etmeyen insanlar için, dini bilgi ve ahlaki değerleri öğrenebilen en önemli ve verimli yaygın eğitim kurumlarından biridir. Bireyler dini bilgi ve ahlaki eğitim almak, kendini geliştirmek için, okullar haricinde, programlı ve planlı eğitim verilmekte olan camilere yönelmektedirler.²⁰⁹

Cami hizmetleriyle ilgili olan insanlar, imam başta olmak üzere müftüler, vaizler, müezzinler ve başka ilgili insanlar aslında, okulun yerini ve eksikliklerini doldurmakta ve unutulmuş ya da uygulanmayan güzel eylem ve davranışları hatırlatmak ve canlandırmaktadırlar. Böylelikle bütün insani ve İslami erdemleri, ahlakları ve güzel tutum ve davranışları toplumda yaymaktadırlar. Dolayısıyla camiler adalet erdemini toplumda yaymak ve genellemek için çok önemli ve etkili, verimli bir araçtır. Bu sebeple imam, cuma hutbelerinde hedef kitleyi dikkate alarak²¹⁰ adaleti yaymak için, sürekli tekrar etme yönteminden kaçınarak farkındalık oluşturmaya çalışmaktadır.

Bunun yanında belirli günlerde gençlerle ayrı, yaşlılarla ayrı, kadınlarla ayrı sohbet toplantısı yaparak, adaleti iyice anlatıp, katılanların adaletsizliklere karşı çözüm bulmaya yönelik yorumlarını alması gerekir. Böylelikle kendilerinde sorumluluk hissederek adaleti uygulamasına ve yaymasına yardımcı olurlar. Müftü, vaiz, imam ve ilgili şahıslar birlikte iş birliği içerisinde planlı, programlı ve hedefli, adaletle ilgili projeler hazırlayıp uygulamaları gerekmektedir.

2.3.2.2. Kur'an Kurslarında Adalet Değeri Eğitimi

Kur'an kursları, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı olan eğitim amaçlı bir kurumdur. Bu kurslarda, Kur'an'ın yüzünden okuma ve hafızlık derslerin yanında

²⁰⁸ Mehmet Atalay, "Gençlere Yönelik Cami Merkezli Sosyal Din Hizmetleri", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2016, s. 13.

²⁰⁹ Yakup Yuca, "Türkiye'de Geçmişten Günümüze Camilerin Eğitim Fonksiyonları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015, s. 26.

²¹⁰ Yuca, "Türkiye'de Geçmişten Günümüze Camilerin Eğitim Fonksiyonları", s. 50.

itikat, ibadet, ahlak ve siyer dersleri de verilmektedir.²¹¹ Dolayısıyla, Kur'an kurslarında da ahlaki eğitim verilmektedir. Bu sebeple adaleti yerleştirmek ve çocuklara kazandırmak için bu fırsatı da kaçırmamalı, adaleti kazandırmak için açık program yöntemi olarak ilkokul ve ortaokuldaki yöntemler, metotlar ve teknikleri burada da kullanılabilir. Örtük program yöntemi olarak da öğretmenler ve tüm çalışan personel adaleti, bütün davranışlarına, tutum ve eylemlerine yansıtmaları gerekir.

2.3.2.3. Yurtlarda Adalet Değeri Eğitimi

Sevgi evleri yetiştirme yurdu, 12 yaşındaki kimsesiz çocuğun 18 yaşına kadar maddi ihtiyaçlarından ziyade tüm manevi ihtiyaçlarını karşılamak için devlet tarafından kurulan barındırma kurumudur. Yetiştirme yurdu, 13-18 yaş arası koruma ve bakıma ihtiyacı olan çocukları, bir iş ve meslek sahibi etmek ve topluma yararlı birey yetiştirmekte olan devlete ait barındırma kurumdur.²¹²

Kredi ve Yurtlar Kurumu, devlet tarafından öğrencilere eğitim sürecini kolaylaştırmak ve refahı sağlamak için kurulan barındırma kurumudur. Özel öğrenci yurtları ise sadece barınma amaçlı değil, ahlak ve kültürel yanları geliştirmek için özel şahıslar tarafından kurulan öğrenci barındıran yurtlardır. Bu yurtlarda kalan çocuk ve gençleri daha verimli ve yararlı fertler haline getirmek için, onları ahlaki ve dini açıdan eğitmek gerekir.

Adaleti yaymak ve burada kalan bireylere kazandırmak için planlı, sistemli ve hedefli bir program olması gerekmektedir. Buradaki sorumlu kişiler ve çalışan tüm personel, adaletli bir şekilde davranıp kendileri bunlara örnek olup yurttaki kuralları ve disiplinleri özenle uygulanırsa çocukların ve gençlerin adil olmasına daha etkisi olur. Bunun yanında çocukların, maddi ve manevi ihtiyaçları karşılanıp zihinsel, bilişsel ve duygusal bütün güduları ve dürtüleri tatmin olması gerekir. Aksi takdirde kendilerine haksızlık yapıldığı düşüncesini bilinçaltına atarak, büyüdükten sonra zulme yönelip, adil değil zalim kişiler olurlar.

²¹¹ Türker Akşener, "Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur'an Kurslarında Yeni Düzenlemeler ve Din Eğitimi", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, Adana, s. 27.

²¹² Esra Çiğdem Arslan, "Yetiştirme Yurtlarına Kalan Bireylerin Eğitim Sorunları", (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013, s. 4.

Adaleti yaymak için yurt sorumluklar tarafından, programlar, etkinlikler, spor yarışmaları, bilimsel yarışmalar düzenlenmelidir. Çünkü yapılan araştırmalara göre yurttan kalan öğrencilerin sıkıntı ve sorunlarından biri boş zamanlarını değerlendirmemek ve ondan dolayı strese maruz kalmaktır.²¹³ Bu nedenle etkinlikler öğrencilerin, boş zamanlarını dini, ahlaki, sportif ve bilimsel programlarla değerlendirmelidirler. Böylelikle, öğrenciler ahlaki açıdan ve bilim ve yetenekleri geliştirme açısından da bir şeyler kazanırlar.

2.3.2.4. Hapishanelerde Adalet Değeri Eğitimi

Ceza ve hapis, suçluyu belli bir mekânda cebren alıkoyarak şahsi özgürlüklerini kısıtlamak anlamına gelir. Cezaevi veya hapishane ise cezanın uygulandığı yer ve mekâna denir.²¹⁴

Ceza evlerinde çocuk ıslah evlerinde adaleti uygulama ve geliştirme, cezaevleri aslında suçluların cezalandırmasından ziyade mahkûmları ıslah etme ve pişmanlığını sağlamak ve topluma yararlı bir şekilde geri dönmesini temin emektir. Bundan dolayı Diyanet İşleri Başkanlığı bağlamında din görevlileri, din ve ahlak eğitimi adına mahkumlara ders vermekte, bunun yanında mahkumların psikolojik sıkıntılarını çözmek için dini danışmanlık ve rehberlik yapmaktadırlar. Bu dersler, sohbetler ve danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, mahkumların ıslahı için ve pişmanlığını sağlayıp normalleştirmede çok önemli rol üstlenmektedir. Ancak bu dersler ve sohbetler, mahkûmların ihtiyacına, isteklerine ve oradaki tüm yaşam şartlarına göre yapılırsa daha da etkili ve tesirli olur.²¹⁵ Dolayısıyla adaleti yaymak ve genellemek için bu fırsattan faydalanılmalıdır.

Ahlak bilgisi ders programında adaleti kazandırmak ve geliştirmek için bütün orada çalışanlar müdürden temizlikçiye kadar adil davranarak mahkumları adil bireylere dönüştürmelidir. Mahkûm bireyleri adil kişiler yapmak için dersler, tavsiyeler, dini sohbetlerin yanında, önce işlediği suça verilecek ceza arasında makul

²¹³ Mine Bahar, “Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Stres Kaynakları, Madde Kullanım Düzeyleri ve Psikolojik Yardım Arama Davranışları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2010, s. 84.

²¹⁴ Nimet Keseli Ustabaşı, “Cezaevlerinde Yürütülen Din Hizmetlerinin Mahkumlar Üzerindeki Psiko-Sosyal Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2015, s. 19.

²¹⁵ Şuayip Özdemir, “Cezaevlerinde Din Eğitimi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998, s. 30.

bir denge kurarak adaleti yansıması gerekir.²¹⁶ Sonra verilen cezayı çekerken kendisine zulmedildiği algısına kapılmaması gerekir. Bu sebeple dini danışman ve rehber görevlisi, mahkûmların pişmanlık duygusunu geliştirip topluma zalim olarak değil adil olarak dönmesini sağlamalıdır.

Adaleti topluma yaymak için suçluların yakalan cezalandırılması da önemli katkı sağlar. Zira aslında suçun bozduğu toplumu dolaylı olarak ceza düzelterek adaleti tatbik eder, ceza nedeniyle toplumda suç oranı azalmış ve adaletin tesisine katkı sağlanmış olur.²¹⁷

2.3.2.5. Hastanelerde Adalet Değeri Eğitimi

Hastaneler, bazıları devlete bazıları ise özel şahıslara ait olarak sağlık hizmeti veren kurumlardır. Hastanelerde hastalara motive ve moral vermek için genel olarak din eğitimi özel olarak da ahlak ve değerleri eğitimi verilmesi gerekmektedir. Bundan ziyade çalışanlar ruhi ve psikoloji açıdan hastaların iyileşmesi ve motive olup dirençleri artması için, tüm davranışlarına dikkat etmelidirler. Çünkü hassas anlarda her türlü iyi ve kötü davranış hastaları olumlu ya da olumsuz etkilenebilmektedir. Bundan dolayı hastalara adil davranılması, hastaların hem motive açısından hem de adaleti yayma ve topluma uygulama açısından da önemlidir. Zira hastalarda tedaviden ziyade doktorların ve tüm hizmetçi personelin davranışları zihinlerinde kalmakta ve etkilemektedir.²¹⁸ Dolayısıyla hastanelerde kimsenin ırkına, rengine, gelirine, dinine, hatta suçuna bakılmadan herkese eşit bir şekilde davranılmalıdır. Aynı zaman hasta ve hasta yakınlarına en ufak ilgisizlik hastaların kin beslemesine sebep olarak adaletsizliğini yolunu açmakta ve intikam hırsını yükseltmektedir. Bunun yanında dini sosyal hizmet veren görevlileri, yatakta yatan hastaları veya normal hastaları dini sohbetlerle motive ederek adalete vurgu yapıp hastalığın Allah'ın bir nimeti olarak algılatıp günahların kefareti olarak Allah'ın bu dünyadaki adaletinin yansımasıdır diyerek moral verip direnç gücünü artırması gerekir.

²¹⁶ Murat Polat, “İslam Ceza Hukukunda Suç ve Ceza Arasındaki Denge”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, s. 39.

²¹⁷ Ali Koyuncu, “Ceza Adaleti Usul Hukuku İlişkisi ve Vicdani Kanaat”, *Ankara Barosu Dergisi*, c. 4, 2011, s. 356.

²¹⁸ Nurullah, Altaş, “Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, (ed.) Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü, Ankara: Gündüz Yayınları, 2012, s. 182.

2.3.3. Alışveriş Merkezlerinde Adalet Değeri Eğitimi

Alışveriş merkezleri, toplumun en kalabalık ve en etkili yerleridir. Peygamber Efendimiz çarşı ve alışveriş merkezlerinin etkisini şu hadisinde vurgulamaktadır: “Camiler en hayırlı yer ve çarşılar en şerli yerdir”.²¹⁹ Bu hadisten, bu iki mekânın özellikleri ve yapılan eylemlere göre etkisini açıklamaktadır. Camiler hayırlı yerlerdir çünkü orada Allah anılır, ibadet edilir, Kur’an okunur, zikir edilir ve bütün hayırlı işler yapılır. Bu sebeple, insanı olumlu etkilemekte olup rahatlık verici ve gevşetici bir mekândır. Çarşılar ve alışveriş merkezleri ise, herkes dünyayla ilgili işlerle meşgul olduğu için ahiret işlerini biraz ikinci plana koymaya çalışır. Üstelik daha çok para kazanmak için bazen insanlar, yalan söyleme, hile yapma, dolandırma ve başkasının hakkını alma ve vermeme durumlarına düşebildiği için şer yuvası denilmiştir. İnsanlar bu yerlerden dini ve ahlaki açıdan olumsuz etkilenirler. Bundan dolayı alışveriş merkezlerinin ve çarşıların etkisi üzerinde çalışıp olumlu etkiye çevrilmesi gerekir. Bu nedenle Peygamber Efendimiz konuyla ilgili şöyle demektedir: “İyi, dürüst ve güvenilen bir tacir Peygamberler, şehitler, sadıklar ve Salih kişilerle haşır olurlar”.²²⁰ Peygamber Efendimiz bu hadislerinde alışveriş yapan tacire, eğer tüm davranışlarında adaletli olursa, bütün alışverişlerini adaletli bir şekilde denge üzerine tutarak dürüstlükle işini yaparak müşterilerine güveni sağlayabilirse, Allah kıyamet günü bu büyük ödülü vaad etmektedir. Bunun yanında yukarıda bahsettiğimiz gibi çarşıdaki tacirleri olumlu etkisini vurgulamaktadır. Yani söylediğimiz gibi çarşıların insanlar üzerine çok önemli etkisi vardır. Bu etki yalanlar, hileler ve her türlü pis işlerle olumsuz olabilir veya sadakat, dürüstlük, helal kazanma yollarıyla, güveni sağlamayla ve ahlaklı bir şekilde yürütülürse insanlara olumlu etkiler bırakır. Dolayısıyla adaleti yaymak ve genellemek için alışveriş merkezleri ve çarşılar çok önemli ve etkili bir araçtır. Eğer satıcılar, alıcılar orda olan herkes hak yolundan ayrılmayıp, helal kazanma peşinde, adaletli bir şekilde koşarsa, kimsenin hakkını yemeyip herkesle eşit davranarak fiyatlara dikkat ederek zulme düşmeden kazanımları az da olsa Allah bereketini versin diyerek alışverişin yaparsa, adalet için olumlu etkisi olur. Çünkü hırs yaparak çok pahalı satarsa zulüm olur, bu

²¹⁹ Nıysaburı, *Sahihil- Müslim*, s. 157.

²²⁰ Tirmizi, *Sünen-i Tirmizi*, s. 316.

yüzden adaletli davranmak ve adil olmak hem etki açısından hem de zulümden kaçınmak açısından da çok önemlidir.

2.4. Medyada Adalet Değerinin Eğitimi

Medya en önemli, etkili ve tesirli kitle iletişim aracıdır. Bu günkü insanlar en ufak bir haber veya olaydan, dünyanın hangi ucunda olursa olsun haberdar olurlar, hızlı bir şekilde birbirleriyle iletişime geçebilirler.

Medya, çok kolayca insanları her yönde yönlendirebilir hatta toplumlar oluşturabilir. Bunun üzerinden bir ülkede ihtilaller, devrimler gerçekleştirebilir ve tüm olumlu ve olumsuz olayları ve düşünceleri ortaya çıkarabilir.²²¹

Aynı zamanda medya çok verimli ve fayda verici bir eğitim ve öğretim aracı da olabilir. Bundan dolayı medya kolay ve çok ucuz bir şekilde hedefe ulaştıran önemli tesirli bir araçtır. Bu sebeple medyanın olumlu yanlarından faydalanarak adaleti topluma yaymak ve derinleştirip melek haline getirmek için bir öğretim aracı olarak kullanılmalıdır.

2.4.1. Basılı Medyada Adalet Değerinin Eğitimi

Basılı medyadan kast ettiğimiz gazeteler, dergiler, afişler, broşürler vb. kâğıt üzerinde basılan medyadır. Basılı medya ilk çıkan medyadır, basılı medyanın tarihçesi 17. yüzyıla kadar dayanır.²²²

Medya insanların hayatını tüm boyutuyla etkilemektedir. Hangi statüde olursa olsun, hangi yaşta olursa olsun medyadan etkilenmektedir. Medya, insanların düşüncesini davranışını, tutumunu, hatta giyim kuşamına kadar her şeyini etkileyip değiştirmektedir. İnsanları yeniden şekillendirme, ona yeni boyut verme ve yeni yol bulup yönlendirme gücüne sahiptir. Hatta ekonomik ve siyasi alanları da etkilemekte

²²¹ Burçin Özpınar, “Geleneksel Medyanın Gündem Belirlemede Sosyal Medyanın Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016, ss. 24-25.

²²² Ede Sarıaltın, “Geleneksel Basılı Medya ve Medya Araçlarının Üniversite Öğrencilerinin Demokrasi Algılarına Etkilerinin Katılımcı Grup Üzerinde Değerlendirilmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2013, s. 23.

olup bazen de lideri de istediği yola yönlendirebilir. Kısacası insanları nasıl isterse öyle yönlendirerek şekillendirir.²²³ Dolayısıyla, basılı medyanın toplum üzerinde bu kadar etkisi varken niçin olumlu yollara yönlendirilmek için kullanılsın?

Bu önemli kitle iletişim aracı, çocukları eğitim ve ahlak açıdan yetiştirmesi, toplumun huzuru, milletin bilinçlendirmesi için kullanılmalıdır. Bu nedenle basılı medya, adaleti topluma yaymak, çocuklara kazandırmak için en güzel ve verimli araçtır. Bundan dolayı gazeteciler, yazarlar, dizayn edenler birçok olumsuz ya da gereksiz konuların yerinde topluma güven ve huzuru sağlamak için adaletle ilgili konular, yazılar, haksızlık olaylarını aktarırken adalete vurgu yaparak güzel yorumlar yapılması, adaletle ilgili akıl yürütme eğlence programları düzenlenmesi, adaletle ilgili semboller, resimler, kavramlara yer verilmesi gerekmektedir. Çünkü semboller, işaretler, kelimeler, sayılar ve resimler sadece mesaj taşıyan bir araç değildir aynı zamanda insanların dünyasını değiştiren ve yeni bir şeyler kazandıran araçlardır.²²⁴

2.4.2. Sesli Medyada Adalet Değerinin Eğitimi

Sesli medyadan kastımız radyodur. Radyo, ikinci gelişme aşamada olan medyadır. Radyo medyası ilk defa ABD’de 1920 yılında yayınlamaya başlamıştır, Türkiye’de ise ilk radyo olarak İstanbul radyosu 1927 yılında İstanbul’da yayına başlamıştır. Sesli medya veya radyonun yukarıda bahsettiğimiz gibi toplumu etkilemesine ve yönlendirmesine önemli bir rolü vardır. Radyo medyası haber verme, eğitim, eğlendirme, kamuoyu oluşturma ve reklam veya ürün tanıtma işlevleri yapmaktadır.²²⁵

Bunların yanında insanlar, radyo aracılığıyla düşüncelerini, mesajlarını ve tüm hedeflenen fikri, zihni, ideolojileri ve düşüncelerini topluma ve millete paylaşmaktadırlar. Özellikle toplumun okumayan kısmı çalışanlara radyo sayesinde mesajları fikir ve düşünceleri kolayca iletebilirler. Çünkü radyo dinlemek için belirli boş bir zamanı olmasına gerek yok çalışırken de dinleyebilir, mesela şoförler araba kullanırken radyonun yayınlandığı güzel ve yararlı şeyleri dinleyebilir.

²²³ İbrahim Daşkiran, “Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile ve Medyanın Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 30.

²²⁴ Daşkiran, “Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile ve Medyanın Etkisi”, s. 29.

²²⁵ Büşra Ünsal Yetgindağ, “Dini Radyo Yayınlarının Açıklanması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Arel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, ss. 23-24.

Radyo eskiden haber yayımı yapmak için kullanıyordu şimdi haber yaymadan ziyade eğlence ve bazen de eğitim ve öğretim aracı olarak kullanılıyor. Dolayısıyla radyo adaleti topluma yaymak için en etkili ve tesirli bir araçtır. Özellikle yetişkin bireyler için dini eğitim ve ahlakı bilgi öğrenmek için radyo güzel bir avantajdır. Radyo belirlediği mesajı herkese ulaştırabilir. Bundan dolayı adaleti topluma yaymak ve millete adaleti anlamını tanıtip nasıl uygulanabildiklerini ve toplumdaki adaletsizliklere çözüm bulmaları için radyoda adaletle ilgili sohbetler, sesli temsiller, etkili programlar düzenlenebilirler, bunların yanında adaletli veya adaletsizlikle ilgili olayları aktararak adalete vurgu yapıp çözüm bulma ve nasıl davranması gerektiği konusunda yorumlar yapması gerekir.

2.4.3. Görüntülü Medyada Adalet Değerinin Eğitimi

Görüntülü medyadan kastedilen televizyon kanallarıdır. Televizyon son derece gelişen medyadır. Televizyon ilk defa Londra’da 1936 yılında yayına başlamıştır, ama yoğun ve yaygın şekilde 1950 yılında tüm gelişmiş ülkelerde yayına devam etmiştir.²²⁶

Televizyon, daha çok çocukları etkilemektedir çünkü çocuklar okuldan daha çok televizyon önünde vakit geçirmektedirler.²²⁷ Bu sebeple televizyon yöneticileri olumsuz etkilememek için programlarını kitle iletişime göre yayınlanmaları gerekmektedir.²²⁸

Televizyon bir araç olarak olumlu ve olumsuz etkileri vardır. Eğer yöneticiler doğru bir şekilde bilinçli ve eğitim amaçlı doğru niyetle yayın yaparsalar bu araç çocukları eğitmek için ve toplumu yönlendirmek için çok önemli ve verimli bir araç olur. Dolayısıyla televizyonlardan da adaleti topluma yaymak ve derinleştirmek için olumlu programlarla faydalanmamız gerekmektedir.

İşte adaleti topluma yaymak ve çocuklara kazandırmak için adalet hususunda programlar düzenleyip zamanı değerlendirerek çizgi filmlerden haber programlarına

²²⁶ Abdulhakim Bashardost, “Afganistan’da Sosyal Çözülme ve Televizyonun Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014, s. 77.

²²⁷ Yakup Çarbuğa, “Televizyon Yayınlarının Çocuklara Etkisi ve Medya Denetimi Kapsamında Simge-Sembol Uygulamaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 40.

²²⁸ Hüseyin Emin Öztürk, “Çocuğun Sosyalleşmesinde Televizyonun Etkisi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, s. 41.

kadar kitle iletişimi göz önüne tutarak yayın yapması gerekir. Özel olarak da, adaleti yeterince toplum bireylerine anlatmak ve derinleştirmek için adaletle ilgili konuda uzman konukları davet ederek program yapması, mahkemenin canlı duruşmalarını ve kararlarını göstermesi, hükümetin adli sistemlerini tanıtan program yapması, eğlence kapsamında adaleti canlandırması, adaleti temsil eden filmler ve diziler yayınlanması, adaleti beyan eden dini sohbetler yapılması imkânı varsa soru cevap sisteminde canlı yapılması gerekir. Şunu da unutmayalım ki değerler sadece adaletten ibaret değildir. Bundan dolayı her gün adaletle ilgili yayın yapılması gerekmemektedir aksine tüm temel insanı değerleri sırayla belirli günlerde birer birer yayınlanması önemli bir eğitim faaliyetidir.

2.5. Sanal Ortamda Adalet Değeri Eğitimi

Günümüzde gençlerimizi en çok meşgul eden şey sanal âlemin araçlarıdır. Sanal âlemden kast ettiğimiz, internetteki sosyal sitelerdir. Bu siteler bugünkü insanımızın büyük küçük olumlu ya da olumsuz etkilemektedir. Bundan dolayı bu çalışmamızda yer verip etkisi üzerinde vurgu yaparak adaleti uygulamamız ve topluma yaymamız için önerilerde bulunacağız. Bu çalışmada bunların en önemli olanlarını inceleyeceğiz.

2.5.1. Facebook

Facebook, ABD’de Harvard üniversitesinde Mark Zuckerberg tarafından 2004 yılında keşfedilmiştir. Amacı, dünyayı daha açık ve şeffaf hale getirmek, böylelikle insanlar birbirlerine daha yakın olup birbirlerini daha iyi anlayıp birbirlerine yardımcı olup yol göstermektir. İşlemi ise, var olan ilişkileri korumak, yeni insanlarla tanışmak, zaman geçirmek, kendini ifade edebilmek ve öğretmede kullanmaktır.

Yapılan araştırmalara göre 2014 yılında en çok kullanılan sosyal medyadır ve üyelerin büyük oranı (%84) gençlerdir. Türkiye nüfusunun %45’i Facebook kullanmaktadır.²²⁹ Tüm dünyada ise yaklaşık 1,39 milyar insan kullanmaktadır. Şu an bu sayı bundan daha fazladır. Facebook’ un ana işlemi resimler, semboller,

²²⁹ Lokman Cerrah, “Sosyal Medyada Din Algısı (Twitter Örneği)”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015, ss. 24-25,28.

fotoğraflar, yazılar ve videolar paylaşmaktır.²³⁰ Dolayısıyla, bu oranda büyük bir iletişim ve etkileşim aracından ahlak ve din eğitimi için, toplumu düzeltmek için ve gençleri eğitmek ve yetiştirmek için olumlu faydalanmalıdır.

Adaleti topluma yaymak ve uygulama haline getirmek için Facebook çok etkili bir araçtır. Bundan dolayı adaleti yaymak için Facebook kullanan öğretmenler, veliler, eğitimciler ve herhangi bir yetişkin, Facebook kullanımı tarafından adaletin sembollerini, adaletle ilgili ayetleri, hadisleri ve kısa sözleri, adaletle ilgili dini sohbetleri video olarak paylaşmaları gerekmektedir.

2.5.2. Twitter

Twitter, 2006 yılında ABD’de kurulmuştur. Twitter, 140 karakter kapsayan uzunluğuna sahip kısa mesaj iletişim, etkileşim ve haberleşme kanalıdır. En çok yetişkinler tarafından, özellikle siyasetçiler ve yöneticiler tarafından kullanılan haberleşme ve iletişim aracıdır.

Twitter’ de yazı, resim, şekil, video paylaşılabilir.²³¹ Twitter, aynı zamanda bir bilgi ve öğrenme ağıdır. Twitter’i başka ağlardan farklı kılan insanların mesajlarını, düşüncelerini, duygularını ve hatta devlet adamlarının politikalarını hızlı bir şekilde sınırsız herkese ulaştırabilmesidir.²³² Bundan dolayı bu araçtan toplumun ahlaki, dini ve kültürel açıdan bilinçlenmesinde faydalanılmalıdır. Aynı zamanda twitter bu özelliklerine göre devlet yöneticilerle ve sorumlu kişilerle en yakın problem iletmek kanalı olarak da kullanılabilir. Dolayısıyla twitter, adaleti topluma yaymak için ve devlet sorumlularının dikkatini adaletsizliklere çekip çözüm bulma ve sorunu kaldırmak için etkili bir araçtır.

2.5.3. Youtube

Youtube, 2005 yılında ABD’de bir video paylaşım aracı olarak kurulmuştur. Youtube, internet ağları arasında en çok istifade edilen araçların arasında yer almaktadır. Hatta bazen bir video görüntüsü 2 milyara kadar çıkmaktadır.

²³⁰ Özpinar, “Geleneksel Medyanın Gündem Belirlemede Sosyal Medyanın Etkisi”, ss. 52-53.

²³¹ Özpinar, “Geleneksel Medyanın Gündem Belirlemede Sosyal Medyanın Etkisi” s. 45.

²³² Cerrah, “Sosyal Medyada Din Algısı (Twitter Örneği)”, s. 51.

Youtube’ tan insanlar şöhret kazanma, etkileşim, kendini duyurma ve en çok eğitim öğretim bilişsel video paylaşım amaçla kullanılmaktadırlar.²³³ Youtube ekonomik, siyasi, kültürel ve bilim video paylaşımı olarak günlük yüz milyonlarca ziyaretçisi var olan bir video paylaşım sitesidir.²³⁴ Bundan dolayı bu araç da, adaleti topluma yaymak ve uygulamak için kullanılmalıdır. Youtube, adalet duygusunu çocuklara kazandırmak ve topluma yaymak için önemli bir araçtır. Çünkü görüntülü olduğu için etkisi daha çoktur. Bu nedenle çocukların eğitimiyle ilgili bireyler ve kurumlar ve toplumun düzenini sağlamak ve toplumun ıslahını hedeflemekte olan etkili makamlar, kurumlar, gruplar, topluluklar, dernekler vb. adaleti kazandırmak ve yaymak için adalet hususunda video kapsamlı etkinlikler, görüntülü temsiller, dini sohbetler, ahlaki materyaller, eğlence kapsayan adalet dersleri, çizgi filmler, adaleti temsil eden filmler vs. bu video sitesinde paylaşımları gerekmektedir.

Görüldüğü gibi, sanal ortamlar, bireysel ve sosyal bir olgu olarak varlığını sürdürmekte, çocukların ve gençlerin bu ortamdan soyutlanması mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla bu gerçekliği yok saymaktan ziyade bu ortamları çocuklara ve gençlere adalet değerini kavrayabilecekleri ve adalet değerinin uygulama örneklerini görebilecekleri ve böylece de adalet değerini içselleştirebilecekleri imkânlar oluşturabilmenin yolları aranmalıdır.

²³³ Cerrah, “Sosyal Medyada Din Algısı (Twitter Örneği)”, ss. 21-22.

²³⁴ Özpınar, “Geleneksel Medyanın Gündem Belirlemede Sosyal Medyanın Etkisi” ss. 48-49.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç

Bugünkü insanların birçoğu her şeyi maddi açıdan değerlendirip menfaat çatısı altında dostluklarını ve ilişkilerini kurmaktadır. Bu yüzden hiçbir sınır tanımadan kendi çıkarları için açık bir şekilde hak ve hakkaniyetten uzaklaşarak zulüm yapmakta, adaleti ayaklar altına almaktadırlar. Yaşadığımız teknoloji çağında, insanlık maddi açıdan refaha ulaşmış ancak, manevi açıdan aşağı dereceye düşmektedir. Bundan dolayı adalet değerinin, değerler eğitimi bağlamında ele alınması ihtiyacı yeniden gündeme gelmiştir. Adalet değeri, değerler eğitimi açısından incelenmiş ve şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Değerlerin temeli olan adalet değeri, bireysel ve toplumsal açıdan çok önemli olup, diğer değerlerle sıkı bir bağlantısı vardır. Adil bir fert, tüm hareketleri denge halindedir. O, olumsuz davranışlardan uzak durur, yararlı ve faydalı bir birey olur. Bu tarz bireylerin oluşturduğu bir toplum da, adil ve insaflı bir toplum olur. Adil bir toplumun oluşturduğu şehir de erdemli bir şehre dönüşür.

Adalet kavramı sözlükte eşitlik, her şeyi kendi yerine koyma, denge, insaflı, vb. anlamına gelmektedir. Terim olarak da insaflı olma, hakkı savunma, tarafsız davranma, her şey bir denge üzerinde olması, dengeli olma, doğruluk ve dürüstlük anlamını taşımaktadır.

Adalet İslam'ın en önemli iki kaynağı olan Kur'an ve Hz. Peygamberin hadislerinde de birden fazla anlama gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "Adl" kökeni olan kelime, Kur'an'ın 10 suresinde, 22 ayette, 26 defa tekrarlanarak; bedel, insaflı, tarafsızlık, eşitlik, denge, misil, düzgün, inanç ve tevhit ve şirk koşmak şekilde ifade edilmektedir. Ancak iki surede kökeni ödülünden gelmekte ve sapma ve yönelme anlamına gelmektedir. Peygamberimizin hadislerinde de Kur'an-ı Kerim'le paralel manada kullanılmıştır.

Adalet değerini sistemli ve programlı bir şekilde çocuklara aşılamak için, aile başta olmak üzere okulda ve toplumda çeşitli eğitsel etkinlikler düzenlenmelidir. Ailede adalet değerini yerleştirmek için, aile bireyleri başta anne baba olmak üzere tutarlı, dengeli, iş birliği içerisinde model ve örnek olarak sevgi ve korkuyu dengeleyerek, aile içi disipline önem vermeli. İkinci aşamada, çocukların eğitim ve yetiştirilmesinde önemli rol oynayan okullar gelmektedir. Bu eğitim kurumlarında, çocukların psikolojik ve biyolojik gelişimleri ve yaşlarını dikkate alınarak farklı yöntemler ve teknikler kullanılmalıdır. Örneğin, okul öncesi öğrencilerinde adaleti aşılamak için sevgi ve eğlence kapsayan yöntemlerle, ilkokul öğrencilerinde ise sevginin yanında yarışmayı da kapsayan teknik ve metotlara ağırlık verilmelidir. Ortaokul, lise ve üniversite öğrencilerinde sevgiden ziyade, saygı ve karaktere önem vererek adaleti öğreten yöntem ve metotlar kullanılmalıdır. Bu aşamaların her birinde model ve örnek olma, süreklilik ve hatırlatma önemli bir etki arz etmektedir.

Üçüncü aşamada, insanların çevresi ve yaşadığı toplum, etkili ve tesirli bir faktör olarak önem çıkarmaktadır. Örneğin, sivil toplum kuruluşları, toplumun ıslahını hedeflenen gruplar, devletin yasal kurum ve birimleri, adaleti uygulama ve yayma hususunda sorumlulukları vardır. Sivil toplum kuruluşları adil olmada model olmalı ve adaletle ilgili kitap, broşür, projeler, kampanya hazırlama gibi çeşitli yöntemleri kullanmaları gerekmektedir. Devlet yöneticileri ve kurum personelleri devlet idarelerinde ve hizmet kurumlarında önce kendileri adaletle davranmalı, herkesin hakkını ve hukukunu gözetmelidir. Ardından geliştirdikleri farklı proje ve yöntemlerle adaleti yaymaları gerekmektedir.

İnsanları etkileyen başka bir çevre faktörü de alışveriş merkezleri ve çarşılarıdır. Adaleti yaymak ve uygulamak için çarşılar ve alışveriş merkezleri de önemli rol taşımaktadır. Bu sebeple alıcı ve satıcılar tüm iktisadi eylemlerini helal kavramı üzerine odaklanarak yaparlarsa, hem dürüstlük hem de adalet değeri kendi kendine yayılır.

Bunların yanında, medya ve sanal âlem de insanları derin bir şekilde etkilediği için bunlardan da mutlaka istifade edilmelidir. Bu bağlamda adaletin konu edildiği çeşitli programlar, etkinlikler, sohbetler düzenlenmelidir.

Öneriler

Bireysel ve toplumsal yaşamın en önemli düzenleyici değerlerinden birisi olan adalet kavramının mahiyetinin doğru bir şekilde anlaşılması ve bireylere adalet değerinin daha etkin bir şekilde kazandırılabilmesi için, araştırmada elde edilen bulgular çerçevesinde şu önerilerde bulunulabilir:

1- Adalet değeri hayatın bütün boyutlarını içerdiği için uygulamasına önem verilmelidir.

2- Adalet değeri, birden fazla anlam taşıdığı için bu anlamların hayatta yansıtılmasına özen göstererek dikkat edilmelidir.

3- Erdemli bir toplum oluşturmak ve yeni kuşaklara manevi yatırım yapmak için adil bireyler yetiştirmeli ve adil davranmalıdır.

4- Adaletin topluma yayılması ve yeni nesillere aktarılması, değerler eğitiminden geçmektedir. Bundan dolayı adaletin öğretimi ailede başlayıp okul ve diğer çevresel ortam ve etkinliklerle devam edilmelidir.

5- Aile bireylerinde adaleti kazandırmak için verimli ve planlı eğitim programının yanında, aile büyükleri, anne baba başta olmak üzere önce kendileri adaletin uygulamasında örnek ve rol model olmalıdırlar. Onlar tutum, söz ve davranışlarında tutarlı ve aile bireyleri ile işbirliği içerisinde olmalıdır.

6- Çocukların ve gençlerin adil olması için okul elemanlarına büyük görev düşmektedir. Bu sebeple okul personeli, öğretmenler başta olmak üzere şu hususlara riayet etmelidirler: Öğrencilere model ve örnek olma, tutarlılık, süreklilik içerisinde olma, adaletle ilgili okul içi ve okul dışı programlar düzenleme ve çocukların psiko-sosyal gelişimine göre adalet öğretimini ele alma.

7- Adaleti temin etmek devletin sorumluluklarından olduğu için, eğitim kurumlarında adalet değerinin çocuklara ve gençlere kazandırılması için adaletle ilgili programlar ve projeler hazırlanmasında devlet bu ilgili kurumlara her türlü maddi ve manevi destek vermelidir. Bunun yanında idari ve hizmet kurumları da adaleti temin etme noktasında özen gösterip davranış, tutum ve hizmetlerine dikkat etmelidirler.

8- Sivil toplum kuruluşları da, toplumun ıslahı ve düzenini yerine getirmek için adaleti yayma konusunda çaba harcamaları gerekir. Çünkü toplumun düzeni ve ıslahı, adaletin uygulanmasından geçmektedir.

9- Alıcılar ve satıcılar, alışverişlerine dikkat ederek hak, dürüstlük ve helal üzerinde alışveriş yaparlarsa, adaleti çarşılar ve alışveriş merkezlerinde de yaymış olurlar.

10- Adaleti yaymak için medya aracından da yararlanarak adaletle ilgili programlar, dini sohbetler düzenlenmesi ve bireylerin bilinçaltına yerleştirmek için adaletle ilgili sistemli ve planlı filmler, diziler ve etkinlikler yayınlanması gerekmektedir.

11- Sanal ortamı olumlu tarafa çevirmek için yetişkinler, eğitim yetkilileri ve bütün sorumlular adaletle ilgili olarak Facebook'ta Yuotube'de videolar, güzel sözler, vecizeler, ayeti mealleri ve Hz. Peygamberin hadisleri ve adaletle ilişkin davranış örnekleri ve benzeri paylaşımlar ve etkinlikler oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar Bülent. “Laik Adalet Kavramı”, *Ankara Dergisi*, cilt. 2, 1996, ss. 226-228.
- Acar Şaban. “Sevil Toplum Kurumu Olarak Türkiye’de Derneklerin Profili”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Akbaş Oktay. “Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış”, *Değerler Eğitimi*, (drl.) Sinan Zavalı, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014, ss. 40-55.
- Akşener Türker, “Diyanet İşleri Başkanlığına Bağlı Kur’an Kurslarında Yeni Düzenlemeler ve Din Eğitimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 2012.
- Altaş Nurullah, “Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmetleri”, *Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri*, (ed.) Nurullah Altaş ve Mustafa Köylü, Ankara: Gündüz Yayınları, 2012. ss. 171-186.
- Alusi El-İmam Şihabuddin Mahmud, *Ruhu’l-Meani Fi Tefsiri’l-Kurani’l-Azim ve’s-Sebi’l-Mesani*, Beyrut: Daru’l-İhyayî’ Turasi’l-Alarabiye,
- Arsalan Esra Çiğdem, “Yetiştirme Yurtlarına Kalan Bireylerin Eğitim Sorunları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2013.
- Arslandaş Nuh, “Abbassiler ve Fatımiler Döneminde Yahudiler”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Aslan Mecnun, “Değerler Eğitiminde Kahramanlardan Yararlanma”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2009.
- Aşcıoğlu Gülnur, “Bir Grup Okul Öncesinde Devam Eden Çocuğun Aile Resimlerinin Yorumlanması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.
- Atalay Mehmet, “Gençlere Yönelik Cami Merkezli Sosyal Din Hizmetleri”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun, 2016.
- Ateş Cafer, “İslam İnancında İlahi Adalet Kavramı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Aycan İrfan, “Ömer b. Abdülaziz ve Gayrı Müslümanlar”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, Ocak-Nisan, 1999, ss. 65-81.
- Aydın ve Gürler Mehmet Zeki ve Şebnem Akyol, *Okulda Değerler Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayınları, 2013.
- Aydın Mehmet Zeki, *Ailede Ahlak Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.

- Aynı Bedruddin, *Umdetü'l-karî Şerhusahihî'lbuharî*, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiye.
- Bahar Mine, “Kredi ve Yurtlar Kurumu Yurtlarında Barınan Öğrencilerin Stres Kaynakları, Madde Kullanım Düzeyleri ve Psikolojik Yardım Arama Davranışları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Karadeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2010.
- Balcı Ali, *Açıklamalı Eğitim Yöntemi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Pegem Yayınları, 2010.
- Bashardost Abdulhakim, “Afganistan’da Sosyal Çözülme ve Televizyonun Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014.
- Baş Neriman, “Hikâye Temelli Eğitim Programının 60-72 Aylık Çocukların Sorumluluk ve İş Birliği Becerilerinin Gelişmesine Etkisinin İncelemesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2011.
- Bayar Âdem, “Yeni Bir Öğretim ve Değerlendirme Tekniği Olarak Bireysel Öğrenci Panoları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Bayram Beyaz “Değerler Eğitiminde Montessori Yöntemi”, (Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi) Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.
- Bilgili Fatih Menderes, *Çocuğun Din Eğitimi ve Karşılaşılan Güçlükler*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2005.
- Budak Selçuk, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Cerrah Lokman, “Sosyal Medyada Din Algısı (Twitter örneği)” (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015.
- Cevizci Ahmet, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Savaş Yayınları, 1984.
- Çakmak Ahmet, “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Derslerinde Adalet Değerini Öğretimi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2013.
- Çarbuğa Yakup, “Televizyon Yayınlarının Çocuklara Etkisi ve Medya Denetimi Kapsamında Simge-sembol Uygulamaları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Çıkarıcı Sevim, “Çizgi Filmlerin 5-6 Yaş Çocuklarının Kavram Gelişimi ve Kazanımına Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 1999.
- Dam Hasan, *İzcilik, Din ve Değerler Eğitimi*, Samsun: Üniversite Yayınları, 2014.
- _____; “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişim Basamaklara Göre Din Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, ss. 63-109
- Daşkiran İbrahim, “Gençliğin Kimlik Oluşumunda Din, Aile ve Medyanın Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Demirel Özcan, *Eğitim sözlüğü*, Ankara: Pegem Yayınları, 2012.

_____; DİB, İlmihal, c. 1, s. 1. <http://diyanet.gov.tr> (10/03/2017).

Dodurgalı Abdurrahman, *Ailede Din Eğitimi*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Doğan Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları, 2008.

Ersanlı Kurtman, *Davranışlarımız Gelişim ve Öğrenme*, Samsun: Eser Ofset Yayınları, 2005.

Filiz Sevil Büyükalın, “Soru-cevap Yöntemine İlişkin Öğretimin Öğretmenlerin Soru Sorma Düzeyi ve Tekniklerine Etkisi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü. Ankara, 2002.

Gündüz Turgay, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişim Basamaklarına Göre Din Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, ss. 111-146.

Güney Salih, *Davranış Bilimleri ve Yönetim Psikolojisi Terimler Sözlüğü*, Ankara: 1998.

Herdem Kevser, “Yedinci Sınıf Fen Bilimleri Ders Konularıyla Bütünleştirilmiş Değerler Eğitimi Etkinliklerinin Öğrencilerin Değer Gelişimine Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Adıyaman Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2016.

Hökelekli Hayati, *İnsani Değerler*, İstanbul: Dem Yayınları, 2013.

İdin Feyyaz, “Kelam İlimi Açısından Adalet Kavramı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2009.

[https://www.aqaed.com/ahlulbatil.books.\(16/1/2017\)](https://www.aqaed.com/ahlulbatil.books.(16/1/2017)).

http://www.meb12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/61/.../17123410_adalet_uygulama_er.pdf, (15/1/2017).

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf (20/1/2017).

<http://www.tdk.org.tr> erişim tarihi (13/1/2017).

Kal’aci ve Qunaibi Muhammed Revvâsve ve Hamid Sadiq, *Mu’jam Lughat al-Fuqha*, Beyrut: Dar an-Nafaes, 1985.

Kandehlevi M. Yusuf, *Hayatü’s-Sahabe*, c. 2, çev, Ahmet Meylani, İstanbul: Hikmet Neşriyat, 2010.

Karababa Ali, “Kuramsal Temelde Değer”, *Değerler ve Değerler Psikolojisi*, (ed.) Bülent Dilmaç ve Hasan Hüseyin Bircan, Ankara: Pegem Yayınları, 2014, ss. 1-20.

Karacelil Süleyman, “Ailede Adalet Eğitimi”, *İASSS Dergisi*, C, 6. B, 8. 2013, ss. 253- 278.

Karataş Osman, “Kur’an-ı Kerime Göre Adalet Kavramı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 1998.

Kaya ve Taşkın Mevlüt ve Osman, “Okulda Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss. 131-157.

Kaya Özer Ozan, *Temel Toplumbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Savaş Yayınları, 1984.

- Kaymakçan Recep, “Değerler Kavramı ve Gençlerin Dini Değerleri”, *Eğitim Birsene Dergisi*, c, 18. 2010, ss. 10-15.
- Koyuncu Ali, “Ceza Adaleti Usul Hukuku İlişkisi ve Vicdani Kanaat”, *Ankara Barosu Dergisi*, c, 4. 2011, ss. 351- 369.
- Keskin Yakup, “Değerlere Genel Bir Bakış”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss. 19- 52.
- _____, “Değerler Eğitimi Yaklaşımları”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, s. 72-101.
- Köylü Mustafa, “Ailede Değerler Eğitimi”, *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2016, ss. 105-129.
- Küçük Bezirci Yağmur, “Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri”, *Değerler Eğitimi*, (drl.) Sinan Zavalsız, İstanbul: Ensar Yayınları, 2014, ss. 118-140.
- Meydan Hasan, “İlköğretim Okullarında Değerler ve Karakter Eğitimi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Mübarekpür Safi-ürrahman. *Siretin en-Nebi*, 1394 (h ş) www.aqeede.com, (8/11/2016).
- Niysaburı Ebu’l-Hüseyin Müslimu’lbnul-Haccac El-kuşeyri, *Sahihi Müslim*, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiye.
- Okuyan Mehmet, *Kur’an Sözlüğü*, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2015.
- Orhan Eftal, “Televizyonda Yayınlanan Şiddet, Cinsel ve Din İçerikli Filmlerin ve Çizgi Filmlerin Çocukların Dini Duyguları Üzerine Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1997.
- Oruç Cemil, “Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, (ed.) Mustafa Köylü, Ankara: Nobel Yayınları, 2014, ss. 13-62.
- Özdemir Şuayip, “Cezaevlerinde Din Eğitimi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1998.
- Özpınar Burçin, “Geleneksel Medyanın Gündem Belirlemede Sosyal Medyanın Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2016.
- Öztürk Hüseyin Emin, “Çocuğun Sosyalleşmesinde Televizyonun Etkisi”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Polat Murat, “İslam Ceza Hukukunda Suç ve Ceza Arasındaki Denge”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2015.
- Santrock John W, *Yaşam Boyu Gelişim*, 13. Baskı, Çev, Nihal Misket Özcan, (ed.) Galip Yüksel, Ankara: Nobel Yayınları, 2014.
- Sarıaltın Ede, “Geleneksel Basılı Medya ve Medya Araçlarının Üniversite Öğrencilerinin Demokrasi Algılarına Etkilerinin Katılımcı Grup Üzerinde

- Değerlendirmesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2013.
- Sicistanı Ebu Davud Muhammed b. İshak b. El-ezdi, *Sünen-i Ebu Davud*, Namaz Kitabı, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiye.
- Şenermen Sedat, *İslam’da Adalet*, İstanbul: Nergiz Yayınları, 2015.
- _____; T.D.V, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: T.D.V, 1988.
- Tirmizi Ebu İsa Muhammed bin İsa ibni’ddahhak, *Sünen-i Tirmizi*, Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiye.
- Türk İbrahim, “Değerler Eğitiminde Saygı”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat, 2009.
- Uğuzman Fatma Genel, “Kelamda Adalet Kavramı”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Ulusoy ve Dilmaç Kadir ve Bülent, *Değerler Eğitimi*, Ankara: Pegem Yayınları, 2012.
- Ustabası Nimet Keseli, “Cezaevlerinde Yürütülen Din Hizmetlerinin Mahkumlar Üzerindeki Psiko-sosyal Etkisi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2015.
- Yahya Harun, *Kur’an’da Adalet ve Hoşgörü*, İstanbul: Araştırma Yayınları, 2006.
- Yaman Ertuğrul, *Değerler Eğitimi, Eğitimde Yeni Ufuklar*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2012.
- Yetgindağ Büşra Ünsal, “Dini Radyo Yayınlarının Açıklanması”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015.
- Yıldırım Esin, “Şiirin Türkçe Eğitimindeki İşlevi ve İlköğretim İkinci Kademe Türkçe Ders Kitaplarındaki Şiirlerin Yerini İncelemesi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli, 2012.
- Yılmaz İsmail, “Türkiye’de İlkokul Programında Çevre Eğitimi ve İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Tiflis Konferansı Çevre Eğitimi Amaçlarına Ulaşma Düzeyi”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2016.
- Yuca Yakup, “Türkiye’de Geçmişten Günümüze Camilerin Eğitim Fonksiyonları”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2015.

ÖZGEÇMİŞ

Sayed Haroon Modaqiq, 1984 yılında Afganistan'ın kuzeyinde Faryab ilinde doğdu. 2004'te İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. 2005 yılında Kabil Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazanıp 2008'de lisans seviyesinde mezun oldu. 2009 yılında avukatlık sınavına girerek altı ay özel büroda avukatlık yaptı. 2010 yılında Faryab Üniversitesi Edebiyat ve Beşerî Bilimler Fakültesi İslam Kültürü Bölümüne öğretim görevlisi olarak atandı. 2014-2015 öğretim yılında Türkiye burslarını kazanarak yüksek lisans yapmak amacıyla Türkiye'ye geldi. OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsünde Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalında (Değerler Eğitimi Bağlamında İslam'da Adalet Kavramı) adlı yüksek lisans tezini çalışmaktadır. Modaqiq Arapça, Farsça ve Türkçe dillerini bilmektedir. Modaqiq evlidir.

İletişim Bilgisi:

Telefon: 05061632961

E- Posta: smudaqiq@gmail.com

